Toelichting

Gemeente:	Rhenen
Bestemmingsplan:	Buitengebied 2010, partiële herziening 2012
Status:	Vastgesteld
Datum:	23 april 2013

Inhoud

1. Inleiding 3

1.1 Aanleiding 3

1.2 Ligging en begrenzing 4

1.3 Geldend bestemmingsplan 4

2. Planbeschrijving 5

2.1 Bodem, Landschap, Cultuurhistorie, Agrarische bedrijvigheid, Wonen, Niet-agrarische bedrijvigheid, Maatschappelijke voorzieningen, Recreatie, Infrastructuur 5

2.2 Archeologie 5

2.2.1. Vertaling naar bestemmingsplan 5

3. Beleidskader & Uitvoeringsaspecten 7

4. Juridische planopzet 8

4.1 Opzet bestemmingsplan 8

4.2 Partiële herziening van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' 8

5. Uitvoerbaarheid 11

5.1 Economische uitvoerbaarheid 11

5.2 Maatschappelijke uitvoerbaarheid 11

5.2.1 Vooroverleg ex artikel 3.1.1 Bro 11

5.2.2 Zienswijzen ex artikel 3.8, lid 1, sub d jº lid 2 Wro jº afdeling 3.4 Awb 11

Bijlagen 13

I Brief ontwerpbesluit aanwijzing artikel 4.2 Wro d.d. 31 mei 2012

II Brief besluit aanwijzing artikel 4.2 Wro d.d. 18 september 2012

III Rapport Vestigia d.d. 22 november 2011

IV Vooroverlegreactie gemeente Ede d.d. 18 september 2012

V Vooroverlegreactie provincie Utrecht d.d. 12 oktober 2012

VI Zienswijzen

a. Van Westreenen, dhr. A. van Deelen, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens [betrokkene i]

b. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens diverse betrokkenen [betrokkene ii t/m betrokkene xx]

c. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens [betrokkene xxi]

d. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens [betrokkene xxii]

VII Commentaarnota zienswijzen

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Op 20 september 2011 heeft de gemeenteraad van Rhenen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' gewijzigd vastgesteld. Gedeputeerde Staten van Utrecht hebben bij brief van 31 mei 2012 hun ontwerpbesluit bekendgemaakt om een proactieve aanwijzing te geven ex artikel 4.2 Wet ruimtelijke ordening (Wro) aan de gemeenteraad van Rhenen ten aanzien van het onderdeel archeologie in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' (zie bijlage I).

Bij brief van 18 september 2012 hebben Gedeputeerde Staten van Utrecht hun definitieve besluit aan ons bekendgemaakt (bijlage II). Gedeputeerde Staten hebben besloten om overeenkomstig artikel 4.2 Wro, de gemeenteraad van Rhenen de aanwijzing te geven dat de bouwvlakken aangegeven op de bij de brief gevoegde verbeelding een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' moeten krijgen met daarbij een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals aangegeven op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Tevens hebben Gedeputeerde Staten in het ontwerpbesluit al verkaard dat voor de gronden aangegeven op de genoemde verbeelding een bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid als bedoeld in artikel 3.7 j° 3.3 Wro. Dit voorbereidingsbesluit voor het plangebied op bijgevoegde verbeelding is in werking getreden met ingang van 31 mei 2012. Dit betekent dat vóór 31 mei 2013 een nieuw bestemmingsplan voor het buitengebied moet worden vastgesteld, waarbij aan het provinciale belang van behoud van de in het plangebied aanwezige waarden wordt voldaan.

Het provinciaal ruimtelijk beleid is primair neergelegd in het Streekplan Utrecht 2005-2015, dat op onderdelen nader is uitgewerkt in de provinciale Handleiding bestemmingsplannen 2006. Het Streekplan Utrecht 2005-2015 moet per 1 juli 2008 met de inwerkingtreding van de Wro van rechtswege worden aangemerkt als een provinciale structuurvisie. Met het oog op de inwerkingtreding van de Wro heeft een beleidsneutrale omzetting van het Streekplan plaatsgevonden in de vorm van de Beleidslijn nieuwe Wro, die bij besluit van Provinciale Staten op 23 juni 2008 is vastgesteld. Bij deze beleidsneutrale omzetting zijn de in het Streekplan opgenomen richtinggevende beleidsuitspraken en de in de provinciale Handleiding bestemmingsplannen 2006 opgenomen beleidsregels onderverdeeld in een drietal categorieën, waarbij elke beleidsuitspraak/-regel is ondergebracht bij één van de tien benoemde aandachtsgebieden. Zoals in de Beleidslijn is aangegeven, vallen de beleidsuitspraken die zijn aangeduid als categorie 1 onder het wettelijke criterium 'provinciaal belang'. Ter borging en realisering van dit provinciale belang zal de provincie zo nodig het instrumentarium uit de Wro inzetten.

Bij de vaststelling van het bestemmingsplan heeft de gemeenteraad besloten om de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' van de agrarische bouwvlakken te verwijderen voor de gronden die op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart behoren tot de categorieën 4 tot en met 8. Dit is in strijd met het hiernavolgende geformuleerde provinciaal beleid volgens de Provinciale Ruimtelijke Verordening (PRV).

> *Artikel 3.3 Eisen stellen Cultuurhistorische hoofdstructuur*
>
> 1. *Een bestemmingsplan voor een gebied dat is aangeduid als 'Eisen stellen cultuurhistorische waarden archeologie' bevat bestemmingen en regels die het behoud van de in het plangebied aanwezige archeologische waarden waarborgen.*
> 2. *De toelichting op een bestemmingsplan als bedoeld in het eerste lid bevat een beschrijving van de in het plangebied aanwezige cultuurhistorische en archeologische waarden, de daaraan toe te kennen waardering en het door de gemeente te voeren beleid.*

Het merendeel van de gronden van het Rhenense buitengebied behoort tot de gronden waarvoor volgens de PRV eisen moeten worden gesteld met betrekking tot de cultuurhistorische hoofdstructuur archeologie.

De archeologie van Rhenen kenmerkt zich door een intensief en continu gebruik van het landschap vanaf de vroege steentijd. In de prehistorie trokken jagers en verzamelaars over de heuvelrug en lieten resten van jachtkampen achter. De eerste boeren legden hun erven aan op de zuidelijke flanken van de heuvelrug, alwaar zij hun doden in grafheuvels begroeven. In de IJzertijd werden de doden gecremeerd en in urnenvelden begraven, de akkers waren door wallen in een raatpatroon (*Celtic fields*) verdeeld. Uit de laat-Romeinse tijd getuigt een bijzondere goudschat van het belangrijke karakter van dit gebied. In de Middeleeuwen ontstond een systeem van dorpskernen, nabijgelegen akkercomplexen (engen) en gemeenschappelijke gronden. Eén dorp groeide uit tot de stad Rhenen. Het gebied en zijn bewoners werd in de vroege Middeleeuwen beschermd door een walburcht en in latere tijd door een versterking (kasteel Ter Horst) en diverse huizen. In de 18e eeuw werd de Grebbelinie in het gebied aangelegd. In de Tweede Wereldoorlog is meerdere malen gevochten op en rondom de Grebbeberg. Ook de resten van dit voor de historie van Nederland van groot belang zijnde slagveld bevinden zich in de ondergrond.

In het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010' was voor de gronden die uit archeologisch oogpunt als waardevol zijn aan te merken een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' opgenomen. De gemeenteraad van Rhenen heeft echter naar aanleiding van een amendement bij de vaststelling van het bestemmingsplan besloten om deze dubbelbestemming voor de bouwvlakken in de categorieën 4 tot en met 8 te laten vervallen.

Gedeputeerde Staten hebben het noodzakelijk gevonden om door middel van het geven van een proactieve aanwijzing te bewerkstelligen dat de gemeenteraad van Rhenen binnen één jaar een bestemmingsplan voor het buitengebied vaststelt, waarbij aan het provinciale belang wordt voldaan om de in het plangebied aanwezige waarden te waarborgen.

1.2 Ligging en begrenzing

Het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' heeft betrekking op alle percelen die in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' zijn voorzien van een bouwvlak.

Uitzondering vormen de percelen Achter de Lijn 6, Cuneraweg 362, Nude achter 6, Nude 23, Oude Veensegrindweg achter 55 en Zuidelijke Meentsteeg 16a. Deze bouwvlakken zijn niet in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' opgenomen. Op deze percelen wordt nader ingegaan in §4.2.

Het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' kent, behalve ter voldoening aan de aanwijzing van de provincie, wijzigingen in de bestemmingsregeling voor de percelen: Blauwendraad 4, Cuneraweg 232, Cuneraweg 298, Cuneraweg 344, Cuneraweg tegenover 428, Cuneraweg bij 432, Cuneraweg bij 434, De Dijk 76, Friesesteeg 56, Veenendaalsestraatweg tegenover 50 en Veenendaalsestraatweg/Defensieweg nabij de kruising. Daarop wordt nader ingegaan in §4.2.

Het buitengebied bestaat uit het gehele grondgebied van de gemeente Rhenen, met uitzondering van de kernen Rhenen, Achterberg, Elst en het bedrijventerrein Remmerden, alsmede met uitzondering van camping De Thijmse Berg en de uiterwaarden bij de stad Rhenen.

1.3 Geldend bestemmingsplan

Voor het buitengebied van de gemeente Rhenen is het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' van de gemeente Rhenen van toepassing. Deze is vastgesteld door de gemeenteraad op 20 september 2011 en is thans nog niet onherroepelijk.

2. Planbeschrijving

2.1 Bodem, Landschap, Cultuurhistorie, Agrarische bedrijvigheid, Wonen, Niet-agrarische bedrijvigheid, Maatschappelijke voorzieningen, Recreatie, Infrastructuur

Het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' heeft geen extra impact op de aspecten bodem, landschap, cultuurhistorie, agrarische bedrijvigheid, wonen, niet-agrarische bedrijvigheid, maatschappelijke voorzieningen, recreatie en infrastructuur. De reden hiervoor is dat het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' enkel voorziet in het toevoegen van de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' aan de bouwvlakken in het buitengebied en enkele fouten in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' corrigeert. Voor een beschrijving van de genoemde aspecten wordt verwezen naar de toelichting van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010'.

2.2 Archeologie

Archeologische waarden zijn in Nederland veelal onzichtbaar. Ze liggen grotendeels verborgen in de bodem, waardoor ze niet eenvoudig in kaart zijn te brengen. Om grip te krijgen op deze nog onbekende informatie is de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) uitgegeven. Deze kaart geeft een beeld van het bodemarchief dat complementair is aan de Archeologische Monumentenkaart. De kaart geeft de verwachtingswaarde voor het aantreffen van archeologische resten in de bodem weer. De gemeente heeft een archeologische advieskaart op laten stellen die de basis vormt voor de archeologische bestemmingen.

In de gemeente Rhenen zijn zeer belangrijke archeologische vondsten gedaan. De diverse archeologische monumenten van de gemeente zijn met name te vinden op de heuvelrug. Het gaat hier om diverse grafheuvels, sporen van bewoning uit de (Late) IJzertijd-Romeinse tijd, resten van huis Remmerstein en bij de Grebbeberg de aanleg en overblijfselen van een ringwalburcht uit de (Vroege) Middeleeuwen. Verder herbergt de gemeente diverse andere archeologische monumenten.

De gehele heuvelrug is op de IKAW aangeduid als een gebied met hoge trefkans ten aanzien van de archeologie. Een middelhoge trefkans is aangegeven voor een groot deel van het gebied ten noordoosten van de N233. Op het moment dat er werkzaamheden in de bodem plaatsvinden, die eventuele archeologische waarden aan kunnen tasten, zal eerst archeologisch onderzoek moeten worden verricht. Dit geldt voor de gebieden met een middelhoge en hoge trefkans.

In 2010 zijn door Vestigia de archeologische waarden en verwachtingen voor het gehele grondgebied van de gemeente Rhenen geïnventariseerd en op een archeologische verwachtingenkaart gevisualiseerd. Een onderbouwing is gegeven in het bijbehorende rapport van 22 november 2011 (bijlage III). Er is hierbij verschil tussen terreinen of zones waar sprake is van *vastgestelde waarden* en terreinen of zones waar op dit moment alleen sprake is van een in mindere of meerdere mate onderbouwde *verwachting*. Bij de eerste groep mogen we er vanuit gaan dat in het aangemerkte gebied altijd archeologie in de grond zit, die bescherming behoeft. In de zones die op de kaart zijn aangegeven met verschillende verwachtingsklassen zijn archeologische waarden (nog) niet met zekerheid vastgesteld. Er is daar sprake van een hoge, een gematigde of een lage trefkans op archeologie.

De waarden en verwachtingenkaart is doorvertaald in een archeologische maatregelenkaart.

2.2.1. Vertaling naar bestemmingsplan

Om de archeologische onderzoeksplicht te waarborgen, is in het bestemmingsplan een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' voor de archeologische waarden opgenomen, met hieraan gekoppeld een archeologische onderzoeksverplichting bij het oprichten van nieuwe bouwwerken en een eigen omgevingsvergunningenstelsel voor het uitvoeren van werken, geen bouwwerken zijnde, of werkzaamheden. Binnen de verschillende verwachtingscategorieën hebben wij regels opgesteld die enerzijds recht doen aan de nood-

zaak om de nog onbekende archeologie tijdig op te kunnen sporen en anderzijds voor eigenaren en gebruikers geen buitenproportionele of onrechtmatige belemmeringen op te werpen.

3. Beleidskader & Uitvoeringsaspecten

Voor het beleidskader (Rijksbeleid, provinciaal, regionaal en gemeentelijk beleid) verwijzen wij naar de beschrijving in de toelichting van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' en naar de eerder gegeven beschrijving hierboven.

Ook voor de uitvoeringsaspecten (bodem, water, geluidhinder, luchtkwaliteit, externe veiligheid, natuurwaarden, planMER, milieuzonering, kabels en leidingen verwijzen wij naar de beschrijving in de toelichting van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010'.

4. Juridische planopzet

4.1 Opzet bestemmingsplan

In dit hoofdstuk worden de regels van het voorliggende bestemmingsplan nader toegelicht. Een bestemmingsplan kent aan gronden een bestemming toe en verbindt regels aan deze bestemming. Deze regels betreffen het gebruik en de toegelaten bebouwing van de gronden.

Het bestemmingsplan is afgestemd op de Standaard Vergelijkbare BestemmingsPlannen 2008 (SVBP2008) die op 1 januari 2010 in werking is getreden. Dit betekent onder meer dat niet meer wordt gesproken van (plan)voorschriften maar van (plan)regels. Tevens zijn in de SVBP2008 verplichtingen opgenomen ten aanzien van de naamgeving van bestemmingen en aanduidingen, met het oog op de vergelijkbaarheid van bestemmingsplannen. Deze zijn in het voorliggende bestemmingsplan toegepast.

De SVBP2008 en het Bro bevatten een aantal onderdelen die verplicht moeten worden overgenomen in de regels van een bestemmingsplan. Dit betreft:

- begrippen: (SVBP2008);
- wijze van meten (SVBP2008);
- anti-dubbeltelbepaling (Bro);
- overgangsrecht (Bro).

Het bestemmingsplan is opgesteld op basis van de Wro, het Bro en de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo). De Wabo bevat een verbod om zonder omgevingsvergunning de gronden en bebouwing in strijd met het bestemmingsplan te gebruiken of te laten gebruiken. (art. 2.1 lid 1 Wabo) Dit hoeft dus niet in de regels te worden opgenomen. Hetzelfde geldt voor de strafbepaling.

4.2 Partiële herziening van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010'

Het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' heeft betrekking op alle percelen die in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' zijn voorzien van een bouwvlak: de bouwvlakken zijn voorzien van de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' en een gebiedsaanduiding 'lage verwachtingswaarde', 'middelhoge verwachtingswaarde' of 'hoge verwachtingswaarde', overeenkomstig de categorieën 4, 5 en 6 van de Archeologische maatregelenkaart. Alle overige op de bouwvlakken aanwezige enkel- en dubbelbestemmingen, maatvoeringen, functie-, bouw- en gebiedsaanduidingen zijn ongewijzigd ten opzichte van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010'.

Uitzondering vormen de percelen:

- **Achter de Lijn 6**: dit bouwvlak is niet in het bestemmingsplan opgenomen, omdat hier het wijzigingsplan Achter de Lijn 6 is gaan gelden.
- **Cuneraweg 362**: dit bouwvlak is niet in het bestemmingsplan opgenomen, omdat hier het bestemmingsplan Engelenweide is gaan gelden.
- **Nude achter 6:** dit bouwvlak is niet in het bestemmingsplan opgenomen, omdat hier het bestemmingsplan Nude 23 is gaan gelden.
- **Nude 23:** dit bouwvlak is niet in het bestemmingsplan opgenomen, omdat hier het bestemmingsplan Nude 23 is gaan gelden.
- **Oude Veensegrindweg achter 55 (Kwintelooyen):** dit bouwvlak is niet in het bestemmingsplan opgenomen, omdat dit bouwvlak geen archeologische verwachtingswaarde heeft.
- **Zuidelijke Meentsteeg 16a**: dit bouwvlak is niet in het bestemmingsplan opgenomen, omdat hier het bestemmingsplan Zuidelijke Meentsteeg 16a is gaan gelden.

Verder heeft het bestemmingsplan betrekking op de percelen:

- **Blauwendraad 4**: in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' was er een verschil in de analoge en digitale versie van het bestemmingsplan. In de partiële herziening 2012 is het perceel voorzien van de bestemming Wonen, een bouwaanduiding 'specifieke bouwaanduiding – voormalig agrarisch bedrijf', een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' en een gebiedsaanduiding 'archeologische verwachtingswaarde hoog'.
- **Cuneraweg 232**: De functieaanduiding 'agrarisch loonbedrijf' was foutief opgenomen. Immers, nergens in de regels van de bestemming Agrarisch wordt verwezen naar deze functieaanduiding. Omdat de functieaanduiding geen betekenis toekwam, is deze van het bouwvlak verwijderd.
- **Cuneraweg 298**: De bouwaanduiding 'karakteristiek' was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. De bouwaanduiding is daarom van het bouwvlak verwijderd.
  Verders is de functieaanduiding 'agrarisch loonbedrijf' verwijderd, omdat deze foutief was opgenomen. Immers, nergens in de regels van de bestemming Agrarisch wordt verwezen naar deze functieaanduiding. Omdat de functieaanduiding geen betekenis toekwam, is deze van het bouwvlak verwijderd.
- **Cuneraweg 344**: de relatie die in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' was gelegd tussen de bestemming Wonen van Cuneraweg 344 en een noordelijker gelegen bestemming Bedrijf is verwijderd. De relatie was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. De relatie is nu gelegd tussen beide percelen met de bestemming Bedrijf die voorzien zijn van de functieaanduiding 'verkooppunt motorbrandstoffen zonder lpg', zoals ook was opgenomen in het bestemmingsplan 'Buitengebied, partiële herziening 1997'.
  Verder was er in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' een verschil in de analoge en digitale versie van het bestemmingsplan. In de partiële herziening 2012 is het perceel voorzien van de bestemming Wonen, een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' en een gebiedsaanduiding 'archeologische verwachtingswaarde hoog'.
- **Cuneraweg tegenover 428:** De bestemming Natuur was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. We hebben het perceel, dat in het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' door Landgoed Prattenburg B.V., is aangegeven met nummer 3, bestemd met de bestemming Bos. De overige dubbelbestemmingen en functieaanduidingen zijn ongewijzigd gebleven.
- **Cuneraweg bij 432 en 434:** De bestemming Natuur was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. We hebben de percelen, die in het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' door Landgoed Prattenburg B.V., zijn aangegeven met de nummers 1 en 2, bestemd met de bestemming Agrarisch, voorzien van de gebiedsaanduiding 'wro-zone – wijzigingsgebied 1'. De overige dubbelbestemmingen en functieaanduidingen zijn ongewijzigd gebleven.
- **De Dijk 76:** De bestemming Wonen was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. De bestemming is aangepast in Agrarisch, inclusief een daarbij behorend bouwblok. De dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' en overige aanduidingen zijn ongewijzigd.
- **Friesesteeg 56**: in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' bevond één van de bijgebouwen zich gedeeltelijk buiten de bestemming Wonen. De bestemming Wonen is daarom in westelijk richting met 4m uitgebreid.
- **Veenendaalsestraatweg tegenover 50**: De bestemming Natuur was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. We hebben het perceel, dat in het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied

2010' door Landgoed Prattenburg B.V., is aangegeven met nummer 4, bestemd met de bestemming Bos. De overige dubbelbestemmingen en functieaanduidingen zijn ongewijzigd gebleven.

- **Veenendaalsestraatweg/Defensieweg nabij kruising**: De bestemming Natuur was foutief opgenomen, zoals wij ook in ons verweer tegen het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' hebben aangegeven. We hebben het perceel, dat in het beroep tegen het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' door Landgoed Prattenburg B.V., is aangegeven met nummer 5, bestemd met de bestemming Bos. De overige dubbelbestemmingen en functieaanduidingen zijn ongewijzigd gebleven.

De regels van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' zijn ongewijzigd ten opzichte van het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010'. Wel heeft een vernummering plaatsgevonden van de regels, omdat niet alle bestemmingen uit het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' zijn opgenomen in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012'.

Uitzondering op het bovenstaande is een wijziging in de bestemming:

- **Waarde – Archeologie**: In het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' bevatte artikel 28.2.2 een uitzondering op de bouwregels. Het in te winnen advies bij de Monumentencommissie op grond van artikel 28.2.1, sub b was niet uitgezonderd, als aan de criteria van artikel 28.2.2 was voldaan. Dit betreft een fout in het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010'. In het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' heeft de uitzondering op de bouwregels op grond van artikel 22, lid 2, sub b zowel betrekking op artikel 22, lid 2, sub a, onder i als op artikel 22, lid 2, sub a, onder ii. Het verplichte advies bij de Monumentencommissie komt, mits wordt voldaan aan de criteria van artikel 22, lid 2, sub b, hiermee te vervallen.

5. Uitvoerbaarheid

5.1 Economische uitvoerbaarheid

Op 1 juli 2008 is de Wro inwerking getreden met daarin opgenomen een afdeling omtrent grondexploitatie, afdeling 6.4. Het doel van deze afdeling is om de mogelijkheden voor gemeentebesturen om kosten te verhalen, eisen te stellen aan de inrichting, de kwaliteit of de realisatie van bouwlocaties te verbeteren. Dit brengt met zich mee dat de gemeente bij de vaststelling van het bestemmingsplan, een wijziging als bedoeld in artikel 3.6 lid 1 Wro, een projectbesluit of een beheersverordening kosten moet verhalen. Deze verplichting is vastgelegd in artikel 6.12 Wro.

In artikel 6.12 Wro is bepaald dat een exploitatieplan vastgesteld dient te worden voor gronden waarvoor men voornemens is een bouwplan op te stellen. In artikel 6.2.1 Bro is het bouwplan gedefinieerd. De nieuwbouw of uitbreiding van een woning of een hoofdgebouw zijn onder meer bouwplannen. In dit bestemmingsplan worden dergelijke bouwmogelijkheden niet mogelijk gemaakt.

Voor het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' is het niet nodig om een exploitatieplan op te stellen. De te verhalen kosten zijn anderszins verzekerd of de bouwmogelijkheden zijn niet aan te merken als een bouwplan in de zin van artikel 6.2.1 Bro.

5.2 Maatschappelijke uitvoerbaarheid

Het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' zal overeenkomstig artikel 3.1.1 Besluit ruimtelijke ordening (Bro) worden voorgelegd aan de wettelijke vooroverlegpartners.

Vervolgens zal het besluit tot vaststelling van het bestemmingsplan worden voorbereid met toepassing van afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht (Awb), waarbij allereerst door eenieder zienswijzen tegen het ontwerpbestemmingsplan kunnen worden ingediend.

5.2.1 Vooroverleg ex artikel 3.1.1 Bro

Op 7 september 2012 is het voorontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' overeenkomstig artikel 3.1.1 Bro voor vooroverleg aangeboden aan de wettelijke vooroverlegpartners. Aan de provincie Utrecht, het Waterschap Vallei en Eem, het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden, Vitens en de gemeenten Buren, Wageningen, Ede, Utrechtse Heuvelrug, Neder Betuwe en Veenendaal is gevraagd om binnen vier weken een vooroverlegreactie te geven.

De gemeente Ede en de provincie Utrecht hebben een vooroverlegreactie gegeven (zie bijlagen IV en V). Zowel de gemeente Ede als de provincie Utrecht hebben geen opmerkingen op het voorontwerpbestemmingsplan. Van de overige vooroverlegpartners is geen reactie ontvangen.

5.2.2 Zienswijzen ex artikel 3.8, lid 1, sub d jº lid 2 Wro jº afdeling 3.4 Awb

Van 1 november 2012 tot en met 12 december 2012 beeft het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' ter inzage gelegen. De terinzagelegging is gepubliceerd in de Rhenense Betuwsche Courant en in de Staatscourant van 31 oktober 2012. Gedurende de genoemde periode kon, overeenkomstig artikel 3.8, lid 1, onder d Wro in samenhang met afdeling 3.4 Awb, door iedereen zienswijzen tegen het ontwerpbestemmingsplan worden ingediend.

Artikel 3.8, lid 2 Wro bepaalt dat voor zover het ontwerp van het bestemmingsplan zijn grondslag vindt in een aanwijzing, die betrekking heeft op een daarbij concreet aangegeven locatie, waarvan geen afwijking mogelijk is, zienswijzen daarop geen betrekking kunnen hebben. Dit artikel strekt ter voorkoming van doublures in de zienswijzenprocedures. De proactieve aanwijzing van de provincie Utrecht laat ons geen ruimte voor een eigen invulling van de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' met de daarbij behorende gebiedsaanduiding.

Tegen het ontwerpbestemmingsplan zijn vier zienswijzen ingediend. Deze zienswijzen zijn opgenomen in bijlage VI.

Op de zienswijzen wordt gereageerd in de Commentaarnota zienswijzen ontwerpbestemmingsplan “Buitengebied 2010, partiële herziening 2012”, welke is bijgevoegd in bijlage VII.

Naar aanleiding van de zienswijzen is het bestemmingsplan ongewijzigd vastgesteld.

Bijlagen

I Brief ontwerpbesluit aanwijzing artikel 4.2 Wro d.d. 31 mei 2012

provincie :: Utrecht

Fysieke Leefomgeving

Archimedeslaan 6
Postbus 80300
3508 TH Utrecht

Tel. 030-2589 1
Fax 030-2582554
www.provincie-utrecht.nl

alg 12/3569

Aan:
Het college van burgemeester en wethouders
van de gemeente Rhenen
t.a.v. Bart Brandenburg
Postbus 201
3910 AE Rhenen

Gemeente Rhenen | Nr. 2008 1614
Werkproces
31 MEI 2012
Team

VERZONDEN 30. 05. 12

Datum	30 mei 2012	Team	GRO
Nummer	80B0EAD8	Referentie	Dhr. G.R. van Duinkerken
Uw brief van	-	Doorkiesnummer	030-258 3331
Uw nummer	-	Faxnummer	030-258 2601
Bijlage	- 2x aanwijzing ex. Art. 42 Wro - 2x kaart - 2x publicatietekst	E-mailadres	robert.van duinkerken@provincie-utrecht.nl
		Onderwerp	Aanwijzing ex. artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening; bestemmingsplan Buitengebied 2010, gemeente Rhenen

Geachte heer Brandenburg,

Uw raad heeft op 20 september 2011 het bestemmingsplan 'Buitengebied 2010' gewijzigd vastgesteld. Bij brief van 10 april hebben wij het ontwerpbesluit verzonden om een proactieve aanwijzing ex. artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening aan uw raad te geven. Deze aanwijzing heeft betrekking op het behoud van de in het bestemmingsplangebied Buitengebied aanwezige archeologische waarden.

Gebleken is dat de verbeelding niet juist is. Er dient een technische correctie plaats te vinden. Het ontwerpbesluit zal daarom opnieuw ter inzage worden gelegd.
Bijgevoegd vindt u in tweevoud het ontwerpbesluit, de kaart en de publicatietekst zoals deze vanaf 31 mei 2012 voor een periode van 6 weken gepubliceerd zal worden.
Ik verzoek u om een exemplaar van het ontwerpbesluit, de kaart en de publicatietekst uiterlijk op donderdag 31 mei 2012 ter inzage te leggen op uw gemeentehuis.

Hoogachtend,
Gedeputeerde Staten van Utrecht,
namens hen,

Robert van Duinkerken
Beleidsmedewerker Gemeentelijke Ruimtelijke Ontwikkelingen
Afdeling Fysieke Leefomgeving

provincie :: Utrecht

College van Gedeputeerde Staten

Pythagoraslaan 101
Postbus 80300
3508 TH Utrecht

Tel. 030-2589111
Fax 030-2583160
www.provincie-utrecht.nl

ONTWERP BESLUIT

Aan:
De gemeenteraad van Rhenen
Postbus 201
3910 AE Rhenen

Datum	22 mei 2012	Team	GRO
Nummer	80AFFACD	Referentie	M. van Gessel
Uw e-mail van	-	Doorkiesnummer	030-2583501
Uw nummer	-	Faxnummer	030-258 2601
Bijlage	1	E-mailadres	m.van.gessel@provincie-utrecht.nl
		Onderwerp	Aanwijzing ex artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening; bestemmingsplan Buitengebied 2010, gemeente Rhenen

Geachte raad,

Op 20 september 2011 heeft u het bestemmingsplan "Buitengebied 2010" gewijzigd vastgesteld.
Bij brief van 10 april 2012, nr.80ADA4FA hebben wij het ontwerp-besluit verzonden om een proactieve aanwijzing ex artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening aan uw raad te geven. Deze aanwijzing heeft betrekking op het behoud van de in het bestemmingsplangebied Buitengebied aanwezige archeologische waarden: de bouwvlakken met de categorie 4 t/m 8 moeten een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' krijgen.

Nu is echter gebleken dat u op de verbeeling niet alleen de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' voor de bouwvlakken in de categorie 4 t/m 8 heeft laten vervallen, maar ook de voor de categorie 1 t/m 3. Dit betekent dat onze proactieve aanwijzing **technisch gecorrigeerd** moet worden.

Met ingang van 13 januari 2011 heeft het ontwerp van het bestemmingsplan "Buitengebied 2010" van de gemeente Rhenen overeenkomstig het bepaalde in artikel 3.8, lid 1 van de Wet ruimtelijke ordening (Wro) gedurende zes weken ter inzage gelegen. Tijdens deze termijn konden door een ieder zienswijzen over het bestemmingsplan bij de gemeenteraad naar voren worden gebracht. Van deze mogelijkheid hebben wij bij brief van 22 februari 2011 gebruik gemaakt. Wij hebben destijds opgemerkt dat wij er van uitgaan dat u de door burgemeester en wethouders gedane toezegging dat de gemeentelijke archeologische beleidskaart die toen vrijwel gereed was voor vaststelling en die in het bestemmingsplan zou worden opgenomen, gestand zou doen. Hieraan is niet tegemoet gekomen. Integendeel, u heeft besloten om de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' die voor de bouwvlakken was opgenomen in het ontwerpplan te laten vervallen.

Bij besluit van 20 september 2011, /bis11 478, heeft uw raad op grond van artikel 3.1 van de Wro het bestemmingsplan gewijzigd vastgesteld. In verband daarmee hebben burgemeester en wethouders, ter voldoening aan het bepaalde in artikel 3.8, lid 4, laatste volzin, van de Wro, het besluit tot vaststelling van het bestemmingsplan onverwijld langs elektronische weg aan ons verzonden. Op grond van artikel 4.2 van de

provincie :: Utrecht

De archeologie van Rhenen kenmerkt zich door een intensief en continu gebruik van het landschap vanaf de vroege steentijd. In de prehistorie trokken jagers en verzamelaars over de heuvelrug en lieten resten van jachtkampen achter. De eerste boeren legden hun erven aan op de zuidelijke flanken van de heuvelrug, alwaar zij hun doden in grafheuvels begroeven. In de IJzertijd werden de doden gecremeerd en in urnenvelden begraven, de akkers waren door wallen in een raatpatroon (*Celtic fields*) verdeeld. Uit de laat-romeinse tijd getuigt een bijzondere goudschat van het belangrijke karakter van dit gebied. In de Middeleeuwen ontstond een systeem van dorpskernen, nabijgelegen akkercomplexen (engen) en gemeenschappelijke gronden. Eén dorp groeide uit tot de stad Rhenen. Het gebied en zijn bewoners werd in de vroege middeleeuwen beschermd door een walburcht en in latere tijd door een versterking (kasteel Ter Horst) en diverse versterkte huizen. In de 18e eeuw werd de Grebbelinie in het gebied aangelegd. In de tweede wereldoorlog is meerdere malen gevochten op en rondom de Grebbeberg. Ook de resten van dit voor de historie van Nederland van groot belang zijnde slagveld bevinden zich in de ondergrond.

In het ontwerpbestemmingsplan was voor de gronden die uit archeologisch oogpunt als waardevol zijn aan te merken een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' opgenomen. Uw raad heeft echter naar aanleiding van een amendement bij de vaststelling van het bestemmingsplan besloten om deze dubbelbestemming voor de bouwvlakken in de categorieën 4 tot en met 8 te laten vervallen. Tevens werd aan u voorgesteld om de regels met betrekking tot archeologie (artikel 28.2 en 28.4) aan te passen conform het provinciale advies, hetgeen niet gebeurd is.
Gebleken is dat op de verbeeling niet alleen de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' voor de bouwvlakken in de categorie 4 t/m 8 is vervallen, maar ook die voor de categorie 1 t/m 3.

Op grond van de hiervoor weergegeven feiten en omstandigheden achten wij het noodzakelijk om door middel van het geven van een proactieve aanwijzing te bewerkstelligen dat uw raad een bestemmingsplan voor het buitengebied vaststelt waarbij aan het provinciale belang wordt voldaan om de in het plangebied aanwezige archeologische waarden te waarborgen.
Deze aanwijzing heeft betrekking op alle bouwvlakken in het buitengebied van Rhenen die behoren tot de categorieën 1 t/m 8 van de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Aan deze bouwvlakken moet de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' worden toegekend. Tevens moet bij deze bestemming een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals opgenomen op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart worden opgenomen.
De gemeente dient een bestemmingsplan vast te stellen waarbij de archeologische waarden worden behouden.

Besluit
Gelet op het voorgaande hebben wij het voornemen uitgesproken om de procedure te starten om overeenkomstig artikel 4.2 van de Wro, de gemeenteraad van Rhenen de aanwijzing te geven dat de bouwvlakken aangegeven op bijgevoegde verbeelding een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' moeten krijgen met daarbij een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals aangegeven op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Tevens verklaren wij op grond van artikel 4.2, lid 3 Wro dat voor de gronden aangegeven op eerder genoemde verbeelding een

provincie :: Utrecht

Wro zijn wij bevoegd, nadat wij PS van ons voornemen tot het geven van een aanwijzing in kennis hebben gesteld, om aan de gemeenteraad een aanwijzing te geven om binnen een daarbij te bepalen termijn een bestemmingsplan vast te stellen overeenkomstig daarbij gegeven voorschriften omtrent de inhoud van dat bestemmingsplan. Tevens kunnen wij op grond van artikel 4.2, lid 3 verklaren dat een bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid.
Er moet wel gemotiveerd worden welke provinciale belangen met het oog op een goede ruimtelijke ordening het noodzakelijk maken om aan de gemeenteraad een proactieve aanwijzing te geven.

Het provinciaal beleid
Het provinciaal ruimtelijk beleid is primair neergelegd in het Streekplan Utrecht 2005-2015, dat op onderdelen nader is uitgewerkt in de provinciale Handleiding bestemmingsplannen 2006. Het Streekplan Utrecht 2005-2015 moet per 1 juli 2008 met de inwerkingtreding van de Wro van rechtswege worden aangemerkt als provinciale structuurvisie. Met het oog op de inwerkingtreding van de Wro heeft een beleidsneutrale omzetting van het Streekplan plaatsgevonden in de vorm van de Beleidslijn nieuwe Wro (hierna: Beleidslijn), die bij besluit van Provinciale Staten op 23 juni 2008 is vastgesteld. Bij deze beleidsneutrale omzetting zijn de in het Streekplan opgenomen richtinggevende beleidsuitspraken en de in de provinciale Handleiding bestemmingsplannen 2006 opgenomen beleidsregels onderverdeeld in een drietal categorieën, waarbij elke beleidsuitspraak/beleidsregel is ondergebracht bij één van de tien benoemde aandachtsgebieden. Zoals in de Beleidslijn is aangegeven, vallen de beleidsuitspraken die zijn aangeduid als categorie 1 onder het wettelijke criterium "provinciaal belang". Ter borging en realisering van dit provinciale belang zal de provincie zo nodig het instrumentarium uit de Wro inzetten.

Het bestemmingsplan en onze overwegingen
Bij de vaststelling van het bestemmingsplan heeft uw raad besloten om de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' van de agrarische bouwvlakken te verwijderen voor de gronden die op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart behoren tot de categorieën 4 tot en met 8.
Dit is in strijd met het hiernavolgende geformuleerde provinciaal beleid volgens de Provinciale Ruimtelijke Verordening (PRV).

Artikel 3.3 Eisen stellen Cultuurhistorische hoofdstructuur archeologie
1. *Een bestemmingsplan voor een gebied dat is aangeduid als 'Eisen stellen cultuurhistorische waarden archeologie' bevat bestemmingen en regels die het behoud van de in het plangebied aanwezige archeologische waarden waarborgen.*
2. *De toelichting op een bestemmingsplan als bedoeld in het eerste lid bevat een beschrijving van de in het plangebied aanwezige cultuurhistorische en archeologische waarden, de daaraan toe te kennen waardering, het door de gemeente te voeren beleid.*

Het merendeel van de gronden van het buitengebied van uw gemeente behoort tot gronden waarvoor volgens de PRV eisen moeten worden gesteld met betrekking tot de cultuurhistorische hoofdstructuur archeologie.

bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid als bedoeld in artikel 3.7 Wro in samenhang met artikel 3.3 Wro. Dit voorbereidingsbesluit geldt voor het plangebied op bijgevoegde verbeelding en treedt in werking met ingang van 31 mei 2012.

Bekendmaking

Wij zullen het ontwerp-aanwijzingsbesluit bekendmaken overeenkomstig het bepaalde in afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht. Wij verzoeken u om dit besluit en bijgevoegde stukken op het gemeentehuis ter inzage te leggen.

Hoogachtend,
Gedeputeerde Staten van Utrecht,

voorzitter,

secretaris,

provincie :: Utrecht

Bekendmaking

Rectificatie
Ontwerpbesluit proactieve aanwijzing
(artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening)

Op 22 mei 2012 hebben Gedeputeerde Staten van Utrecht het ontwerpbesluit vastgesteld tot het geven een proactieve aanwijzing op grond van artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening aan de gemeenteraad van de gemeente Rhenen ten aanzien van het bestemmingsplan "Buitengebied 2010". Dit besluit betreft een technische correctie van het eerder vastgestelde ontwerpbesluit van 10 april 2012: percelen waren niet correct ingetekend op de verbeelding. Met het voorliggende besluit wordt het eerdere ontwerpbesluit ingetrokken. Tevens verklaren Gedeputeerde Staten dat op grond van artikel 3.7 en 3.3 Wro een bestemmingsplan wordt voorbereid. Doel van de aanwijzing is dat binnen één jaar een bestemmingsplan wordt vastgesteld voor het buitengebied waarbij aan het provinciaal belang wordt voldaan om de in het plangebied aanwezig archeologische waarden te waarborgen.

Terinzagelegging

Het ontwerpbesluit proactieve aanwijzing ligt vanaf donderdag 31 mei 2012 t/m woensdag 11 juli 2012 ter inzage. Het ontwerpbesluit is te vinden op www.ruimtelijkeplannen.nl (IMRO-code NL.IMRO9926.PA1202Rhenen-OW02). Een papieren versie van het ontwerpbesluit ligt tijdens kantooruren ter inzage op het Provinciehuis Rijnsweerd, Archimedeslaan 6 in Utrecht en op het gemeentehuis van de gemeente Rhenen, Nieuwe Veenendaalseweg 75 in Rhenen.

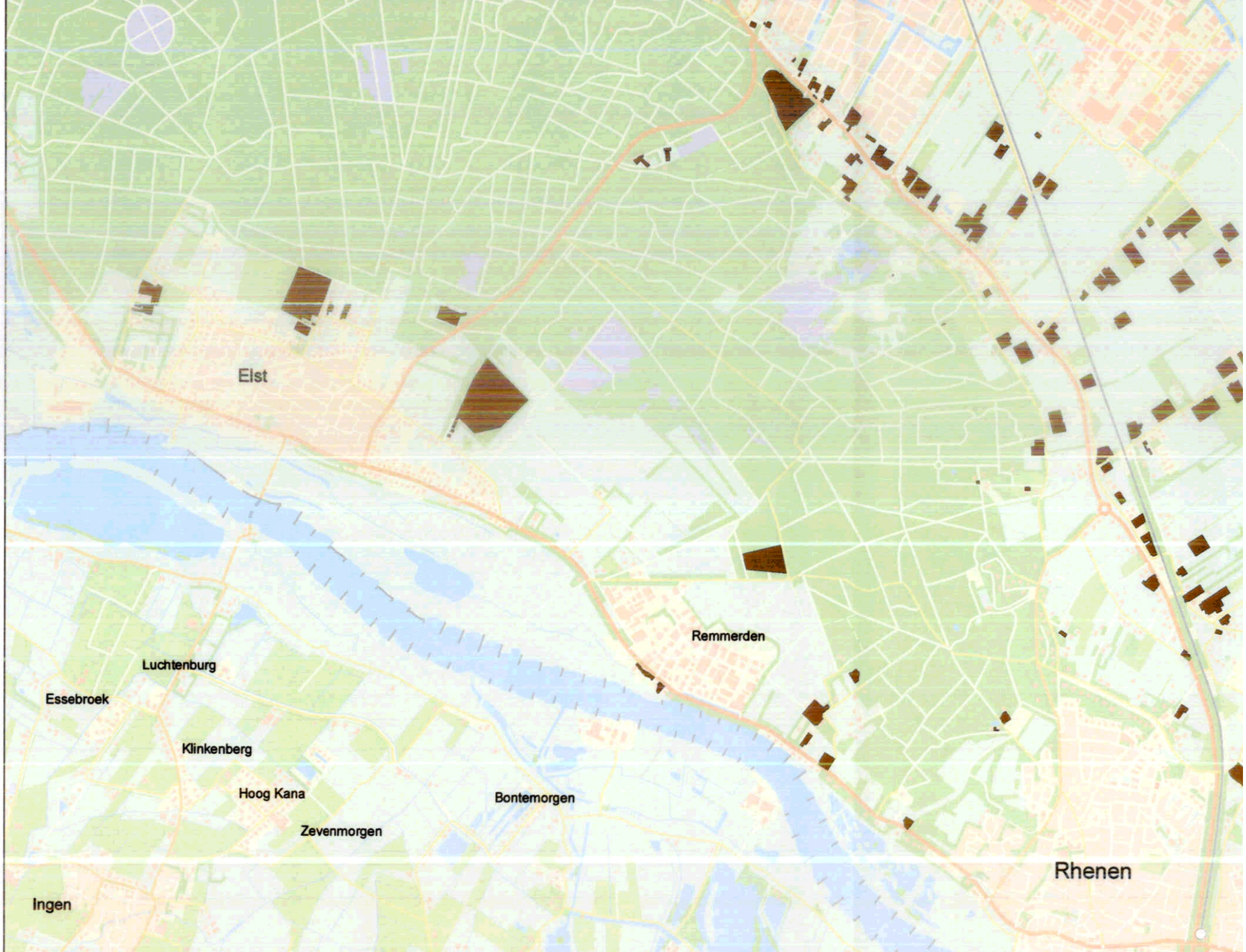
Zienswijzen

Van 31 mei 2012 t/m 11 juli 2012 kunnen belanghebbenden zienswijzen over het ontwerpbesluit indienen bij de provincie. Dit kan op verschillende manieren:

- digitaal: via een 'zienswijze-formulier' dat te vinden is op de website www.provincie-utrecht.nl;
- schriftelijk: brief richten aan Gedeputeerde Staten van Utrecht, t.a.v. mevrouw M. van Gessel, Postbus 80300 TH Utrecht;
- mondeling: op dinsdag 26 juni 2012 tussen 10.00 en 12.00 uur in het Provinciehuis (Archimedeslaan 6, 3584 BA Utrecht). U moet zich hiervoor aanmelden. Dit kan door te bellen met het secretariaat van de afdeling Fysieke Leefomgeving, tel. (030) 258 26 49.

Heeft u nog vragen?

Met vragen kunt u tijdens kantooruren op dinsdag, donderdagochtend en vrijdag terecht bij mevrouw M. van Gessel, tel. (030) 258 35 01.

2012 alg - 3569

Scan nummer 1 van 1 - Scanpagina 7 van 7

II Brief besluit aanwijzing artikel 4.2 Wro d.d. 18 september 2012

provincie :: Utrecht

College van Gedeputeerde Staten

Pythagoraslaan 101
Postbus 80300
3508 TH Utrecht

Tel. 030-2589111
Fax 030-2583140
www.provincie-utrecht.nl

Aan:
De gemeenteraad van Rhenen
Postbus 201
3910 AE Rhenen

Datum	18 september 2012	Team	GRO
Nummer	80BD718F	Referentie	M. van Gessel
Uw e-mail van	-	Doorkiesnummer	030-2583501
Uw nummer	-	Faxnummer	030-258 2601
Bijlage	2	E-mailadres	m.van.gessel@provincie-utrecht.nl
		Onderwerp	Aanwijzing ex artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening; bestemmingsplan Buitengebied 2010, gemeente Rhenen

Geachte raad,

Op 20 september 2011 heeft u het bestemmingsplan "Buitengebied 2010" gewijzigd vastgesteld.
Bij brief van 10 april 2012, nr.80ADA4FA hebben wij het ontwerp-besluit verzonden om een proactieve aanwijzing ex artikel 4.2 van de Wet ruimtelijke ordening aan uw raad te geven. Deze aanwijzing heeft betrekking op het behoud van de in het bestemmingsplangebied Buitengebied aanwezige archeologische waarden: de bouwvlakken met de categorie 4 t/m 8 moeten een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' krijgen. Toen de vastgestelde verbeelding werd gepubliceerd bleek dat u op de verbeelding niet alleen de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' voor de bouwvlakken in de categorie 4 t/m 8 heeft laten vervallen, maar ook die voor de categorie 1 t/m 3. Dit betekent dat onze proactieve aanwijzing technisch gecorrigeerd moet worden. Bij besluit van 22 mei 2012 hebben wij hiertoe besloten.

Met ingang van 13 januari 2011 heeft het ontwerp van het bestemmingsplan "Buitengebied 2010" van de gemeente Rhenen overeenkomstig het bepaalde in artikel 3.8, lid 1 van de Wet ruimtelijke ordening (Wro) gedurende zes weken ter inzage gelegen. Tijdens deze termijn konden door een ieder zienswijzen over het bestemmingsplan bij de gemeenteraad naar voren worden gebracht. Van deze mogelijkheid hebben wij bij brief van 22 februari 2011 gebruik gemaakt. Wij hebben destijds opgemerkt dat wij er van uitgaan dat u de door burgemeester en wethouders gedane toezegging dat de gemeentelijke archeologische beleidskaart die toen vrijwel gereed was voor vaststelling en die in het bestemmingsplan zou worden opgenomen, gestand zou doen. Hieraan is niet tegemoet gekomen. Integendeel, u heeft besloten om de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' die voor de bouwvlakken was opgenomen in het ontwerpplan te laten vervallen.

Bij besluit van 20 september 2011, /bis11 478, heeft uw raad op grond van artikel 3.1 van de Wro het bestemmingsplan gewijzigd vastgesteld. In verband daarmee hebben burgemeester en wethouders, ter voldoening aan het bepaalde in artikel 3.8, lid 4, laatste volzin, van de Wro, het besluit tot vaststelling van het bestemmingsplan onverwijld langs elektronische weg aan ons verzonden. Op grond van artikel 4.2 van de Wro zijn wij bevoegd, nadat wij PS van ons voornemen tot het geven van een aanwijzing in kennis hebben gesteld, om aan de gemeenteraad een aanwijzing te geven om binnen een daarbij te bepalen termijn een

bestemmingsplan vast te stellen overeenkomstig daarbij gegeven voorschriften omtrent de inhoud van dat bestemmingsplan. Tevens kunnen wij op grond van artikel 4.2, lid 3 verklaren dat een bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid.
Er moet wel gemotiveerd worden welke provinciale belangen met het oog op een goede ruimtelijke ordening het noodzakelijk maken om aan de gemeenteraad een proactieve aanwijzing te geven.

Het provinciaal belang
Indien provinciale belangen dat met het oog op een goede ruimtelijke ordening noodzakelijk maken, kunnen bij of krachtens provinciale verordening regels worden gesteld omtrent de inhoud van bestemmingsplannen (artikel 4.1 Wro). PS hebben op 21 september 2009 de Provinciale Ruimtelijke Verordening (hierna: PRV) vastgesteld ter borging en bescherming van provinciale belangen. De PRV is op 24 december 2009 in werking getreden. Het behoud van aanwezige archeologische waarden binnen de Cultuurhistorische hoofdstructuur Archeologie is geregeld in artikel 3.3 van de PRV.

Het bestemmingsplan en onze overwegingen
Bij de vaststelling van het bestemmingsplan heeft uw raad besloten om de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' van de agrarische bouwvlakken te verwijderen voor de gronden die op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart behoren tot de categorieën 4 tot en met 8.
Dit is in strijd met het hiernavolgende geformuleerde provinciaal beleid volgens de Provinciale Ruimtelijke Verordening (PRV).

Artikel 3.3 Eisen stellen Cultuurhistorische hoofdstructuur archeologie
1. *Een bestemmingsplan voor een gebied dat is aangeduid als 'Eisen stellen cultuurhistorische waarden archeologie' bevat bestemmingen en regels die het behoud van de in het plangebied aanwezige archeologische waarden waarborgen.*
2. *De toelichting op een bestemmingsplan als bedoeld in het eerste lid bevat een beschrijving van de in het plangebied aanwezige cultuurhistorische en archeologische waarden, de daaraan toe te kennen waardering, het door de gemeente te voeren beleid.*

Het merendeel van de gronden van het buitengebied van uw gemeente behoort tot gronden waarvoor volgens de PRV eisen moeten worden gesteld met betrekking tot de cultuurhistorische hoofdstructuur archeologie.

De archeologie van Rhenen kenmerkt zich door een intensief en continu gebruik van het landschap vanaf de vroege steentijd. In de prehistorie trokken jagers en verzamelaars over de heuvelrug en lieten resten van jachtkampen achter. De eerste boeren legden hun erven aan op de zuidelijke flanken van de heuvelrug, alwaar zij hun doden in grafheuvels begroeven. In de IJzertijd werden de doden gecremeerd en in urnenvelden begraven, de akkers waren door wallen in een raatpatroon (*Celtic fields*) verdeeld. Uit de laat-romeinse tijd getuigt een bijzondere goudschat van het belangrijke karakter van dit gebied. In de Middeleeuwen ontstond een systeem van dorpskernen, nabijgelegen akkercomplexen (engen) en gemeenschappelijke gronden. Eén dorp groeide uit tot de stad Rhenen. Het gebied en zijn bewoners werd in de vroege middeleeuwen beschermd door een walburcht en in latere tijd door een versterking (kasteel

Ter Horst) en diverse versterkte huizen. In de 18e eeuw werd de Grebbelinie in het gebied aangelegd. In de tweede wereldoorlog is meerdere malen gevochten op en rondom de Grebbeberg. Ook de resten van dit voor de historie van Nederland van groot belang zijnde slagveld bevinden zich in de ondergrond.

In het ontwerpbestemmingsplan was voor de gronden die uit archeologische oogpunt als waardevol zijn aan te merken een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' opgenomen. Uw raad heeft echter naar aanleiding van een amendement bij de vaststelling van het bestemmingsplan besloten om deze dubbelbestemming voor de bouwvlakken in de categorieën 4 tot en met 8 te laten vervallen. Tevens werd aan u voorgesteld om de regels met betrekking tot archeologie (artikel 28.2 en 28.4) aan te passen conform het provinciale advies, hetgeen niet gebeurd is.
Gebleken is dat op de verbeeling niet alleen de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' voor de bouwvlakken in de categorie 4 t/m 8 is vervallen, maar ook die voor de categorie 1 t/m 3.

Op grond van de hiervoor weergegeven feiten en omstandigheden achten wij het noodzakelijk om door middel van het geven van een proactieve aanwijzing te bewerkstelligen dat uw raad een bestemmingsplan voor het buitengebied vaststelt waarbij aan het provinciale belang wordt voldaan om de in het plangebied aanwezige archeologische waarden te waarborgen.
Deze aanwijzing heeft betrekking op alle bouwvlakken in het buitengebied van Rhenen die behoren tot de categorieën 1 t/m 8 van de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Aan deze bouwvlakken moet de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' worden toegekend. Tevens moet bij deze bestemming een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals opgenomen op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart worden opgenomen. Dit bestemmingsplan waarbij de archeologische waarden worden behouden moet vóór 31 mei 2012 zijn vastgesteld.

Terinzagelegging ontwerp-besluit
Bij besluit van 22 mei 2012 hebben wij het voornemen uitgesproken om de procedure te starten om overeenkomstig artikel 4.2 van de Wro, de gemeenteraad van Rhenen de aanwijzing te geven dat de bouwvlakken aangegeven op bijgevoegde verbeelding een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' moeten krijgen met daarbij een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals aangegeven op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Tevens hebben wij op grond van artikel 4.2, lid 3 Wro verklaard dat voor de gronden aangegeven op eerder genoemde verbeelding een bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid als bedoeld in artikel 3.7 Wro in samenhang met artikel 3.3 Wro. Dit voorbereidingsbesluit voor het plangebied op bijgevoegde verbeelding is in werking getreden met ingang van 31 mei 2012.
Dit voornemen is bekendgemaakt overeenkomstig het bepaalde in afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht. Van 31 mei 2012 tot en met 11 juli 2012 heeft dit voornemen terinzage gelegen.
Gedurende deze termijn konden er zienswijzen worden ingediend. Van deze mogelijkheid is geen gebruik gemaakt.

Besluit
Gelet op het voorgaande hebben wij besloten om overeenkomstig artikel 4.2 van de Wro, de gemeenteraad van Rhenen de aanwijzing te geven dat de bouwvlakken aangegeven op bijgevoegde

verbeelding een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' moeten krijgen met daarbij een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals aangegeven op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Tevens hebben wij in het ontwerp-besluit op grond van artikel 4.2, lid 3 Wro verklaard dat voor de gronden aangegeven op eerder genoemde verbeelding een bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid als bedoeld in artikel 3.7 Wro in samenhang met artikel 3.3 Wro. Dit voorbereidingsbesluit voor het plangebied op bijgevoegde verbeelding is in werking getreden met ingang van 31 mei 2012. Dit betekent dat vóór 31 mei 2013 een nieuw bestemmingsplan voor het buitengebied moet worden vastgesteld waarbij aan het provinciale belang van behoud van de in het plangebied aanwezige archeologische waarden wordt voldaan.

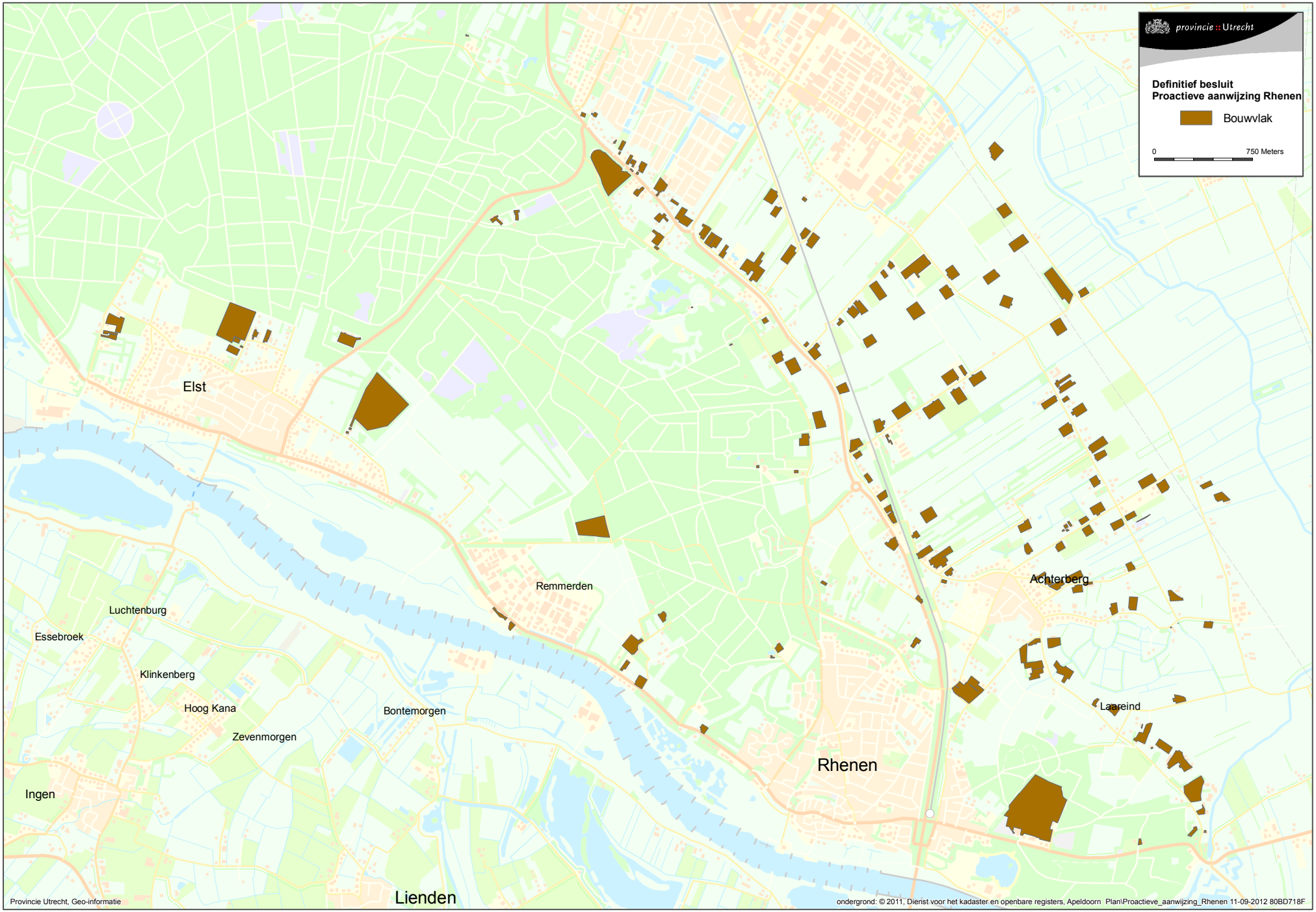
Bekendmaking
Wij zullen het aanwijzingsbesluit bekendmaken overeenkomstig het bepaalde in afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht. Wij verzoeken u om dit besluit en bijgevoegde stukken op het gemeentehuis ter inzage te leggen.

Beroep
Tegen dit besluit is beroep mogelijk bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. De beroepstermijn start de dag nadat het besluit door burgemeester en wethouders bekend is gemaakt en bedraagt zes weken. Aan het instellen van beroep zijn kosten (griffierecht) verbonden. Indien onverwijlde spoed dit noodzakelijk maakt, kan naast het instellen van beroep, ook verzocht worden om een voorlopige voorziening. Een dergelijk verzoek moet worden gericht aan de Voorzitter van de Afdeling bestuurs-rechtspraak van de Raad van State.

Hoogachtend,
Gedeputeerde Staten van Utrecht,

voorzitter,

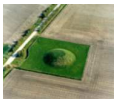
secretaris,

provincie :: Utrecht
Definitief besluit
Proactieve aanwijzing Rhenen
Bouwvlak
0
750 Meters
Elst
Remmerden
Achterberg
Luchtenburg
Essebroek
Klinkenberg
Hoog Kana
Zevenmorgen
Bontemorgen
Laareind
Rhenen
Ingen
Lienden
Provincie Utrecht, Geo-informatie
ondergrond: © 2011, Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn Plan\Proactieve_aanwijzing_Rhenen 11-09-2012 80BD718F

III Rapport Vestigia d.d. 22 november 2011

Archeologische beleidskaart gemeente Rhenen

Toelichting op de totstandkoming en de koppeling met de ruimtelijke ordening (planregels)

Rapportnummer: V817

Projectnummer: V09-1542

ISSN: 1573 - 9406

Status en versie: Definitief 2.0

In opdracht van: Milieudienst Zuidoost-Utrecht

Samenstelling: B.A. Brugman, R.M. van Heeringen, A. Lutz, R. Schrijvers, C.A. Visser

Plaats en Datum: Amersfoort, 22 november 2011

Gecontroleerd door	Vestigia BV: W.AM. Hessing	**d.d.**	24 september 2010
Geaccordeerd door	Milieudienst Zuidoost-Utrecht	**d.d.**	22 november 2011

Niets uit dit werk mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Vestigia BV

Vestigia BV
Spoorstraat 5
3811 MN Amersfoort
telefoon 033 277 92 00
fax 033 277 92 01
info@vestigia.nl

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumentenkaart (Provincie)
AMZ	Archeologische Monumentenzorg
Archis	Archeologisch Informatiesysteem
IKAW	Indicatieve Kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
m.e.r.	milieueffectrapportage (procedure)
MER	Milieu Effect Rapportage (rapport)
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen RACM (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten), daarvoor ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek))
SVBP2008	Standaard voor vergelijkbare bestemmingsplannen 2008
Wamz	Wet archeologische monumentenzorg
Wro	Wet ruimtelijke ordening

Inhoudsopgave

Gebruikte afkortingen 2
Bestuurssamenvatting 5
1 Inleiding 9
1.1 Aanleiding 9
1.2 Wettelijk kader 10
1.3 Opbouw van de toelichting 11
1.4 Dankwoord 11
2 Methodiek 13
2.1 Uitgangspunten en overwegingen 13
2.2 Aanpak en stappen 13
2.3 Bronnen 15
3 Ligging, geschiedenis en historisch cultuurlandschap 17
3.1 Ligging van de gemeente 17
3.2 Geschiedenis 17
3.3 Historische cultuurlandschappen omstreeks 1900 20
3.3.1 Het stuwwallandschap van de Utrechtse heuvelrug 21
3.3.2 Het dekzand- en veenlandschap van de Utrechts-Gelderse Vallei 22
3.3.3 Het rivierenlandschap van de Rijn 24
4 Geo-landschappelijke context 27
4.1 Geologische ontwikkeling 27
4.2 Geomorfologie 30
4.2.1 Regio van gestuwde afzettingen 30
4.2.2 Dekzandgebied 31
4.2.3 Rivierengebied 32
4.3 Bodem 32
4.4 Actueel Hoogtebestand Nederland 34
4.5 Landgebruik 34
5 Inventarisatie archeologische waarden en bewoningsgeschiedenis 35
5.1 Onderzoekstraditie en literatuur 35
5.2 Archeologische terreinen 36
5.3 Waarnemingen 37
5.4 Archeologisch onderzoek 38
5.5 Bewoningsgeschiedenis 40
6 Cultuurhistorie, stadskern en dorpskernen 53

6.1 Inleiding *53*
6.2 Historische wegenstructuur *53*
6.3 Historische bebouwing *53*
6.4 Grebbelinie *58*
7 Archeologische verwachting 61
7.1 Uitgangspunt *61*
7.2 Verwachting op basis van archeologische vindplaatsen en monumenten *61*
7.3 Verwachting op basis van bodem en landschap *63*
7.4 Keuze verwachtingsmodel en verwachtingscategorieën *65*
7.5 Aansluiting op archeologische verwachting buurgemeenten *65*
7.6 Fysieke gaafheid *66*
8 Archeologische maatregelenkaart 69
8.1 Uitgangspunten en overwegingen *69*
8.2 Beleidsmaatregelcategorieën *70*
8.3 Gebruik en actualisatie *73*
8.4 Van beleidskaart naar archeologiebeleid *73*
9 Archeologie in het bestemmingsplan 75
9.1 Model plantoelichting *75*
9.2 Voorbeeld planregels *76*
9.3 Begripsbepaling *77*
9.4 Voorbeeld planregels archeologisch waardevol gebied *78*
Literatuur 83
Archeologische onderzoeksrapporten 89
Tabellen 93
Bijlagen op CD-ROM 105

Bestuurssamenvatting

Voor u ligt de toelichting op de totstandkoming van de archeologische beleidskaart voor het grondgebied van de gemeente Rhenen. Deze bestaat uit een archeologische waarden- en verwachtingenkaart (*kaart 1-1*), en een maatregelenkaart (*kaart 2*) inclusief planregels waarin de omgang met archeologische waarden en verwachtingen kan worden vastgelegd in bestemmingsplannen.

Met het voorliggende document en de bijbehorende kaarten beoogt de gemeente Rhenen een stap te zetten in de richting van het ontwikkelen van een gemeentelijk archeologiebeleid. Aanleiding voor het opstellen van een gemeentelijk archeologiebeleid is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) die op 1 september 2007 in werking is getreden. Deze wet omvat een wijziging van de Monumentenwet, de Wet Milieubeheer, de Woningwet en de Ontgrondingenwet. Sindsdien zijn gemeenten op basis van artikel 38a van de Monumentenwet verplicht om bij het vaststellen van bestemmingsplannen en beheersverordeningen (en de bestemming van gronden) rekening te houden met het behoud van belangrijke archeologische waarden. Met de inwerkingtreding van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) in 2008 is de archeologie bovendien definitief geïntegreerd in de besluitvorming over de ruimtelijke ordening in Nederland.

De term 'bodemarchief' is een aanduiding voor sporen en resten uit het verleden die in de ondergrond behouden zijn gebleven. Het betreft daarmee een bron van informatie over de ongeschreven geschiedenis van stad, dorp of streek. Anders dan een 'papieren' archief kan het bodemarchief maar eenmalig 'gelezen' worden: schade die ontgravingen, onderheiing en verploeging aan archeologische waarden kunnen aanrichten is onomkeerbaar en dus definitief. Gecombineerd met het feit dat archeologische waarden de enige bron vormen voor het schrijven en beleven van het 'ongeschreven' deel van ons verleden, kan behoud en beheer van het bodemarchief dus worden opgevat als een maatschappelijk (publiek) belang.

De gemeente wil met het archeologiebeleid bereiken, dat bij ruimtelijke ontwikkelingen zorgvuldig wordt omgegaan met archeologische waarden, zodat deze waar mogelijk behouden blijven voor toekomstige generaties.

Ten behoeve hiervan heeft de gemeente Rhenen de archeologische waarden en verwachtingen die binnen de gemeentegrenzen voorkomen zoveel mogelijk geïnventariseerd en op een archeologische verwachtingenkaart gevisualiseerd (*kaart 1-1 en kaart 1-2*). Belangrijk is dat men zich het verschil tussen terreinen of zones waar sprake is van *vastgestelde waarden* en terreinen of zones waar op dit moment alleen sprake is van een in mindere of meerdere mate onderbouwde *verwachting* goed realiseert. Bij de eerste groep mogen we er vanuit gaan dat in het aangemerkte gebied altijd archeologie in de grond zit, die bescherming behoeft. In de zones die op de kaart zijn aangemerkt met verschillende verwachtingsklassen zijn archeologische waarden (nog) niet met zekerheid vastgesteld. Er is daar sprake van een hoge, een middelhoge of een lage trefkans op archeologie.

Deze waarden- en verwachtingenkaart is doorvertaald in een archeologische maatregelenkaart (*kaart 2*) en voorbeeldplanregels. Speciaal voor de verwachtingszones geldt de uitdaging om planregels te ontwerpen die enerzijds recht doen aan de noodzaak om de nog onbekende archeologie tijdig op te kunnen sporen en

anderzijds voor eigenaren en gebruikers geen buitenproportionele of onrechtmatige belemmeringen op te werpen. Bij het opstellen van rechtmatige en evenwichtige planregels voor deze gebieden gaat het in feite om archeologisch risicomanagement.

De archeologische maatregelenkaart dient te worden gebruikt als afwegings- en toetsingskader bij plan-m.e.r.'s, besluit-m.e.r.'s, gemeentelijke structuurvisies, bestemmingsplannen (inclusief uitwerkingen, wijzigingen en ontheffingen), beheersverordeningen, projectbesluiten en omgevingsvergunningen. De implementatie en effectuering van het gemeentelijk archeologiebeleid in het ruimtelijk beleid vindt dus via dit soort planvormen en vergunningentrajecten plaats.

Het doel van het gemeentelijk archeologiebeleid is het behoud van belangrijke archeologische waarden, zonder daarbij andere belangen uit het oog te verliezen. Het beleid beperkt zich daarom tot archeologische terreinen waarvan de behoudenswaardigheid al is aangetoond en tot reële archeologische verwachtingen.

Het gemeentelijk beleid sluit zoveel mogelijk aan bij de doelstellingen van de Wamz en het onderliggende Europees Verdrag van Malta, namelijk dat het beoogt archeologie een vast onderdeel te laten zijn van planprocessen op het niveau van de grootschaligere ruimtelijke ontwikkelingen. Zowel vanuit archeologisch opzicht als vanuit ruimtelijk opzicht biedt het hogere ruimtelijk schaalniveau tevens grotere kansen voor behoud en ruimtelijke kwaliteit, omdat archeologische waarden bijvoorbeeld gemakkelijker kunnen worden ingepast en kunnen worden benut voor ruimtelijke kwaliteit ('behoud door ontwikkeling').

Op de archeologische maatregelenkaart van de gemeente Rhenen (*kaart 2*) wordt onderscheid gemaakt in acht beleidsmaatregelcategorieën, te weten:

- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 1: wettelijk beschermd archeologisch monument;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 2: terreinen van archeologische waarde;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 3: gebied met een hoge archeologische verwachting, mede gebaseerd op cultuurhistorie (dorpskern/historische lintbebouwing);
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 4: gebied met een hoge archeologische verwachting;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 5: gebied met een middelhoge archeologische verwachting;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 6: gebied met een lage archeologische verwachting;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 7: gebied met een onbekende archeologische verwachting (bebouwd gebied);
- Maatregelcategorie Archeologievrij gebied: gebied waar geen bodemarchief meer aanwezig is. In gebieden waar geen bodemarchief meer aanwezig is, zijn de archeologisch relevante bodemlagen al verstoord. Voor deze gebieden geldt daarom dat er geen sprake meer is van een archeologische verwachting.

Bovenstaande archeologische beleidsmaatregelcategorieën zijn doorvertaald in voorbeeldplanregels voor opname van archeologie als dubbelbestemming in bestemmingsplannen. Het doel van de planregels is het bewerkstelligen van een procedurele koppeling tussen de maatregelenkaart en (toekomstige) bestemmingsplannen. Er wordt hier gesproken over 'voorbeeldplanregels' omdat de uiteindelijke precieze formulering afhankelijk is van de eigen bestemmingsplansystematiek en het definitief vaststellen van de verschillende vrijstellingsgrenzen door het gemeentebestuur dient te gebeuren.

Conform de Standaard Vergelijkbare Bestemmingsplannen 2008[1] valt archeologie onder de hoofdgroep dubbelbestemming 'Waarde', met bijbehorende functie/gebruiksdoel 'archeologie'.[2] De gronden gelegen binnen de zone van de maatregelcategorie 'archeologievrij gebied' behoeven geen dubbelbestemming. Hetzelfde geldt formeel ook voor wettelijk beschermde archeologische monumenten (Maatregelcategorie 1 'wettelijk beschermd archeologisch monument'), omdat de bescherming daarvan niet via de Wro, maar al via de Monumentenwet is geregeld. In Rhenen zijn overigens nog geen gemeentelijke archeologische monumenten aangewezen.

Dit betekent dat de volgende zeven beleidscategorieën van de maatregelenkaart Rhenen (*kaart 2*) op bestemmingsplanniveau worden opgenomen als:

- Archeologisch waardevol gebied 2 → Waarde – archeologie – 2;
- Archeologisch waardevol gebied 3 → Waarde – archeologie – 3;
- Archeologisch waardevol gebied 4 → Waarde – archeologie – 4;
- Archeologisch waardevol gebied 5 → Waarde – archeologie – 5;
- Archeologisch waardevol gebied 6 → Waarde – archeologie – 6;
- Archeologisch waardevol gebied 7 → Waarde – archeologie – 7.

Voor deze maatregelcategorieën zijn verschillende ontheffingscriteria gedefinieerd.

<u>Waarde – archeologie – 2</u>

De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:
- geen ondergrens oppervlakte plangebied;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

<u>Waarde – archeologie – 3</u>

De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:
- oppervlakte plangebied tot 100 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

<u>Waarde – archeologie – 4</u>

De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:
- oppervlakte plangebied tot 100 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

<u>Waarde – archeologie – 5</u>

De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:
- oppervlakte plangebied tot 1000 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

[1] SVBP 2008.

[2] SVBP 2008, 12 (paagraaf 3.2).

Waarde – archeologie – 6

De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 10.000 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Waarde – archeologie – 7

De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 500 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Op basis van de archeologische beleidskaart kan de gemeente verantwoorde en transparante besluiten nemen, terwijl voor allen die betrokken zijn bij de ruimtelijke inrichting van Rhenen de archeologische risico's op voorhand inzichtelijk zijn gemaakt.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Voor u ligt de toelichting op de totstandkoming van de archeologische beleidskaart voor het grondgebied van de gemeente Rhenen. Deze bestaat uit een archeologische waarden- en verwachtingenkaart (*kaart 1-1 en 1-2*), en een maatregelenkaart (*kaart 2*) inclusief planregels door middel waarvan de omgang met archeologische waarden en verwachtingen kan worden vastgelegd in bestemmingsplannen.[3]

Met het voorliggende document en de bijbehorende kaarten beoogt de gemeente een stap te zetten in de richting van het ontwikkelen van een gemeentelijk archeologiebeleid. Aanleiding voor het opstellen van een gemeentelijk archeologiebeleid is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) die op 1 september 2007 in werking is getreden. Deze wet omvat een wijziging van de Monumentenwet, de Wet Milieubeheer, de Woningwet en de Ontgrondingenwet. Sindsdien zijn gemeenten op basis van artikel 38a van de Monumentenwet verplicht om bij het vaststellen van bestemmingsplannen en beheersverordeningen rekening te houden met het behoud van bekende archeologische waarden en met archeologische verwachtingsgebieden. Met de inwerkingtreding van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) is de archeologie bovendien definitief geïntegreerd in de besluitvorming over de ruimtelijke ordening in Nederland.

De herziene Monumentenwet geeft gemeenten een brede beleidsruimte bij de vormgeving van de archeologische monumentenzorg (AMZ) op gemeentelijk grondgebied. De zorg voor het gemeentelijk bodemarchief is daarmee een gemeentelijk beleidsveld waarin, net als op andere beleidsterreinen, keuzes gemaakt moeten worden. Wat moet behouden worden en wat niet? Wordt er opgegraven of beschermd? Wat kunnen de archeologische waarden in de gemeente bijdragen aan witte plekken over het verleden van Nederland? Maar ook: wat kan archeologie bijdragen aan de lokale identiteit en beleving?

Essentieel daarvoor is dat de gemeente bekend is met de aard, locatie en kwaliteit van archeologische vindplaatsen en terreinen binnen het gemeentelijk grondgebied – het bodemarchief.[4] Hoe de belangenafweging vervolgens uitvalt, is uiteindelijk een kwestie van democratische besluitvorming binnen de gemeente. Archeologie wordt daarmee onderdeel van een integrale afweging waarin ook aspecten als kosten/baten van archeologisch onderzoek (verwachte kenniswinst) en maatschappelijk draagvlak meewegen.

De eerste stap om de gemeentelijke rol als beslissend bestuursorgaan (bevoegd gezag) adequaat te kunnen vervullen is daarom ook dat het archeologische bodemarchief van de gemeente zo volledig mogelijk in beeld wordt gebracht en een reële verwachting wordt opgesteld van de kansrijke zones waarop het gemeentelijk archeologiebeleid kan worden ingericht. Daartoe heeft de gemeente Rhenen aan Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie* opdracht gegeven een archeologische beleidskaart op te stellen voor het gehele grondgebied (ca. 43 km^2).

[3] De conceptversie van het rapport dateert van 4 oktober 2010, de voorliggende definitieve versie is alleen in redactionele zin gewijzigd. Het kaartmateriaal is niet gewijzigd ten opzichte van oktober 2010.
[4] Voor indeling van de archeologische perioden zie *tabel 1* en *tabel 2*.

Met de opstelling van een gemeentelijke archeologische beleidskaart krijgt de gemeente de beschikking over een instrument dat voor alle betrokkenen helder maakt op welke terreinen bodemingrepen mogen plaatsvinden en of daar al dan niet nadere voorwaarden aan worden verbonden.

1.2 Wettelijk kader

Rijksbeleid

Op 1 september 2007 is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) in werking getreden. Deze wet omvat de implementatie in de Nederlandse wetgeving van het in 1992 ondertekende *Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* (*Verdrag van Malta / Valletta*). Onderdeel van de Wamz is de wijziging van de Monumentenwet 1988, de Woningwet, de Wet milieubeheer en de Ontgrondingenwet. In artikel 38a van de gewijzigde Monumentenwet staat: "De gemeenteraad houdt bij de vaststelling van een bestemmingsplan of een beheersverordening als bedoeld in artikel 3.1, onderscheidenlijk artikel 3.38, van de Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten". Hiertoe kunnen in bestemmingsplannen bouw- en aanlegvoorschriften worden opgenomen. In het geval belangrijke archeologische waarden als gevolg van ruimtelijke ontwikkelingen en hieruit voortvloeiende bodemverstoringen niet in de bodem behouden kunnen blijven, dienen deze *in situ* te worden veiliggesteld of te worden opgegraven. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) is vanuit de Wamz wettelijk adviseur voor de Commissie voor de milieueffectrapportage. In de praktijk is het de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) die namens de Minister als adviseur optreedt.
Op grond van artikel 3, lid 1, in de Monumentenwet 1988 kan de minister van OCW beschermde monumenten aanwijzen. Bodemingrepen op wettelijk beschermde monumenten zijn op grond van artikel 11, lid 2 vergunningplichtig. Dit betekent dat voor elke bodemingreep op deze terreinen een monumentenvergunning dient te worden aangevraagd bij het rijk. De gemeente Rhenen kent vanuit het Rijk aangewezen wettelijk beschermde archeologische terreinen. Ook liggen er terreinen met een zeer hoge archeologische waarde binnen het grondgebied van de gemeente Rhenen. Terreinen van zeer hoge archeologische waarde komen in aanmerking voor wettelijke bescherming als Rijks- (of eventueel gemeentelijk) monument.

Provinciaal beleid

In de lijn van het Verdrag van Malta hanteert de provincie Utrecht als beleidsuitgangspunt dat bij ruimtelijke plannen die het bodemarchief kunnen aantasten, zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met bekende en te verwachten archeologische waarden. In het Streekplan 2005-2015 (vastgesteld 13 december 2004) staat: "Uitgangspunt is behoud van het bodemarchief in de bodem door archeologische vindplaatsen vroegtijdig in de planvorming te betrekken. Waar dit niet mogelijk is, moet door aanvullend onderzoek het bodemarchief in kaart worden gebracht."
In de Hoofdnota Cultuurhistorische Hoofdstructuur en Beleidsvisie *Niet van Gisteren* gaf de provincie Utrecht reeds aan waar de prioriteiten en ambities liggen ten aanzien van het cultuurhistorisch beleid (waar ook archeologie onder moet worden begrepen). In 2005 is door de provincie een nieuwe nota opgesteld, de nota *Tastbare Tijd*. Om de ambities te kunnen realiseren ontwikkelde de provincie drie sturingsmechanismen: 'veilig stellen', 'eisen stellen' en 'actief versterken'. Als advieskader hiervoor dienen de Archeologische Monumentenkaart (AMK) en de Cultuurhistorische Atlas. Sinds de inwerkingtreding van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro; 1 juli 2008) heeft de provincie in principe geen toetsende rol meer bij gemeentelijke ruimtelijke ordeningsprocedures. De provincie (provinciaal archeoloog) fungeert voor gemeenten nog wel als kenniscentrum en vraagbaak. Voor het overige zal het provinciale beleid op het

gebied van de archeologie de komende jaren verschuiven van reactief naar pro-actief. Met het vervallen van de toetsing van gemeentelijke bestemmingsplannen wil de provincie vooral een stimulerende, proactieve rol vervullen richting gemeenten. Daarnaast zal moeten blijken hoe de provincie op het gebied van de AMZ invulling zal geven aan het in de nieuwe Wro geformuleerde 'provinciale belang' en de aanwijzing van archeologische attentiegebieden.

Gemeentelijk beleid
Met de decentralisatie van het bevoegd gezag inzake de archeologische monumentenzorg naar gemeentelijk niveau zullen gemeenten invulling moeten geven aan hun nieuwe rol en taken (binnen de beleidsruimte die de herziene Monumentenwet daarvoor biedt) en deze dient men op transparante wijze in te vullen, te verankeren en uit te voeren.

1.3 Opbouw van de toelichting

Het huidige rapport vormt de *vakinhoudelijk-technische* toelichting op de archeologische beleidskaart van de gemeente Rhenen. Na het bespreken van de methodiek in *hoofdstuk 2* volgt ter algemene introductie van de gemeente in *hoofdstuk 3* een korte, niet uitputtende bespreking van de topografische ligging, de geschiedenis en de historisch-geografische structuur van de gemeente. In *hoofdstuk 4* wordt het landschap in kaart gebracht dat de mens sinds de prehistorie ter beschikking stond. *Hoofdstuk 5* bespreekt de onderzoekstraditie en inventariseert de tot nu toe bekende archeologische terreinen ('bekende archeologische waarden'), de vondsten en sporen van menselijke activiteit ('waarnemingen'), het uitgevoerde archeologische onderzoek ('verkenningen', 'opgravingen' e.d.), en sluit af met een schets van de bewoningsgeschiedenis op basis van deze inventarisatie. *Hoofdstuk 6* gaat specifiek in het kader van de ruimtelijke ordening in op de ruimtelijke aspecten met betrekking tot de ontstaansgeschiedenis van de stad Rhenen en een viertal dorpen, te weten Achterberg, Elst, Laareind en Remmerden. De Grebbelinie wordt als aparte structuur behandeld.
In *hoofdstuk 7* wordt de in de vorige hoofdstukken opgebouwde kennis geïntegreerd tot vlakdekkende verwachtingscategorieën voor het hele gemeentelijke grondgebied. In *hoofdstuk 8* worden aan deze verwachtingscategorieën beleidsmatige ruimtelijke ordeningsmaatregelen gekoppeld. In *hoofdstuk 9* ten slotte wordt ten behoeve van opnamen in bestemmingsplannen een modelvoorbeeld plantoelichting en modelplanregels uitgewerkt.
De na *hoofdstuk 9* opgenomen literatuur, archeologische onderzoeksrapporten, tabellen en bijlagen zijn gebaseerd op doelgerichte inventarisaties en specifiek vormgegeven database-output en vormen derhalve een integraal onderdeel van het rapport.

1.4 Dankwoord

De volgende personen wordt dank gezegd bij de uitvoering van de opdracht: drs. P.C. de Boer (Milieudienst Zuidoost-Utrecht), mevr. drs. M. Visser (Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht); drs. E. van Hagen (Rhenen); drs. A. Luksen (gemeentelijk archeoloog Utrechtse Heuvelrug); drs. B. Rietberg (Adviesbureau Grebbelinie), mevr. drs. L. Wouters (provinciaal archeoloog provincie Utrecht).

2 Methodiek

2.1 Uitgangspunten en overwegingen

Het vervaardigen van de archeologische beleidskaart voor de gemeente Rhenen komt voort uit de wettelijke noodzaak (sinds 1 september 2007) archeologische waarden en verwachtingen te integreren in de ruimtelijke ordening. Het huidige rapport vormt de onderbouwing van de opgestelde beleidskaart en het daarop te baseren archeologiebeleid.[5] Daartoe zijn de bekende archeologische waarden geïnventariseerd en benoemd, en zijn vlakdekkend de archeologische verwachtingen in beeld gebracht. Op basis van het uiteindelijke geïntegreerde kaartbeeld worden maatregelen in het kader van de ruimtelijk ordening voorgesteld (maatregelenkaart). Na vaststelling door B&W en de Raad wordt gesproken van de (officiële) archeologische beleidskaart.
De maatvoering van de maatregelen is doorgevoerd op regie van de regio-archeoloog van de Milieudienst Zuidoost-Utrecht. Het in beeld brengen van de cultuurhistorische kenmerken van het grondgebied van Rhenen, voor zover niet direct verbonden met archeologische fenomenen, behoorde niet tot de opdracht. Wel zijn in opdracht van de regio-archeoloog extra aanvullende archeologische waarnemingen (Collectie gemeentelijk museum Het Rondeel: collectie J. Mom en collectie E.A.N. van Hagen), ingevoerd door E.A.N. van Hagen, meegenomen (inmiddels opgenomen in Archis2).
Uitgangspunt van het rapport is dat de gebruikte gegevensbestanden op een systematische manier zijn gebruikt om met name de verbreiding en het relatieve belang van de verwachtingscategorieën te bepalen en daarmee tot een transparante onderbouwing te komen van het uiteindelijk vorm te geven gemeentelijke archeologiebeleid. Het eindproduct zijn twee (digitale) kaarten: de waarden- en verwachtingenkaart en de maatregelenkaart op een grootschalige topografische ondergrond (*kaart 1-1, 1-2* en *kaart 2*). Daarnaast heeft dit er bijvoorbeeld toe geleid dat kaartbijlagen zijn toegevoegd om het proces van de tot stand komen te onderbouwen. Zo zijn de bodemkundige ondergronden toegevoegd en in de *kaartbijlage 7* zijn de archeologische waarnemingen (op basis van de vondstdateringen) uitgesplitst, waardoor per archeologische periode een helder beeld ontstaat van de verspreiding van waarnemingen in relatie tot gewaardeerde terreinen. Ook wordt de methodische keuze voor het definiëren van de zones voor de verschillende verwachtingen onderbouwd (*hoofdstuk 7*).

2.2 Aanpak en stappen

Bij het opstellen van de archeologische verwachtingenkaart worden een aantal stappen doorlopen. Elke stap in het proces resulteert in een kaartlaag. Deze kaartlagen zijn in het rapport opgenomen als kaartbijlagen. De combinatie ('stapeling') van deze kaartlagen leidt uiteindelijk tot de archeologische verwachtingenkaart (*kaart 1-1 en 1-2*). De verwachting in een bepaald gebied en de begrenzing van de verwachtingscategorieën is dus het resultaat van de optelsom van een aantal voor de archeologische verwachting relevante kenmerken van een gebied.

<u>Stap 1: Opstellen van een verwachtingsmodel op basis van een analyse van het landschap</u>
Op basis van hypothesen over landschapsgebruik, gekoppeld aan een ruimtelijk model van het vroegere landschap wordt aan verschillende landschappelijke zones een bepaalde archeologische verwachting

[5] Gemeentelijk archeologiebeleid, zie: Alkemade *et al.* 2009.

toegekend. De reconstructie van het vroegere landschap is tot stand gekomen op basis van de gegevens van de Geologische kaart van Nederland 1:50.000, de Geomorfologische kaart van Nederland, de Bodemkaart van Nederland 1:50.000 en het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) *(hoofdstuk 4)*. In *hoofdstuk 7, paragraaf 7.3* wordt ingegaan op de archeologische verwachting die aan de verschillende landschapszones wordt toegekend op basis van de aanname dat in het verleden bepaalde landschappelijke zones meer, minder of niet aantrekkelijk waren voor bewoning. Het ruimtelijk model van het vroegere landschap is gevisualiseerd in *kaartbijlage 12*.

Stap 2: Toetsen en verfijnen van het model met behulp van archeologische gegevens
Met het in kaart brengen van de ruimtelijke verspreiding van bekende archeologische waarden in de vorm van terreinen van archeologische waarde, archeologische waarnemingen en resultaten van uitgevoerd archeologisch onderzoek kan het op basis van stap 1 verkregen verwachtingsmodel worden getoetst. De ruimtelijke verspreiding van bekende archeologische waarden in relatie tot de in stap 1 geïnventariseerde eigenschappen van de bodem kan het verwachtingsbeeld bevestigen of aanleiding zijn voor aanpassing of aanscherping. Voor de inventarisatie van bekende archeologische waarden in de gemeente Rhenen is gebruik gemaakt van de Archeologisch Monumentenkaart van de provincie Utrecht (AMK) en het Archeologisch Informatiesysteem (Archis2). De resultaten van de inventarisatie komen aan bod in *hoofdstuk 5*. In *hoofdstuk 7* wordt ingegaan op het effect van die resultaten op het verwachtingsbeeld. De ruimtelijke spreiding van bekende archeologische waarden en archeologische onderzoeken is gevisualiseerd in *kaartbijlage 6* tot en met *kaartbijlage 8*.

Stap 3: Aanvullen van het model op basis van een specifieke historisch-geografische analyse
Er is een inventarisatie gemaakt van de archeologie gerelateerde historisch-geografische structuur van een aantal dorpskernen (Achterberg, Elst, Laareind, Remmerden). Hierbij is gebruik gemaakt van onder andere de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van Utrecht en historisch kaartmateriaal (kadastrale kaart 1811-1832, Bonneblad uit 1894). Het doel is voor de dorpskernen de 'verdichting van de historisch verwachting' nader te begrenzen. Deze gebieden komen als aparte categorie op de verwachtingenkaart terug. De resultaten van de inventarisatie komen aan bod in *hoofdstuk 6*. Daarnaast is aandacht besteed aan de militaire infrastructuur op en rond de Grebbeberg.

Stap 4: Betrouwbaarheid van de dataset waaronder (sub)recente verstoringen
De cartografische begrenzing van de archeologische verwachtingszones wordt beïnvloed door de schaal waarop het onderliggende basismateriaal beschikbaar is. Op basis van bijvoorbeeld landgebruik, bebossing, tabaksteelt, oorlogshandelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog en archeologisch vooronderzoek, is in principe een beeld te verkrijgen van (potentiële) bodemverstoringen in het (sub)recente verleden. Het is evenwel de vraag of deze informatie op dit moment 'hard' genoeg is om in het kaartbeeld verwerkt te worden. De resultaten en het effect op het verwachtingsbeeld komen aan bod in *paragraaf 4.7*. Het verstoringsbeeld is gevisualiseerd in *kaartbijlage 10*.

Stap 5: Opstellen verwachtingsmodel
Stapeling van de kaartlagen resulterend uit stappen 1 tot en met 4 leidt tot het verwachtingsbeeld zoals dat naar voren komt in de verwachtingenkaart (*kaart 1-1*). Hierbij is sprake van een cumulatief proces. Echter, het verstoringsbeeld heeft als het ware een 'vetorecht' in de zin dat in het gehanteerde verwachtingsmodel de aanwezigheid van een (sub)recente verstoring de cumulatief tot stand gekomen verwachting volledig teniet kan doen.

Stap 6: Opstellen beleidsmaatregelcategorieën

Tenslotte wordt aan elke op de verwachtingenkaart voorkomende verwachtingscategorie een beleidsmaatregel gekoppeld. In de beleidsmaatregel zijn de ontheffingscriteria voor de archeologische onderzoeksplicht in het kader van het vergunningentraject geformuleerd. De ontheffingscriteria zijn tweeledig: een maximale omvang van het plangebied en een maximale diepte van de bodemingrepen. Het tot stand komen van de verschillende beleidsmaatregelcategorieën wordt verder toegelicht in *hoofdstuk 8*. De maatregelen zijn gevisualiseerd in de maatregelenkaart (*kaart 2*). Aan de beleidscategorieën kunnen in het bestemmingsplan tenslotte planregels worden gekoppeld (*hoofdstuk 9*).

2.3 Bronnen

Naast het in het rapport zelf gebruikte kaartmateriaal dat verantwoord is in bijlage 2, zijn de volgende digitale gegevensbestanden gebruikt:

- AHN (digitaal 5x5 m bestand, beschikbaar gesteld door de Milieudienst Zuidoost-Utrecht/gemeente Rhenen);
- Archis2 (www.cultureelerfgoed.nl);
- CultGIS: binnen het project Meetnet Landschap ontwikkeld om veranderingen van kenmerkende cultuurhistorische patronen en bijbehorende elementen in het landschap te kunnen signaleren. Het basisbestand betstaat uit de cultuurhistorische patronen en elementen van bovenregionale betekenis, met informatieve velden over specifieke thema's, functie en ouderdom. Het bestand is digitaal ontsloten via KICH (zie verderop);
- Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de Provincie Utrecht (http://geocement.esrinl.com/ cultuurhistorie/chs1.html);
- Cultuurhistorische Atlas van de Provincie Utrecht;[6]
- Gedigitaliseerde analoge kaart Grebbelinie van de hand van B. Rietberg, Ede;
- Grootschalige Basiskaart Nederland (GBKN, beschikbaar gesteld door de Milieudienst Zuidoost-Utrecht/gemeente Rhenen);
- HISGIS Utrecht (www.hisgis.nl/hisgis/gewesten/utrecht/). Het samenstellen van een HISGIS voor de provincie Utrecht is onderdeel van een onderzoek naar historisch grondbezit in deze provincie met als 'ultiem' doel het grondbezit in deze provincie op perceelsniveau te reconstrueren anno 1400. Op dit moment is de provincie opgedeeld in ongeveer 30000 percelen, dat zal nog wat toenemen omdat bepaalde latere bezittingen blijken te bestaan uit oorspronkelijk verschillende eigendommen.
- Historisch kaartmateriaal (geraadpleegd via www.watwaswaar.nl);
- KennisInfrastructuur CultuurHistorie (www.kich.nl); via deze website zijn diverse cultuurhistorische gegevens toegankelijk, beschikbaar, koppelbaar en bewerkbaar;
- Website gemeente Rhenen (www.rhenen.nl).

[6] Blijdenstijn 2005.

3 Ligging, geschiedenis en historisch cultuurlandschap

3.1 Ligging van de gemeente

Rhenen is een stad en gemeente aan de noordoever van de Nederrijn in de provincie Utrecht. Stad en gemeente liggen op de zuidoostpunt van de Utrechtse Heuvelrug.[7] In het uiterste oosten ligt de Grebbeberg, aan de voet waarvan de Gelderse Vallei begint. De gemeente grenst in het noorden en westen aan respectievelijk de gemeente Veenendaal en de gemeente Utrechtse Heuvelrug. In het oosten en zuiden grenst de gemeente aan respectievelijk Wageningen, en Neder-Betuwe en Buren, allen gelegen in de provincie Gelderland. Via een brug is de stad verbonden met Kesteren in het Gelderse Neder-Betuwe. De gemeente telt 18.849 inwoners (30 november 2009) en heeft een oppervlakte van 42,99 km² (waarvan 1,28 km² water). In de gemeente liggen de kernen Achterberg, Elst, Laareind en (bedrijventerrein) Remmerden. Sinds 1 januari 2006 toen de nieuwe buurgemeente Utrechtse Heuvelrug werd gevormd, behoort ook het Amerongse gedeelte van Elst tot de gemeente Rhenen.

3.2 Geschiedenis

Als een van de oudste steden in de provincie Utrecht en als uiterste stad in het oosten van het bisdom Utrecht heeft Rhenen een lange geschiedenis achter de rug. De stad lag als een strategische voorpost van de bisschoppen van het Sticht tegenover de hertogen van Gelre. In de strijd tussen de beide gewesten moest Rhenen maar al te vaak het oorlogsgeweld over zich heen laten gaan. Hierdoor is veel aan geschreven informatie over de vroege geschiedenis van deze stad verloren gegaan.[8]

<u>Stadsrechten</u>
Er wordt algemeen aangenomen, dat Rhenen reeds als 'Grinnes' door de Romeinen werd genoemd. De oudste, met zekerheid vaststaande historische vermelding van Rhenen dateert uit 855. Er was toen nog vrijwel uitsluitend sprake van een agrarische gemeenschap. Tot dusverre vormt de aanwezigheid van een zegel uit 1258, met als randschrift 'sigillum burgensium de Rene'- 'het zegel van de burgers van Rhenen', de meest concrete aanwijzing dat Rhenen rond het midden van de 13e eeuw als stad dient te worden beschouwd.[9] Pas in 1346 werd de stad ommuurd: bisschop Jan van Arkel bekostigde deze dure operatie uit eigen middelen. Hij had belang bij een verdedigbare stad tegen de strooptochten van Gelderse benden.
In dit verband moet ook het slot Ter Horst worden genoemd, een kasteel in Achterberg, aangelegd in 1157 door de Utrechtse bisschop Godefridus van Rhenen, als antwoord op de dreiging vanuit Gelderland.[10] Hierbij vervulde dit slot als uiterst oostelijke nederzetting een belangrijke speerpuntfunctie. Het kasteel werd echter door hertog Karel van Gelre in 1527 verwoest. De stenen werden na afbraak gebruikt om de Rhenense stadsmuur te versterken en ook ging een groot deel ervan naar Utrecht, waar de burcht Vredenburg toen in aanbouw was. Bij de eerder genoemde ommuring kreeg de stad drie poorten: de Utrechtse- of Westpoort, de Rijnpoort in het zuiden en de Bergpoort in het oosten van de stadsmuur. Ook werd de ommuring voorzien van een aantal muurtorens die voornamelijk als verdedigingstorens dienden: de Toltoren of Kostverlorentoren, de Spijnderstoren (hierop is omstreeks 1948 het Torenhuisje aan de

[7] De tekst in deze paragraaf is als algemene introductie grotendeels ontleend aan: www.rhenen.nl.
[8] Het in 2008 verschenen boek Geschiedenis van Rhenen bevat echter zeer veel historische informatie (Bultje-van Dillen *et al.* 2008).
[9] Cox 2008.
[10] Van Kalveen 2008.

Koningshof gebouwd), de Gevangentoren, de Hollentoren, Den Oven en de Thijmenstoren. Om de stadsmuur lag een stadsgracht, maar als gevolg van het grote niveauverschil was slechts het zuidelijk deel met water gevuld.

Ordonnantie der Stadt Rhenen

Naast de verlening van de stadsrechten vormt ook de verkrijging van de 'Ordonnantie der Stadt Rhenen', in 1546 door keizer Karel V aan de stad toegekend, een belangrijke gebeurtenis. Hiermee werd in 302 artikelen de basis gelegd voor een bestuursorganisatie die ruim 250 jaar van kracht zou zijn. Naast de aanstelling van schout, burgemeesters, schepenen en raden, werden onder meer geregeld de financiën, rechtspraak, burgerrechten en -plichten, huwelijksrecht, een bouwverordening avant-la-lettre, en een brandverordening. Pas in de Napoleontische tijd, vanaf 1804, werd met de Code Civil een nieuw burgerlijk recht ingevoerd.

Heilige Cunera

Vele decennia lang heeft Rhenen, tot aan de Hervorming in 1580, van uit de verre omgeving vele tienduizenden pelgrims getrokken in verband met de verering van de Heilige Cunera. Met het geld dat met deze vroege vorm van toerisme richting de stad kwam is de bouw van de Cuneratoren gefinancierd. Deze bouw vond plaats tussen 1492 en 1531.

Een ander gebouw van importantie was het zogenaamde Koningshuis, het zomerpaleis van de Duitse keurvorst Frederik V van de Palts. Hij is één winter lang koning van Bohemen geweest, vandaar de bijnaam 'Winterkoning'. Toen hij bij de Witte Berg (Bila Hora), ten noord-westen van Praag, verslagen werd week hij uit naar Nederland, waar hij met zijn gevolg in Rhenen neerstreek. In 1629 liet hij het Koningshuis bouwen. Het stond op de plaats waar nu het nieuwe appartementencomplex van die naam staat. Helaas heeft het prachtige paleis geen lange en voorspoedige tijd doorgemaakt. Het raakte al snel in verval: in de periode vlak vóór de Franse overheersing werd het als militair hospitaal gebruikt en uiteindelijk werd het in 1812 afgebroken. Slechts enkele schamele restanten van deze majestueuze residentie bleven bewaard.

Molens en tabak

Rhenen heeft een betrekkelijk korte tijd drie windkorenmolens gekend. Hiervan is slechts de in 1572 gebouwde stadsmolen, boven aan de Molenstraat, overgebleven. Een houtzaagwindmolen heeft enige tijd, in het midden van de 19e eeuw, op Spitsbergen gestaan.

In de loop van de 18e eeuw kwam de verbouw van tabak op onze zandgronden in opkomst, maar pas in de 19e en vooral in het begin van de 20e eeuw werden de tabaksteelt en de tabaksindustrie een belangrijke vorm van bestaan. Vele tabaksgronden en schuren bepaalden tot in wijde omtrek het beeld van de gemeente.

In de stad hebben vele grotere en kleinere sigarenfabrieken aan tientallen inwoners een vaste bron van inkomsten geboden. De grote sigarenfabrieken, waarin veel Rhenense burgers werkten, ontstonden echter in Veenendaal en Wageningen. Na de Eerste Wereldoorlog is de teelt van tabak hier sterk afgenomen en nu zijn de fraaie tabaksplanten nog slechts in enkele siertuinen te bewonderen.

In de provincie Utrecht speelde Rhenen, als een van de vijf 'stemhebbende steden' een voorname rol in de Staten 's Lands van Utrecht. Met de steden Utrecht, Amersfoort, Wijk bij Duurstede en Montfoort heeft Rhenen reeds vroeg deelgenomen aan het provinciale bestuur. Op kerkelijk gebied vervulde de Ring Rhenen in het zuidoostelijk deel van de provincie een centrale rol in de Classis Rhenen/Wijk.

Handelsroute

Rhenen heeft eeuwenlang gelegen aan een belangrijke handelsader van Holland naar Duitsland. Ook vele kunstenaars, die gebruik maakten van deze route, hebben de stad daarbij bezocht, vooral in de 17e en 18e eeuw. Eind 19e eeuw, in 1885, werd de spoorlijn van Amersfoort via Kesteren naar Duitsland vlak langs Rhenen aangelegd. De stad kreeg dan ook een spoorwegstation aan deze noord-zuid verbinding. De grote spoorbrug over de Rijn werd in mei 1940 vernield maar weer hersteld. In de herfst van 1944 werd deze helaas definitief verwoest, waarna de spoorwegverbinding werd opgeheven. De spoorbrug werd vervangen door een verkeersbrug voor het autoverkeer: deze ging in 1957 open, wat tevens het definitieve einde betekende voor het eeuwenoude pontveer. Het veerhuis van dit veer stond vele eeuwen in de uiterwaard ten westen van de stad. Het werd begin 19e eeuw verplaatst naar de Rijnoever ten zuiden van de stad.
Een andere belangrijke verkeersverbinding kreeg Rhenen in 1887, toen de Ooster Stoomtram Maatschappij de tram van Utrecht naar Arnhem aanlegde. Na de laatste oorlog werd deze dienst (inmiddels door de NBM, later Centraal Nederland overgenomen), per bus voortgezet. Deze busverbinding, intussen uitgebreid naar allerlei andere bestemmingen, is nog steeds in tact. Ook de spoorwegverbinding werd uiteindelijk weer hersteld. In 1981 werd een nieuwe lijn vanuit Utrecht, via Driebergen, Maarn en Veenendaal tot aan Rhenen geopend.

De Grebbeberg, ten oosten van de stad, met zijn ruim 50 meter een van Nederlands hoogste punten, heeft in 1940, als onderdeel van de militaire Grebbelinie, een belangrijke rol gespeeld in de verdediging van ons land. De Duitse overmacht werd hier door het gebrekkig uitgeruste Nederlandse leger enkele dagen opgehouden, waardoor de Nederlandse regering met het Vorstenhuis en vele anderen, en niet te vergeten de goudschat, bijtijds naar Engeland konden uitwijken. De Rhenense binnenstad werd tijdens deze verdediging echter nagenoeg geheel verwoest. Slechts enkele stadsdelen en individuele gebouwen, waaronder de Cunerakerk en -toren, het oude en nieuwe raadhuis, het postkantoor en het museum bleven voor de verwoesting en de erop volgende stadsbrand gespaard.

Opbouw

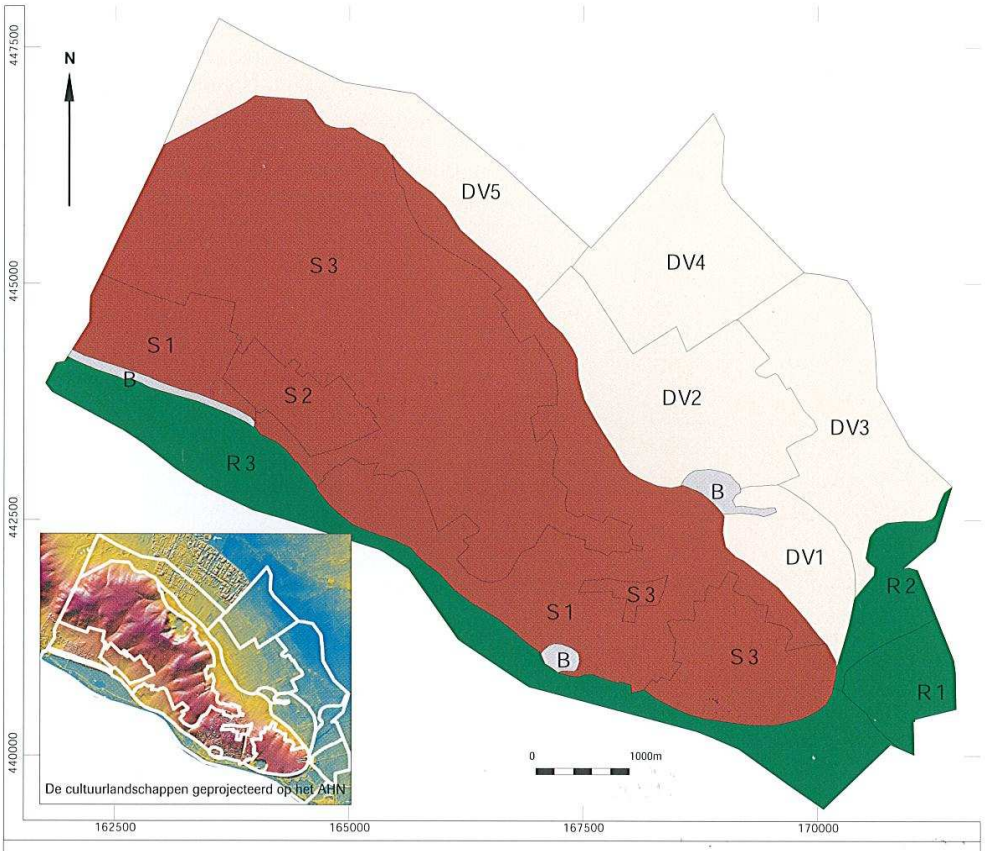
In de eerste oorlogsjaren werd de binnenstad weer opgebouwd onder architectuur van Ir. C. Pouderoyen volgens de zogenaamde Delftse School. Eind 1944 en begin 1945 heeft de stad nog veel geleden als gevolg van de strijd om de bevrijding van Nederland. Zowel in mei 1940 als in oktober 1944 werd vrijwel de gehele Rhenense bevolking geëvacueerd. Na de oorlog kwam langzamerhand het oude leven weer op gang, waarbij vooral de stadsuitbreiding in het gebied tussen het in 1920 gebouwde Vreewijk en de binnenstad spectaculair is.

Tussen 1949 en 1962 werden de Julianastraat, Berkenlaan, Eikenlaan, Meidoornlaan, Domineesbergweg, Lindenlaan, Populierenlaan, Prunuslaan, Esdoornlaan, Prins Bernhardstraat, Dr. Wallerstraat, Bantuinweg (noordelijk gedeelte), Valleiweg, Sparrenlaan, Anjerlaan en Rozenlaan gebouwd. In Elst werd in 1947 en 1949 aan de Rijksstraatweg gebouwd. Tussen 1950 en 1972 kwam de bewoning van Franseweg, Driftweg, Beatrixstraat, Irenestraat, Woudweg, Schoolweg en Christinastraat tot stand. In Achterberg vond een zeer bescheiden woningbouw plaats aan het Ruiterpad (1971) en De Horst (1992 en 1998).

Dankzij de toename van het woonvolume kon de sterk toegenomen bevolkingsgroei worden opgevangen. Ook na die tijd volgden nog enkele uitbreidingen, onder meer op het gebied rondom de Koerheuvel. De industriële activiteiten werden zo veel mogelijk geconcentreerd op industrieterrein Remmerden. De meest recente ontwikkelingen zijn: 'Het Bosje' in Elst, Binnenstad-oost, Binnenhof 2e fase, Grebbekwartier-zuid 2e fase, uitbreiding Remmerden en woon-zorgcomplex terrein voormalige Julianaziekenhuis in Rhenen en Achterberg-west in Achterberg.

3.3 Historische cultuurlandschappen omstreeks 1900

Weinig gemeenten in ons land vertonen een zo grote landschappelijke variatie als de gemeente Rhenen (*afbeelding 1*).[11] Omdat dit gebied op een kruispunt van zeer diverse natuurlijke landschappen ligt, is ook het historisch gegroeide cultuurlandschap zeer divers van opbouw. De stuwwal van de Utrechtse heuvelrug met zijn gevarieerde bodems van gestuwde zanden, grindbanken en leemlagen, de smeltwaterzanden op de hellingen van deze heuvelrug, de hoog opgestoven dekzanden rond Achterberg, de stroomrug- en komkleigronden van de Nude, de rivierkleien in de uiterwaarden en de huidige en voormalige veengronden van de Gelderse Vallei kregen in de loop van de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd ieder hun eigen cultuurlandschap dat tot op de dag van vandaag op veel plaatsen goed herkenbaar is gebleven (*afbeelding 1*). De kenmerken van de verschillende cultuurlandschappen rond Rhenen worden kort besproken en aangegeven wordt welke informatie het AHN ten aanzien van deze historisch- geografische kenmerken biedt.

Afbeelding 1 Historische cultuurlandschappen gemeente Rhenen, ca. 1900. Naar: Van Dinther et al. 2006, 28 (Fig. 17). Legenda: S - Stuwwallandschap van de Utrechtse heuvelrug: S1 - open akkercomplexen [engen), S2 - tabaksplantage Willem III, S3 - bossen en heidevelden; DV - Dekzand- en veenlandschap van de Utrechtse-Gelderse Vallei: DV1 - dekzandontginningen ten noorden van Achterberg, DV2 - broekveenontginningen ten noorden van Achterberg, DV3 - Achterbergse hooilanden, DV4 - meent van de stad Rhenen, DV5 - veenkoloniale ontginningen rond Veenedaal; R - rivierlandschap van de Rijn: R1 - stroomrugontginningen, R2 - komontginningen, R3 - uiterwaarden; B - Historische bebouwing.

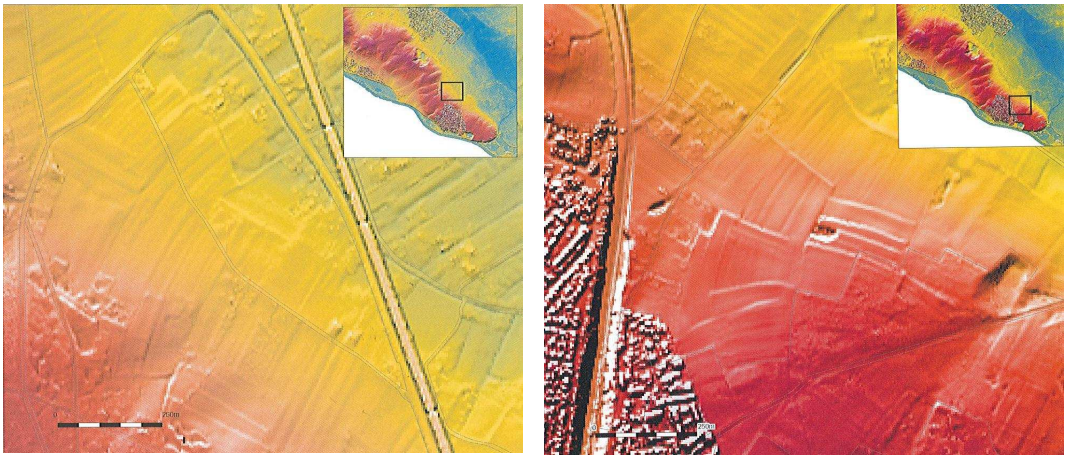
[11] De tekst van deze paragraaf is grotendeels overgenomen uit: Van Dinther *et al.* 2006. Zie ook ter introductie Spek 2008a. Zie voor de ondergrond ook *hoofdstuk 4* van dit rapport.

3.3.1 Het stuwwallandschap van de Utrechtse heuvelrug

Open akkercomplexen (engen)

De hoog oprijzende stuwwal van de Utrechtse heuvelrug kende in de historische periode van hoog naar laag een karakteristieke reeks van historische landschappen. De belangrijkste historische nederzettingen in het gebied, te weten Elst, Remmerden, Rhenen, Laareind en Achterberg, lagen alle op de grens van de stuwwal met de lagere gronden. Op die manier konden de vroegere bewoners gemakkelijk over water beschikken en konden ze ook optimaal profiteren van de gebruiksmogelijkheden van zowel de hoger als lager gelegen delen van het landschap.

Op de flanken van de stuwwal – en bij Rhenen ook daarboven - lag een langgerekte keten van oude bouwlanden die in deze streek engen worden genoemd (*afbeelding 1*, S1). Dit waren uitgestrekte open akkercomplexen die in de loop van de middeleeuwen zijn ontgonnen en die vele eeuwen lang een zeer kleinschalig verkavelingspatroon van smalle stroken en kleine blokken vertoonden. Hoewel deze kleinschalige verkaveling als gevolg van schaalvergroting in de landbouw vrijwel overal verdwenen is, zien we op de AHN-kaart nog verassend veel oude kavel- en perceelsgrenzen terug. Een mooi voorbeeld is te vinden langs de Bovenweg ten noordwesten van Achterberg (*afbeelding 2, links)*.

Figuur 2 Historische stroken verkaveling (links) en graften op de noordflank van de Laarsenberg (rechts). Naar Van Dinther et al. 2006, 29-30 (Fig. 18 en 19).

Voormalige kavelgrenzen zijn vaak nog zichtbaar in het microreliëf, doordat de langgerekte percelen door eeuwenlang ploegen een enigszins bolle ligging hadden. Ze werden van elkaar gescheiden door smalle greppels die, hoewel ze vaak zijn dichtgegooid, toch nog in het reliëf te zien zijn. Verder ontstonden op de kopse kanten van de langgerekte percelen door eeuwenlang ploegen ook zogenaamde wendakkerruggen. Dit zijn smalle ruggetjes op plaatsen waar de ploeg vroeger keerde. Op de AHN-afbeelding van de engen van Elst en Remmerden zijn dergelijke ruggen nog goed te zien Ze vormen een hulpmiddel bij de reconstructie van de middeleeuwse verkavelingsstructuur van deze engen. Tijdens de Middeleeuwen werden de engen hoofdzakelijk voor de graanteelt gebruikt, vanaf de 17e eeuw in toenemende mate ook

voor de teelt van tabak. Met name op de warme zuidhellingen van de stuwwal lagen tot aan de jaren '30 van de 20e eeuw uitgestrekte tabaksplantages. Tussen Elst en Remmerden werd in de 19e eeuw de uitgestrekte Tabaksplantage Willem III gesticht die we als afzonderlijke eenheid op onze kaart hebben weergegeven (*afbeelding 1*, S2). Verder herinneren ook nog vele zwartgekleurde tabaksschuren aan deze voormalige streekcultuur. In bodemkundig opzicht kenmerken de engen en tabaksplantages zich door de aanwezigheid van bruine cultuurdekken die deels zijn ontstaan door ophoging met plaggenmest. De dikte van deze dekken varieert sterk, vooral als gevolg van de sterke hellingerosie. Bovenaan de eng zijn ze vaak niet meer dan 30 cm dik, onderaan de helling zijn vaak dekken van meer dan 80 cm dikte ontstaan. Om de erosie tegen te gaan heeft men op de noordoostflank van de Laarsenberg een stelsel van zogenaamde graften aangelegd. Deze door houtranden begrensde terrassen zijn op het AHN zeer fraai zichtbaar (*afbeelding 2, rechts*).
Nu is een groot deel van de engen van de gemeente Rhenen verdwenen onder de bebouwing. Waardevolle restanten zijn echter nog de eng ten noorden van Elst, de Remmerdense Eng, een klein stuk van de Reumerseng ten noordwesten van Rhenen en de engen op de noordoostflank van de stuwwal zoals die van de Laarsenberg. Kenmerkend is het zeer open landschap en het ontbreken van duidelijk zichtbare perceelsgrenzen.

Bossen en heidevelden

De hoge stuwwalplateaus en stuwwalflanken waren tot ver in de 19e eeuw hoofdzakelijk bedekt met heide. Dit heidelandschap was indertijd zo open, dat men volgens ooggetuigen vanaf de Grebbeberg bij helder weer gemakkelijk de Domtoren van Utrecht kon zien. Slechts op enkele plaatsen werd de heide afgewisseld door kleine percelen eikenhakhout. Tussen de 15e en 20e eeuw zijn de heidevelden op de stuwwal zeer intensief begraasd door schaapskudden. Als herinnering hieraan zien we onderaan de stuwwalflanken nog op diverse plaatsen oude schaapskooien staan. Na het verdwijnen van de schapenteelt en de daarmee samengaande privatisering van het grondbezit zijn grote delen van de vroegere heidevelden in de 19e en 20e eeuw beplant met productiebos (*afbeelding 1*, S3). Alleen op de Remmerdense Heide resteert nog een klein stuk heide. Plaatselijk zien we ook de aanleg van landgoederen zoals bij Remmerstein en Prattenburg. De karakteristieke Paasheuvel in het Remmersteinse Bosch is op het AHN duidelijk zichtbaar. Vele van de zichtbare boswallen dateren vermoedelijk uit de periode van de bebossing, hóewel niet moet worden uitgesloten dat enkele ook oudere gebiedsgrenzen vertegenwoordigen.

3.3.2 Het dekzand- en veenlandschap van de Utrechts-Gelderse Vallei

De dekzandontginningen rond Achterberg

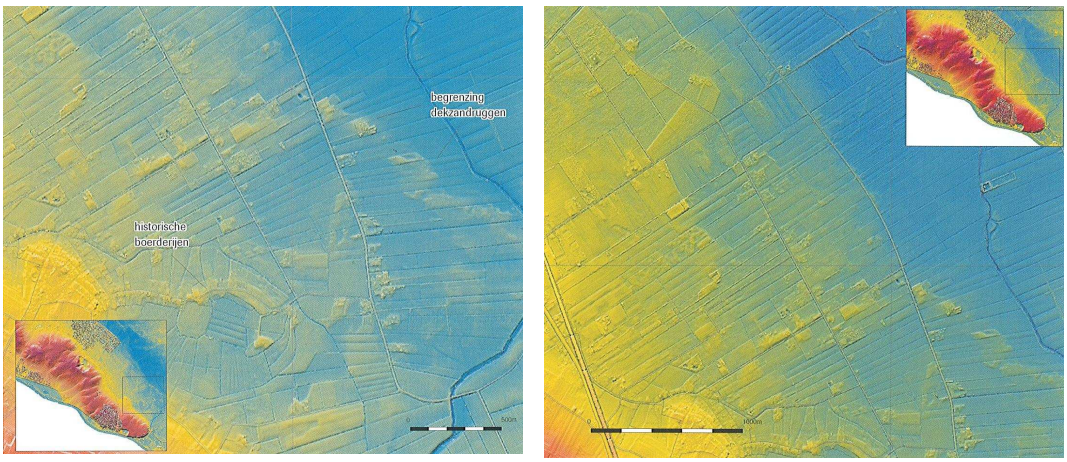
In de omgeving van Achterberg wordt de noordelijke stuwwalflank en de smeltwaterwaaier van de Utrechtse heuvelrug omgeven door een smalle zone van gordeldekzand. Het dekzandlandschap wordt hier bepaald door een afwisseling van langgerekte dekzandruggen en vrij uitgestrekte, grotendeels vlakke dekzandlaagten (*afbeelding 1*, DV1).

Een deel van deze ruggen strekt zich in oostelijke richting tot ver in de Utrechts-Gelderse Vallei uit. In dit eertijds zeer natte gebied vormden ze de enige droge pleisterplaatsen. Vanwege het directe contact met de hooggelegen stuwwal zijn de dekzandruggen rond Achterberg reeds in de prehistorie herhaaldelijk bewoond geweest. En gezien de aanwezigheid van een Merovingisch grafveld direct ten westen van Achterberg kunnen we ook voor de Middeleeuwen een vrijwel continue bewoning van dit gebied veronderstellen. Grondgebruik en verkaveling worden nog altijd sterk bepaald door het dekzandreliëf ter plekke. Hoewel een deel van de dekzandruggen de laatste decennia door egalisatiewerkzaamheden is verdwenen, is het oude dekzandreliëf op veel plaatsen nog goed zichtbaar. Heel duidelijk zien we ook dat de ligging van de historische bebouwing en ook het verloop van het wegenpatroon zeer sterk bepaald

wordt door het vroegere dekzandreliëf (*afbeelding 3, links*). Interessant is ook de goede zichtbaarheid van de locatie van het voormalige bisschoppelijke kasteel De Horst direct ten oosten van Achterberg. De historische verkaveling ter plekke richt zich volledig op deze vroegere kasteelplaats (*afbeelding 3, links*).[12]

De broekveenontginningen tussen Achterberg en Veenendaal

Tot ver in de Middeleeuwen was het zuidelijke deel van de Utrechts-Gelderse Vallei feitelijk één groot veenmoeras. Aan de randen van de Vallei en in de delen die door voedselrijk rivierwater van de rivier de Rijn en het voormalige riviertje de Kromme Eem werden beïnvloed stonden zware broekbossen, die afhankelijk van de exacte bodemkundige ligging uit een combinatie van els, wilg, es en eik bestonden. Ze hadden een zeer dichte ondergroei en stonden vele maanden per jaar volledig blank. Wat verder naar het noorden, in de omgeving van Veenendaal, ging dit dichte broekbos geleidelijk aan over in het veel opener hoogveenlandschap.

Afbeelding 3 Historische boerderijen op dekzandruggen (links) en broekontginningslandschap van de Kampen (rechts). Naar van Dinther et al. 2006, 29-30 (Fig. 31 en 33).

De grens tussen beide landschappen lag direct ten noorden van de Rhenense meent, ter hoogte van de huidige Noordelijke Meentsteeg.

De zware broekbossen ten noorden van Achterberg zijn vanaf de 13e eeuw op systematische wijze ontgonnen. Als ontginningsbasis diende de huidige Cuneraweg, die exact op de overgang van de hooggelegen spoelzandwaaiers van de Utrechtse heuvelrug en de laaggelegen Utrechts-Gelderse Vallei lag. Getuige de archeologische vondsten langs deze route moet deze verbindingsweg al in de late prehistorie hebben bestaan. Om het gebied te ontwateren groeven de middeleeuwse ontginners in de 14e eeuw een langgerekte wetering ter hoogte van de huidige Weteringsteeg. Door het graven van langgerekte kavelsloten en het verwijderen van de moerasbosvegetatie ontstond een zeer karakteristiek patroon van opstrekkende kavels met bewoning op de kop, dat wil zeggen langs de Cuneraweg (*afbeelding 1*, DV2). In later tijd zijn langs deze kavels talrijke houtranden en houtwallen aangelegd, wat leidde tot een zeer karakteristiek cultuurlandschap. Met name in het gebied De Kampen, direct ten noorden van Achterberg, is dit landschapstype nog zeer fraai bewaard gebleven (*afbeelding 3, rechts)*. Omdat de vochtige dekzandbodems en dunne veenbodems hier na ontwatering voldoende stevigheid boden en ook relatief rijk aan voedingsstoffen waren, ontwikkelde dit gebied zich tot een zeer afwisselend gebied van akkers, weilanden en kleine gebruiksbosjes. Ten oosten van de Weteringsteeg was de bodem echter zo venig en nat dat deze vrijwel uitsluitend geschikt was als hooiland (*afbeelding 1,* DV3). De broekbossen en

[12] Zie ook Spek 2008a, 22.

wilgenstruwelen ontwikkelden zich onder invloed van de mens vanaf de Late Middeleeuwen in een uitgestrekt blauwgraslandgebied dat zich tot aan de Tweede Wereldoorlog heeft kunnen handhaven. Tegenwoordig vormen deze Achterbergse Hooilanden nog altijd een zeer open landschap.

De meent van de stad Rhenen

Op de overgang van de broekvenen en hoogvenen lag vanaf de Middeleeuwen het uitgestrekte onverkaveld graslandgebied van de Meent (*afbeelding 1*, DV4).[13] Hier werd in het verleden het vee van de stadsboeren van Rhenen geweid. De gezamenlijke kudde liep onder leiding van een herder dagelijks vanuit de stad via de veedriften van de huidige Nieuwe Veenendaalseweg en Oude Veenendaalseweg over de heuvelrug naar de Meent toe om daar de hele dag te grazen. Hoewel deze stadsmeent nog tot aan het begin van de 20e eeuw heeft bestaan, is ze nu alleen herkenbaar in de afwijkende blok-verkaveling van dit gebied. De vroegere meent wordt in het zuiden begrensd door de Zuidelijke Meentsteeg, in het noorden door de Noordelijke Meentsteeg.

Het voormalige hoogveengebied van Veenendaal

De uiterste noordpunt van de gemeente Rhenen was tot het midden van de 17e eeuw bedekt door een metersdikke laag hoogveen die deel uitmaakte van het uitgestrekte hoogveengebied van Veenendaal. Tussen de Dikkenberg en Prattenburg grensde dit veen zelfs direct aan de stuwwal. Vanaf de 17e eeuw is dit veen door compagnieën systematisch afgegraven. Na afloop van de vervening werd de onderliggende zandbodem in gebruik genomen als landbouwgrond, waarbij de oude toplaag van het veen (bolster) vaak in greppels werd ondergewerkt. Zo ontstond de veenkolonie Veenendaal waarvan de uiterste zuidwestpunt in de huidige gemeente Rhenen ligt (*afbeelding 1*, DV5). Net als bij de laat-middeleeuwse broekontginningen fungeerde ook hier de Cuneraweg als ontginningsbasis voor een in noordoostelijke richting opstrekkende verkaveling. Op het AHN is dit patroon nog zeer fraai zichtbaar. Interessant is overigens ook de goede zichtbaarheid van vroegere ontzandingen in dit gebied, die perceelsgewijs hebben plaatsgevonden (*afbeelding 6, rechts*). Voor het verkrijgen van dergelijke in archeologisch opzicht belangrijke informatie kan het AHN-bestand dus een nuttige rol vervullen.

3.3.3 Het rivierenlandschap van de Rijn

Stroomrug- en komontginningen van de Nude

De bodemgesteldheid in het uiterste zuidoosten van de gemeente Rhenen wordt bepaald door rivierafzettingen van de rivier de Rijn. In het gebied dat in de volksmond de Nude wordt genoemd ligt aan de zuidzijde een gebied met hoofdzakelijk stroomrugafzettingen (*afbeelding 1*, R1). Het historische cultuurlandschap ter plekke bestond uit een afwisseling van akkers, weilanden en hoogstamboomgaarden, een karakter dat ook heden ten dage nog behouden is gebleven, zij het dat de hoogstamboomgaarden grotendeels zijn verruild voor laagstamboomgaarden. Ten noorden van de Weidijk domineren daarentegen, de komafzettingen van de Rijn die verder noordelijk geleidelijk aan uitwiggen tegen het dekzandlandschap rond Achterberg en het veenlandschap van de Achterbergse Hooilanden (*afbeelding 1*, R2). De bijbehorende komontginningen werden en worden gedomineerd door open graslandgebieden. Het gebied wordt afgewaterd door de Bisschop DavidsGrift, een laatmiddeleeuwse waterloop die gedeeltelijk gegraven is in de bedding van het voormalige riviertje de Kromme Eem. Met behulp van het AHN kunnen talrijke oude stroomgeulen van de Rijn alsmede de vroegere meanders van de Kromme Eem zeer nauwkeurig in beeld worden gebracht.

[13] Spek 2008a, 20-21.

De uiterwaarden van de Nederrijn

De zuidgrens van de gemeente wordt bepaald door de huidige loop van de Rijn en de daaraan grenzende uiterwaarden (*afbeelding 1*, R3). Uit historische bronnen is bekend dat de Rijn tot ca. 1200 AD veel verder zuidelijk heeft gestroomd. Zowel de Marspolder als de polder Lede en Oudewaard, die nu aan de overzijde van de Rijn in de provincie Gelderland liggen, behoorden in die tijd tot het gebied van de stad Rhenen en tot het bisschoppelijke Sticht. Na een rivierverlegging rond 1200 AD stroomde de Rijn veel dichter langs de huidige stad. De oude strangen van deze laatmiddeleeuwse Rijn kunnen met behulp van het AHN nog zeer goed in kaart worden gebracht. Zowel ten westen als ten oosten van de stad Rhenen, maar ook bij Elst, zien we op de kaart fraaie restgeulen liggen (*afbeelding 6*, links).[14] Het buitendijkse gebied van de Blauwe Kamer is in de jaren '90 van de vorige eeuw omgevormd tot natuurgebied.

[14] Zie ook Spek 2008b.

4 Geo-landschappelijke context

4.1 Geologische ontwikkeling

De gemeente Rhenen behoort landschappelijk gezien tot het midden-Nederlandse zandgebied.[15] Binnen de gemeente bevinden zich de Gelderse Vallei en de meest zuidelijke uitloper van de Utrechtse Heuvelrug. Dit stuwwallencomplex wordt bij de stad Rhenen aangesneden door de Nederrijn.

In de vóórlaatste ijstijd, het Saalien (370.000 -130.000 jaar geleden) breidde de Scandinavische ijskap zich vanuit het noorden uit tot omstreeks de lijn Haarlem-Nijmegen. Hierbij werden de onderliggende sedimenten opgestuwd tot stuwwallen met een hoogte vanaf enkele tientallen meters tot circa 200 meter. De stad Rhenen ligt op de zuidelijke flank van een dergelijke stuwwal.

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 jaar geleden) bereikt het landijs Nederland niet. Wel heerste er een zogenaamd periglaciaal klimaat. Dit betekent onder andere dat zich op grote schaal permafrost in de ondergrond kon ontwikkelen waardoor vegetatie nauwelijks de kans kreeg. Onder deze condities had de wind vrij spel. Tegen de stuwwallen aan werd door de wind een glooiende deken van zand neergelegd, het zogenaamde dekzand.

Vanaf het begin van het Holoceen (ca. 10.000 jaar geleden tot nu) vond opwarming plaats van het klimaat. Dit resulteerde erin dat de rivieren een meanderend karakter kregen en zich insneden in de oude riviervlakte. Hierbij werd op de zandige terrassen een laag kleiige sedimenten afgezet (laag van Wijchen[16]). Deze sedimenten hebben lange tijd aan de oppervlakte gelegen waardoor er bodemvorming in optrad. Door het smelten van de ijskappen vond er een snelle zeespiegelstijging plaats. Onder invloed van deze zeespiegelstijging steeg ook de grondwaterspiegel en kon veenvorming plaatsvinden op de laag van Wijchen. Onder invloed van de mens (verstoring van de vegetatie) werden in de Late Middeleeuwen en daarna stuifzanden, vooral in voormalige dekzandgebieden, gevormd.

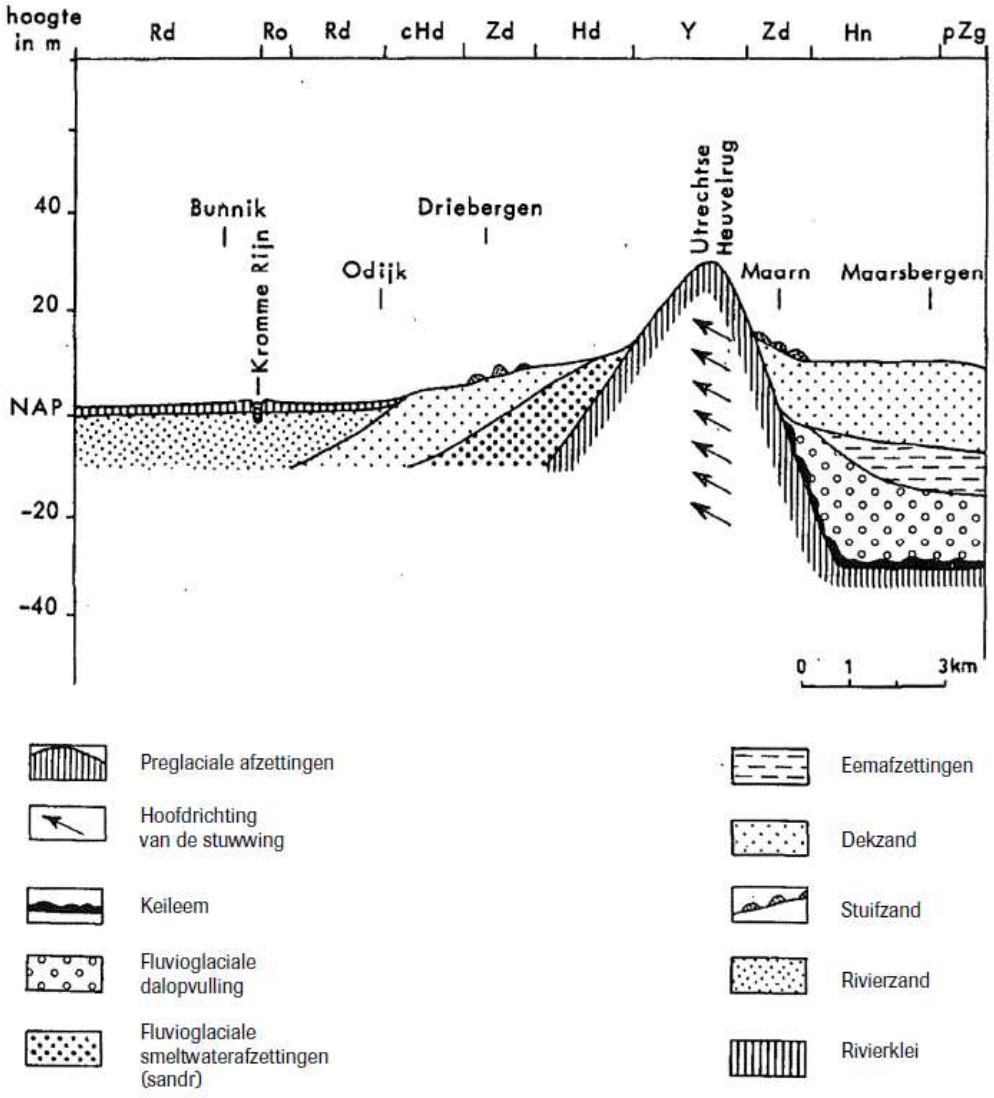
De geologische eenheden op de kaart van Rhenen kunnen grofweg ingedeeld worden in drie landschappelijke regio's (*kaartbijlage 1*):

<u>Regio van gestuwde afzettingen</u>
Tijdens de laatste periode van het Saalien (200.000-130.000 jr. geleden) bereikte het Scandinavische landijs zijn maximale uitbreiding in Midden-Nederland. Hierbij werden door opstuwing van de ondergrond de grote stuwwallen van de Utrechtse Heuvelrug, Veluwe, Nijmegen en het Montferland gevormd.[17]
De Utrechtse Heuvelrug bestaat vooral uit Rijnafzettingen met een aantal Maas-componenten (Waalre Formatie, Sterksel Formatie en Urk Formatie).

Binnen de gemeente Rhenen vinden we twee geologische eenheden, namelijk *gestuwd* en de zogenaamde *fluvioglaciale en hellingperiglaciale* afzettingen De gestuwde afzettingen betreffen dus Pleistocene

15 Berendsen 1997; voor geologische perioden zie *tabel 1*; zie ook Spek 2008a.
16 Törnqvist *et al.* 1993.
17 Berendsen 2004.

rivierafzettingen, die al vóór de ijsbedekking in Nederland waren afgezet. Deze gestuwde afzettingen zijn verplaatst door het ijs en liggen dus niet meer in hun oorspronkelijke context.
Door zich steeds verleggende smeltwaterstromen werden aan elkaar vastgroeiende sedimentwaaiers (sandrs) langs de buitenflank van de stuwwal afgezet.[18] Dergelijke ijssmeltwaterstroomsedimenten worden ook wel *fluvioglaciale* afzettingen genoemd. Hellingperiglaciale afzettingen komen in sneeuwsmeltwaterdalen voor. Sneeuwsmeltwaterdalen zijn gevormd vanaf de toppen van de stuwwallen naar het glaciale bekken toe. *Afbeelding 4* toont een doorsnede van de Utrechtse Heuvelrug, samen met de voorkomende sedimenten.

Afbeelding 4 geologische doorsnede op de lijn Bunnik – Maarsbergen (Toelichting Bodemkaart blad W).

18 Rijks Geologische Dienst 1984.

Dekzandgebied

In de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 jaar geleden), bereikte het landijs Nederland niet, maar zorgde het wel voor klimatologisch koude omstandigheden. Het gebied veranderde in een koude poolwoestijn waarin de wind vrij spel had. Op deze manier kon het zogenaamde dekzand afgezet worden. Het dekzand wordt gerekend tot de Formatie van Boxtel, Laagpakket van Wierden.[19]

Ongeveer 10.000 jaar geleden ging de laatste ijstijd over in de relatief warme periode waarin we ons nu bevinden, het Holoceen. Deze temperatuurstijging had tot gevolg dat de ijskappen uit het Weichselien langzaam begonnen af te smelten. Het afsmelten van de ijskappen was een van de factoren die ervoor zorgde dat de zeespiegel sterk begon te stijgen.

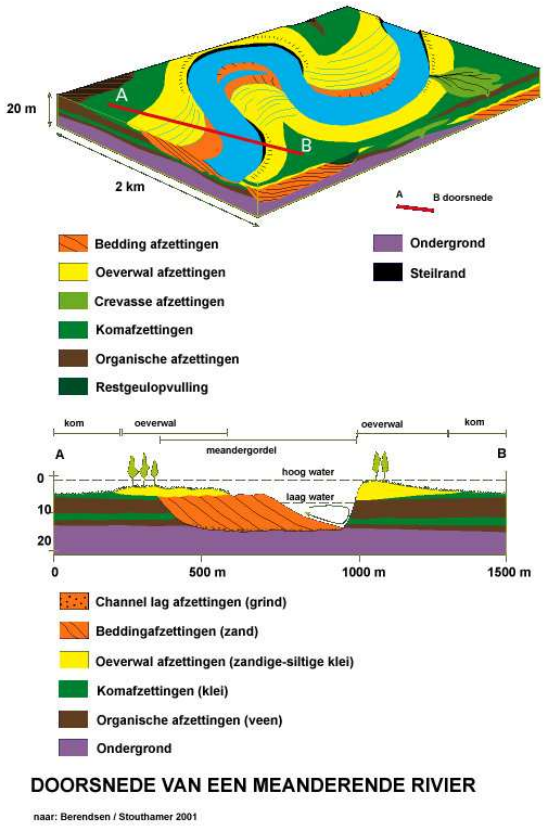
Met de zeespiegel steeg ook de grondwaterspiegel; hierdoor kon zich veen vormen in de lagere gebieden in Nederland. Ook in de Gelderse Vallei raakte een deel van het zandgebied overgroeid met veen; veel ervan is naderhand door afgraving weer verdwenen.[20] In de gemeente Rhenen betreft dit vooral broekveen en zeggeveen. Het veen wordt gerekend tot de Formatie van Nieuwkoop, Laagpakket van Griendsveen. Vanaf de Vroege Middeleeuwen ontstonden heidevelden door menselijke activiteiten (afplagging en het laten grazen van schapen). Door het verdwijnen van de vegetatie kreeg de wind vat op de dekzanden en konden zich de zongenaamde stuifzanden vormen. De stuifzanden worden gerekend tot het Laagpakket van Kootwijk binnen de Formatie van Boxtel.

Binnen het dekzandgebied van de gemeente Rhenen komen de volgende geologische eenheden voor: dekzand, al dan niet op fluvioperiglaciale afzettingen, veen, en stuifzand.

Rivierengebied

De rivier de Nederrijn stroomt in het zuiden van de gemeente Rhenen. De met een (meanderende) rivier samenhangende geologische eenheden zijn komafzettingen, geulafzettingen, restgeulafzettingen en recente stroomgordelafzettingen.

In het Nederlandse rivierengebied vormen de stroomgordels vaak de hoogste delen in het natuurlijke landschap. De zandlichamen waaruit zij bestaan klinken minder in dan de omringende kleiige afzettingen en veen waardoor zij gedurende lange tijd hoge plaatsen in het landschap vormen. Een stroomrug wordt gevormd door de erosie- afzettingsprocessen die samengaan met het meanderen van de rivier (*afbeelding 5*). Bij dit proces wordt zand in de binnenbocht van de rivier afgezet terwijl de

Afbeelding 5 Doorsnede en opbouw van een meanderende rivier.

[19] De Mulder *et al.* 2003.

[20] Stiboka 1973.

buitenbocht erodeert. De geul verplaatst zich zijwaarts, terwijl de bochten zich stroomafwaarts verplaatsen. Op deze manier ontstaat een zandlichaam dat breder is dan de geul van de rivier zelf. Door overstromingen bij hoog water wordt zandige tot siltige klei dicht bij de geul afgezet op de beddingafzettingen. Op deze manier ontstaan de vruchtbare en hoog gelegen oeverwallen langs de rivier. Verder weg van de geul bezinken de overgebleven fijnere deeltjes uit het overstromingswater. De kommen ontstaan doordat de hier afgezette klei onder invloed van tijdelijke verdroging of druk van bovenliggende sedimenten sneller inklinkt dan de oeverwallen en stroomrug.

4.2 Geomorfologie

De binnen de gemeente Rhenen voorkomende geomorfologische eenheden kunnen in dezelfde drie regio's gegroepeerd worden als de geologische eenheden. Hieronder worden ze beschreven (*kaartbijlage 2*).[21] Naast de geomorfologische eenheden die binnen één van de drie landschappelijke regio's vallen, zijn er ook nog eenheden die te maken hebben met menselijke (*antropogene*) activiteiten, zoals : Dijken, water, groeves, storthopen, vlaktes of laagtes ontstaan door afgraving of egalisatie en de holle weg. Een holle weg is voornamelijk ontstaan door erosie als gevolg van menselijke activiteit.

4.2.1 Regio van gestuwde afzettingen

In de regio van de gestuwde afzettingen kan de volgende onderverdeling worden gemaakt:

<u>Hoge stuwwal</u>
Deze vormeenheid is ontstaan door de stuwende werking die het landijs op de ondergrond uitoefende. Het zijn boogvormige heuvelruggen, die veelal een plateaudeel bevatten.

<u>Stuwwalplateau</u>
Het stuwwalplateau is het vrij vlak, hooggelegen deel van een door het landijs tot een heuvelrug opgestuwde ondergrond, de stuwwal.

<u>Ondergraven stuwwalzijde al dan niet bedekt met löss of zandige löss</u>
Door de ondermijnende werking van rivierwater (in dit geval de Nederrijn) heeft de stuwwal een steile zijde gekregen. In Rhenen is geen sprake van löss-voorkomens.

<u>Droog dal al dan niet met dekzand of löss</u>
Dit zijn dalen die grotendeels door sneeuwsmeltwater zijn gevormd. De ondergrond was bij de vorming diep bevroren, zodat het water slechts over het oppervlak kon afstromen. Op veel van de dalbodems ligt een laag dekzand, hetgeen betekent dat na afzetting van dit materiaal de dalen vrijwel niet meer door erosie zijn aangetast.

<u>Smeltwaterwaaier (sandr)</u>
Aan de voet van de stuwwal is door het smeltwater van het landijs een waaier van grove afzettingen afgezet; de zogeheten *sandr*. Deze vormeenheid is door de lange, flauwe helling moeilijk zichtbaar in het terrein.

[21] Veel van onderstaande beschrijvingen zijn gebaseerd op Ten Cate / Maarleveld 1977.

Glooiing van hellingafspoelingen al dan niet bedekt met dekzand
Deze eenheid wordt aan de voet van duidelijk ontwikkelde hellingen aangetroffen, zoals bij stuwwallen. Het is een berg met hellingmateriaal met een flauwe hellingshoek.

Daluitspoelingswaaier
De daluitspoelingswaaier is gevormd door het sneeuwsmeltwater dat in het voorjaar in tijden dat de grond zeer diep bevroren was, in grote hoeveelheden uit de nu droog liggende dalen spoelde.

Dalvormige laagte met veen
Dit is een laagte waarvan het oppervlak uit veen bestaat en dientengevolge zeer vlak is. Dergelijke laagtes hebben hun ontstaan grotendeels te danken aan het eertijds over de diep bevroren ondergrond afstromen van sneeuwsmeltwater.

4.2.2 Dekzandgebied

In het dekzandgebied kan de volgende onderverdeling worden gemaakt:

Gordeldekzandvlakte en –welvingen
Het dekzand vertoont vaak een golvend oppervlak, al dan niet rondom de stuwwallen. Soms is hier oud bouwlanddek op te vinden. In sommige terreindelen heeft het water van de in het voorjaar smeltende sneeuwmassa's in een eerder stadium vrij veel dekzand opgenomen en in lage gebieden weer afgezet. Nadien vond hier soms weer geringe verstuiving plaats. Ook kon het voorkomen dat het aanvankelijk golvende dekzandoppervlak vervlakt werd door veen en/of overstromingsmateriaal.

(Gordel)dekzand-rug al dan niet met oud bouwlanddek
Het afgezette dekzand is soms als terreinrug ontwikkeld in het landschap. De ruggen kunnen zowel als vrijliggend object voorkomen als aaneengeschakeld (tot een gordel) rond een stuwwal. In het laatste geval worden ze gordeldekzandruggen genoemd en vormen ze de buitenrand van de gordeldekzandvlakte. Ook op de (gordel)dekzandruggen is in sommige gevallen oud bouwlanddek te vinden.

Lage landduinen met bijbehorende vlakten en laagten
Deze duinen bereiken slechts een geringe hoogte maar vallen door de steile hellingen goed op. Ze komen in groepjes voor en zijn niet te scheiden van de tussenliggende lagere delen. Er kunnen twee soorten landduinen voorkomen: recente en oude landduinen. De recente landduinen bestaan uit stuifzand dat vanaf de Late Middeleeuwen is opgestoven en later begroeid is geraakt. Tot de oude landduinen worden Laat-Glaciale duinvormen gerekend (feitelijk zeer reliëfrijk dekzand).

Veenrestvlakte
In gebieden waar veengroei heeft plaats gevonden, zijn na de afgraving restanten in de vorm van vlakten aanwezig.

Laagte zonder randwal (inclusief uitblazingsbekken), niet moerassig
Deze laagten in de zandgebieden zijn meestal grimmig van vorm en de meeste zijn ontstaan door uitblazing.

4.2.3 Rivierengebied

Rivierafzettingen bevatten een grote variatie in sedimentzwaarte: hoe hoger de stroomsnelheid, hoe grover het sediment is dat meegevoerd kan worden. Bij lage stroomsnelheid kan slechts zeer fijn sediment (klei) meegevoerd worden en bezinken. Hieruit volgt dat het dichtst bij de rivier (in de bedding) de grofste sedimenten worden afgezet, met daarmee samenhangend ook meer reliëf. Verder weg vinden we de fijnere sedimenten, die vaak in een vlakte worden afgezet.

Meanderruggen en geulen in uiterwaard
Het dichtst bij de rivier vinden we meanderruggen en geulen. Door het meanderen van een rivier kunnen boogvormige terreinverheffingen en laagten ontstaan. Soortgelijke vormen kunnen ontstaan door periodieke verschillen in erosie van de buitenbocht of in aanvoer en afzetting van materiaal aan de binnenbocht van een rivier. Deze vormeenheden worden in voormalige of in huidige uiterwaarden aangetroffen.

Rivieroeverwal
Direct naast de rivier vinden we de rivieroeverwal. Als een rivier bij hoge waterstanden buiten haar oevers treedt, vindt door vermindering van de stroomsnelheid een afzetting van zandig materiaal plaats. Hierdoor ontstaan langs de rivier terreinvormen met flauwe hellingen, de oeverwallen.

Rivierkom- en oeverwalachtige vlakte
Iets verder weg van de rivier vinden we de rivierkom- en oeverwalachtige vlakte. Deze eenheid vormt het overgangsgebied van de rivieroeverwal naar de rivierkomvlakte.

Rivierkomvlakte
Nog verder weg van de rivier komen de fijnste bestanddelen tot bezinking.

4.3 Bodem

Voor het maken van de bodemkaart is gebruik gemaakt van de kaartbladen 39 Oost en 39 West van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000 (*kaartbijlage 3*).[22] Het voorkomen van verschillende bodemsoorten in de gemeente Rhenen hangt nauw samen met de drie verschillende landschapstypen die in de gemeente voorkomen. Het bodemtype wordt voornamelijk bepaald door het moedermateriaal waarin de bodem is gevormd en de waterhuishouding van de grond. De waterhuishouding van de grond staat meestal in directe relatie tot de hoogteligging van de grond.

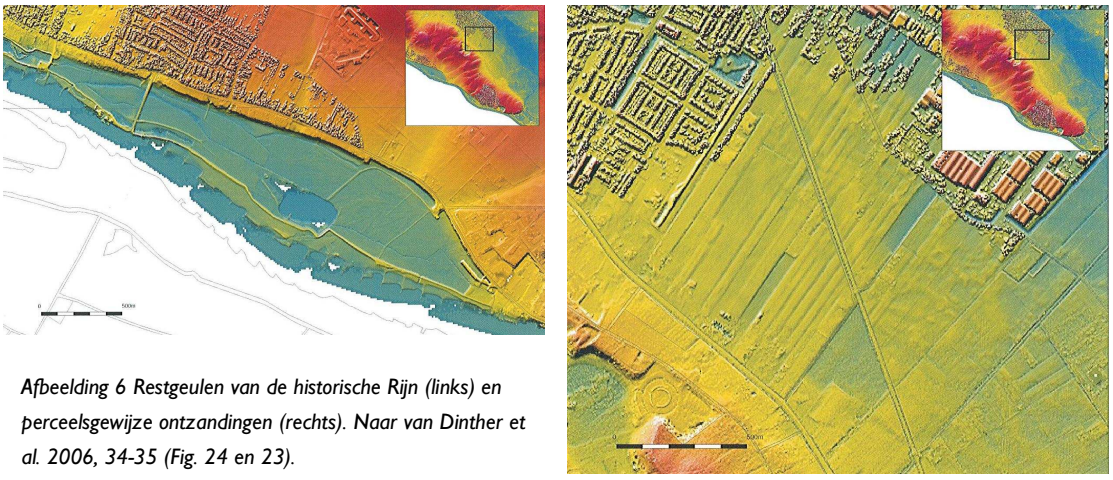
Utrechtse heuvelrug
Op de hogere delen van de Utrechtse heuvelrug zijn vooral holtpodzolgronden te vinden. In het grof zandige gestuwde materiaal kon op deze hooggelegen gronden bodemvorming (podzolering) optreden. De gronden op de flanken van de stuwwal zijn van oudsher geschikte locaties voor bewoning. Door de relatief hoge ligging zijn deze gronden droog, terwijl water makkelijk bereikbaar is in het dal. Op deze flanken komen dan ook oude bouwlanden voor. De zandgronden, die van nature arm zijn, werden jarenlang bemest met een mengsel van heideplaggen en potstalmest.[23] Hierdoor ontstond een humeus esdek, vaak meer dan 50 cm dik. Op de bodemkaart zijn deze gronden herkenbaar als hoge zwarte enkeerdgronden en hoge bruine enkeerdgronden. Het onderscheid in bruine enkeerdgronden en zwarte enkeerdgronden volgt uit de

[22] Stiboka 1973a
[23] Pape 1970.

kleur die het esdek kan hebben. De kleur wordt bepaald door het humusgehalte van de bovengrond. Een verschil in herkomst van de plaggen kan ook leiden tot het voorkomen van kleurverschillen tussen de esdekken. De plaggen voor de bemesting van de percelen met bruine enkeerdgronden op de flank van de stuwwal grenzend aan de Gelderse Vallei komen mogelijk van de lemige beekeerdgronden, die in deze omgeving ook een bruine kleur hebben. Aangenomen wordt dat zwarte esdekken vooral zijn ontstaan door het gebruik van heideplaggen in de potstal. Het merendeel van de enkeergronden in de gemeente Rhenen behoort tot de bruine enkeerdgronden. De enkeerdgronden komen vooral voor op de noordoostelijke flank van de stuwwal tussen Veenendaal en het uiterste oosten van de stuwwal. Ten noorden van Rhenen is het bouwland trapsgewijs aangelegd. Er komen aan de helling evenwijdig gelegen steilrandjes (graften) voor om afspoeling van de grond tegen te gaan.[24] Ook liggen er ten noorden van Rhenen nog enkeerdgronden op lagere delen, waar de grondwaterstand hoger is (lage enkeerdgronden). De overige enkeerdgronden bevinden zich ten westen van Rhenen, op de zuidelijke flank van de Utrechtse heuvelrug. Bij Elst komen op de flanken van de stuwwal Loopodzolgronden voor, eveneens met een cultuurdek. Het cultuurdek is minder dan 50 cm dik. In de omgeving van Veenendaal komen Laarpodzolgronden voor, welke ook een cultuurdek hebben. Ook hier is het dek minder dan 50 cm dik. Zoals gezegd zijn de flanken van de stuwwal door hun hoogteligging van oudsher geschikte locaties voor de mens om zich te vestigen. De aanwezigheid van een esdek op de oorspronkelijke bodem kan er voor zorgen dat de oorspronkelijke bodem intact blijft en archeologische sporen goed worden geconserveerd.

Rivierengebied

Ten zuiden van de stuwwal, in het stroomgebied van de Rijn bevinden zich rivierkleigronden. De Rijn heeft de stuwwal hier aangesneden, waardoor deze flank behoorlijk steil is. De rivierklei van de Nederrijn stroomgordel is afgezet tot tegen de flanken van de stuwwal. In het zuidelijkste deel van de Gelderse Vallei, ten oosten van de Grebbeberg komen afzettingen voor van de Herveld stroomrug. Het reliëf is bepalend voor het bodemtype. Op hoger gelegen stroomruggen komen voornamelijk ooivaaggronden voor, terwijl in de lager gelegen komgebieden poldervaaggronden voorkomen. De hoger gelegen stroomruggen waren aantrekkelijke plekken in het landschap voor de mens om zich op te vestigen.

Afbeelding 6 Restgeulen van de historische Rijn (links) en perceelsgewijze ontzandingen (rechts). Naar van Dinther et al. 2006, 34-35 (Fig. 24 en 23).

[24] Buringh 1952.

Dekzandgebied Gelderse Vallei

In het dekzandgebied van de Gelderse Vallei ten noordwesten van de Utrechtse heuvelrug bevinden zich kalkloze zandgronden, moerige gronden en veengronden. Direct grenzend aan de stuwwal komen voornamelijk veldpodzolgronden, beekeerdgronden en gooreerdgronden voor. Veldpodzolgronden komen in vergelijking tot de holtpodzolgronden, laarpodzolgronden en loopodzolgronden, op lager gelegen en dus vochtigere gronden voor. Deze gronden zijn minder aantrekkelijk voor de mens om zich op te vestigen. Beekeerdgronden en gooreerdgronden hebben een 15 tot 50 cm dikke donkere bovengrond. Bij beide gronden is de bodemvorming sterk beïnvloed door het grondwater, door hun lagere ligging in het landschap. De gooreerdgronden die in de gemeente Rhenen voorkomen zijn ontstaan door de afgraving van veen, waarna ze zijn ontgonnen tot landbouwgronden. Ze hebben een zeer onregelmatig oppervlak.[92] Deze gronden, tussen de podzolgronden en enkeerdgronden op de stuwwal en de moerige en venige gronden op de laagste delen van het dal, zijn matig geschikt voor bewoning. Verder het dal in, waar de omstandigheden natter zijn komen meer moerige gronden en veengronden voor. Het gaat hierbij voornamelijk om moerige eerdgronden, vlierveengronden, weideveengronden, meerveengronden en koopveengronden. De moerige eerdgronden liggen als laagten tussen de beekeerdgronden en op de overgang naar de veengronden. Veengronden bestaan binnen 80 cm diepte voor meer dan de helft uit moerig materiaal. De meerveengronden zijn recent bezande veengronden. De oorspronkelijke, venige kleibovengrond is bezand met 5-10 cm zand. Temidden van de meerveengronden komen vlierveengronden voor. Zowel de meerveengronden als de vlierveengronden zijn gedeeltelijk afgegraven. In tegenstelling tot de meerveengronden zijn de vlierveengronden echter niet herontgonnen na de vervening. Waar de veengronden op zand liggen, bevindt zich geen podzol in het zand. Op de overgang van de moerige eerdgronden naar de koopveengronden bevinden zich weideveengronden met humeuze zware klei bovenop het veen. Bij de koopveengronden is de kleiige bovenlaag dunner. Veengronden bevinden zich in lage, natte landschappelijke zones en zijn daardoor niet aantrekkelijk om te gebruiken voor bewoning.
Op de hoge dekzandruggen kunnen podzolgronden met cultuurdek voorkomen. Deze hoge ruggen zijn net als de flanken van de stuwwal al vroeg in cultuur genomen. Er bevindt zich een zone die gekarteerd is als laarpodzolgronden met cultuurdek ten noordoosten van Achterberg.

4.4 Actueel Hoogtebestand Nederland

Op kaartbijlage 4-1 is het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) weergegeven (*kaartbijlage 4-1*). Op basis van het AHN is een hellingklassenkaart gemaakt (*kaartbijlage 4-2*). De droge sneeuwsmeltwaterdalen die op de geomorfologische kaart (*kaartbijlage 2*) zijn weergegeven als 'banden', zijn aan een aparte analyse op basis van het AHN onderworpen. (zie verder *paragraaf 7.4*). De dalbodems zijn weergegeven als stippellijn (aandachtsgebied) in *kaartbijlage 11* en *kaartbijlage 12*.

4.5 Landgebruik

Van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is het landgebruik overgenomen met als doel het huidige bosbestand in kaart te brengen (*kaartbijlage 5*). Dit bosbestand is van invloed op de zichtbaarheid van archeologische vondsten en sporen.

5 Inventarisatie archeologische waarden en bewoningsgeschiedenis

5.1 Onderzoekstraditie en literatuur

Het gegevensbestand in de Archis-database voor de Utrechte heuvelrug bij Rhenen is in belangrijke mate tot stand gekomen dankzij waarnemingen van amateurarcheologen die lid zijn of waren van de Archeologische Werkgroep van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen Omstreken (zie verder *paragraaf 5.3*). Veel vondstmeldingen zijn te vinden in de Jaarverslagen van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, de Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht en het tijdschrift Oud Rhenen van de Historische Vereniging.[25] Het fysieke vondstmateriaal is grotendeels ondergebracht in het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van de provincie en het Museum Het Rondeel in Rhenen. Mevr. Ch. H. (Lot) Delfin-van Mourik Broekman (1914), erelid van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken en sinds 1983 draagster van de Zilveren Anjer, heeft tijdens haar actieve tijd als amateurarcheoloog veel betekend voor de archeologie van de gemeente Rhenen.[26] Ook de in 2002 overleden amateurarcheoloog J.Th.M. (Joop) Mom werkte als een van de eersten met een metaaldetector, later richtte hij zich vooral op veldverkenning en zocht op de akkers van de Laarsenberg, in Achterberg en Remmerden naar door mensen bewerkte vuurstenen.[27] Zijn vuursteencollectie bevat bijna tweeduizend voorwerpen. De totale collectie Mom, opgebouwd in ongeveer tien jaar, omvat 675 vondstnummers, een paar honderd vindplaatsen, en duizenden objecten. Alleen al de collectie vuurstenen gebruikvoorwerpen omvat vijftienhonderd tot tweeduizend stuks.[28] Het accent van Moms vondsten ligt evenwel op de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen. Internationaal trok Joop Mom de aandacht door de vondst van een vroegmiddeleeuwse muntschat: in 1988 alarmeerde hij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), die op zijn aanwijzingen de 'goudschat van Remmerden' blootlegde. Ook onderkende hij het unieke karakter van het vorstengraf op de Koerheuvel.

Specifiek over de resultaten van het archeologisch onderzoek zijn voor wat het grondgebied van Rhenen betreft niet veel synthetiserende artikelen verschenen. In het kader van dit rapport is getracht zo veel mogelijk publicaties bijeen te brengen in de literatuurlijst. Het overzicht is evenwel niet uitputtend. Naast besprekingen van vondstmeldingen waarbij verwezen wordt naar het literatuuroverzicht, kunnen hier een aantal kennisthema's benoemd worden die de aard van het bodemarchief van Rhenen op een wat algemener niveau karakteriseren:

- De middenpaleolithische 'Rhenen-vuursteenindustrie' (Niekus & Stapert 2005);
- Het grafheuvellandschap met daarin de locatie van grafheuvels en urnenvelden (Van Heeringen 1999, 2008; Arnoldussen & Fontijn 2006; Bourgeois & Fontijn 2007; Bourgeois 2008);
- Ligging en omvang *celtic fields* (Brongers 1972; Van Dinther *et al.* 2006; Laan 2006);
- De 'rijkdom' van Rhenen voor wat betreft de Vroege Middeleeuwen: Het in 1951 opgegraven vroegmiddeleeuwse grafveld van Rhenen (ca. 375-750 na Chr.; in totaal ca. 1100 graven (Ypey 1973; Wagner 1994), goudschat van Achterberg (5e eeuw na Chr.), de muntschat van Remmerden (7e-8e eeuw;

[25] *Jaarverslagen ROB* ook op DVD raadpleegbaar; Oud Rhenen: www.oudrhenen.nl.
[26] Delfin 1982, 1983; G 2004; Maes &Vroemen 2001; Delfin 1982, 1983.
[27] Dael & de Jong 2003.
[28] De Gelderlander 26 januari 2004 (zie: http://Archeonet.nl).

Van Tent & Van Kregten 1989) en het vroegmiddeleeuwse aardwerk op de Heumenberg (Klok 1977; Smulders 2002; Van Doesburg 2008);
- Archeologische monumentenzorgaspecten betreffende de gaafheid van engen en monumenten (Buringh 1952; Visscher *et al.* 1996; Koot *et al.* 2004, 2006);
- Talrijke aspecten in relatie tot de historische tijd van Rhenen, die ook deels het bodemarchief raken (Bultje-van Dillen *et al.* 2008);

Tenslotte komt vanaf het begin van de 21e eeuw een stroom basisrapportages op gang die met name betrekking hebben op verkennend en karterend inventariserend veldonderzoek (zie verder *paragraaf 5.4*).

5.2 Archeologische terreinen

In 1996 is door de provincie Utrecht in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een kaart opgesteld met terreinen waarop of waarin archeologie is aangetroffen (Archeologische Monumentenkaart/AMK). De terreinen zijn ingedeeld in categorieën (waarde, hoge waarde, zeer hoge waarde, zeer hoge waarde/beschermd). Het kan gaan om zichtbare sporen uit hert verleden zoals grafheuvels en celtic fields of om archeologische sporen en vondsten zoals bijvoorbeeld scherven en grondsporen, in de bodem.

Voor de AMK-terreinen is voor het project van de beleidskaart van Rhenen de meest recente versie (ten tijde van dit schrijven) gebruikt, deze dateert van oktober 2009. In totaal zijn 58 AMK-terreinen op het grondgebied van de gemeente Rhenen aanwezig.[29] De terreinen zijn afgebeeld in *kaartbijlage 6* en opgenomen in *catalogus 1*. Hiervan kan ongeveer 30% (17 terreinen) in één periode worden ingedeeld. Het grootste deel omvat meerdere perioden. De meeste AMK-terreinen vertegenwoordigen de perioden IJzertijd, Bronstijd en Neolithicum, gevolgd door de Late Middeleeuwen, Vroege Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Alleen het aantal AMK-terreinen uit Romeinse Tijd is in verhouding tot het aantal waarnemingen die dateren uit de Romeinse tijd laag.

Het voorstel is deze niet wettelijk beschermde (voormalige AMK-) terreinen, zoals die voorkomen op de Archeologische Monumentenkaart van de provincie (1996, daarna deels gewijzigd) in de beleidskaart op te nemen als één categorie: terreinen van archeologische waarde. Een uitzondering betreft de wettelijk beschermde terreinen. Deze vormen een aparte categorie.
De archeologische terreinen zijn uitsplitst naar complextypen om een overzicht te geven van de aard van de archeologische fenomenen die op de terreinen voorkomen (*tabel 4*). De bewoningsgeschiedenis op basis van deze terreinen komt aan de orde in *paragraaf 5.5*. De terreinen zijn ook weergegeven, al naar gelang de datering van de complextypen, op de kaartbijlagen met de per archeologische periode uitgesplitste waarnemingen (zie hierna *paragraaf 5.3*; kaartbijlage 7).

In opdracht van de provincie Utrecht is door Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie* in 2006 een onderzoek uitgevoerd naar terreinen van archeologische betekenis (zogenaamde AB-terreinen) die op dat moment (nog) voorkwamen op de Archeologische Monumentenkaart van de provincie Utrecht.[30] Vanwege de landelijke standaardisering van de kaart, is onderzocht in hoeverre deze terreinen van 'archeologische waarde' waren of dat ze van de kaart konden worden afgevoerd. Voor de gemeente Rhenen zijn in het

[29] Uit het conceptrapport van een begeleiding op de locatie N225 blijkt dat op de AMK een terrein verkeerd in Archis staat aangegeven. Het betreft het terrein met monumentnr. 7180 (Merovingisch grafveld). Dit terrein dient aan de Noordzijde van de N225 te worden gesitueerd (bericht P.C. de Boer, 22-11-2011).
[30] Koot *et al.* 2006.

totaal negentien als grafheuvellocaties geregistreerde AB-terreinen onderzocht en twee prehistorische nederzettingsterreinen. In het rapport is voorgesteld de volgende vier AB-terreinen met grafheuvels op te waarderen: 39E-A18 (AMK-terrein 4870), 39E-A23 (AMK-terrein 4875), 39E-A48 (AMK-terrein 12373), 39E-A64 (AMK-terrein 14764).[31] Deze opwaardering is in de Archis-database doorgevoerd.

Ook met betrekking tot de twee nederzettingsterreinen (39E-A04 en 39F-A08), luidde het advies deze, - na een veldonderzoek door middel van boringen -, op te waarderen. Deze adviezen blijken na raadpleging van de Archis-database evenwel niet opgevolgd, de terreinen zijn van de kaart afgevoerd. Het eerst genoemde terrein 39E-A04 (voormalige tabaksplantage Willem III, op de stuwwal ter weerszijde van sneeuwsmeltwaterdalen) grensde aan het wettelijk beschermde monument 1139 (met onder andere grafheuvels en celtic field) en is bodemkundig verkend door middel van raaien met in totaal 127 boringen. Het tweede terrein 39F-A08 (Achterberg, op dekzandrug) is verkend door middel van een grid met in het totaal 44 boringen. Beide terreinen hebben grotendeels intacte bodemprofielen.

5.3 Waarnemingen

De Archis-database wordt enkele keren per jaar bijgewerkt met nieuwe waarnemingen.[32] Voor de archeologische waarnemingen voor het project van de beleidskaart van Rhenen is aanvankelijk de downloadversie van 31 maart 2010 gebruikt. In de gemeente Rhenen stonden op dat moment 969 waarnemingen geregistreerd. Iedere waarneming bestaat uit één of meerdere vondstcomplexen met een datering. In totaal worden 2605 vondstcomplexen binnen de geregistreerde waarnemingen in de gemeente Rhenen onderscheiden. Op 12 juli 2010 zijn 190 waarnemingen met 641 vondstcomplexen toegevoegd die in opdracht van de Milieudienst Zuidoost-Utrecht door E. van Hagen zijn ingevoerd (*catalogus 2*). De meeste van deze vondsten komen uit de perioden Paleolithicum en de Late Middeleeuwen gevolgd door de Vroege Middeleeuwen en de IJzertijd/Romeinse tijd. Dit komt globaal overeen met de verspreiding van de geanalyseerde vondstmeldingen. Opvallend zijn het grote aantal paleolithische vondstmeldingen.
Het betreft waarnemingen op basis van vondstmateriaal aanwezig in de collectie van het Museum Het Rondeel in Rhenen dat bijeengebracht is door de Werkgroep Archeologie van Archeologische Werkgroep van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen Omstreken (onder ander collectie Mom en de collectie Van Hagen).

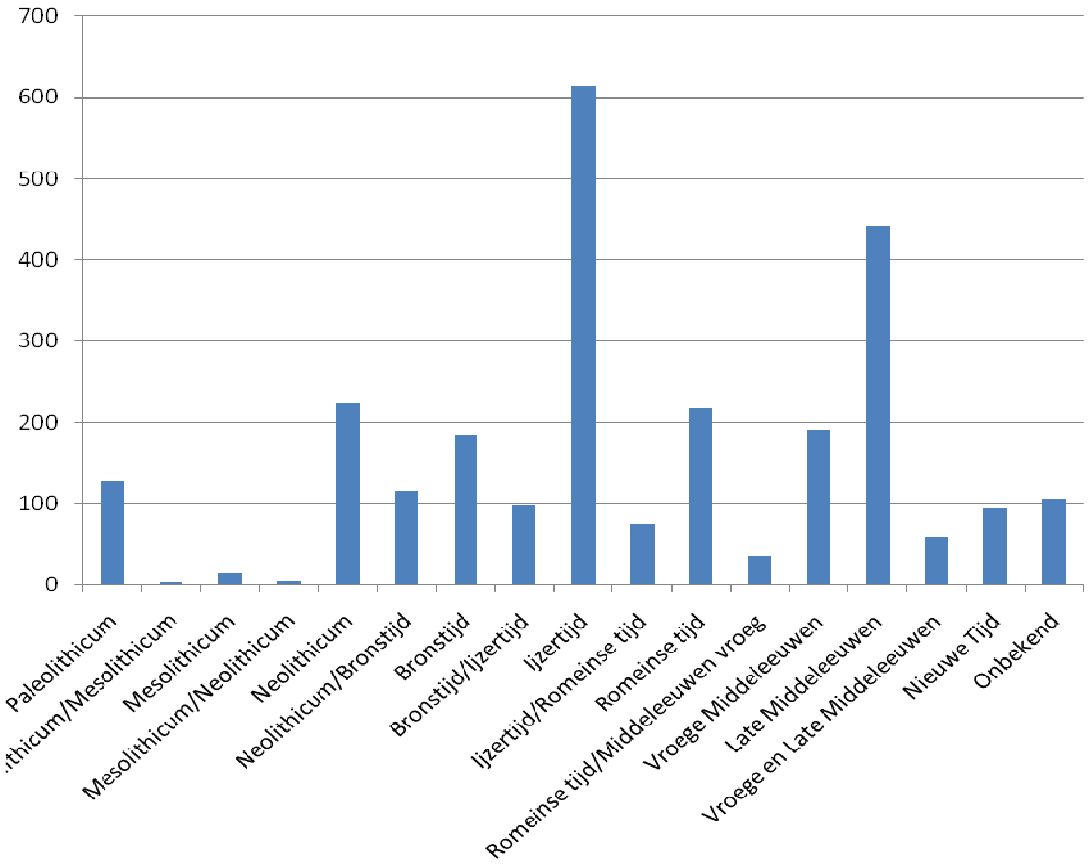
De waarnemingen zijn geanalyseerd op basis van de datering van de vondstcomplexen om op deze manier een inzicht te krijgen in de verspreiding en het aantal 'locaties/vindplaatsen' per archeologische periode. In de gemeente Rhenen komen ruim 200 verschillende combinaties van begin- en eind-dateringen van een vondstcomplex voor. Er is voor gekozen deze te clusteren volgens de indeling van *tabel* 3. Hierbij zijn onder 'hele periode' ook de complexdateringen opgenomen die twee subperioden beslaan. Bij de categorie 'ruim' zijn alle complexdateringen opgenomen die 'doorlopen' tot na de desbetreffende hoofdperiode en de periode die daarop volgt.[33] De meeste vondstmeldingen hebben betrekking op vondsten uit de IJzertijd en Late Middeleeuwen, gevolgd door de perioden Neolithicum, Romeinse tijd, Bronstijd en Vroege Middeleeuwen (*afbeelding 7*). De gedateerde vondstcomplexen zijn weergegeven op tien periodekaarten (*kaartbijlage 7-1* tot met *kaartbijlage 7-10*).

---

[31] In het rapport wordt voorgesteld de volgende vijftien AB-terreinen af te voeren: 39E-A11, 39E-A14, 39E-A16, 39E-A17, 39E-A19, 39E-A20, 39E-A21, 39E-A22, 39E-A24, 39E-A25, 39E-A49, 39E-A50, 39E-A51, 39E-A53, 39E-A65.

[32] Onder ander door valideren/opwaarderen van vondstmeldingen.

[33] Het vondstcomplex telt dan alleen in de oudste periode mee. Een extreem voorbeeld zijn meldingen waarbij de beginperiode 'Paleolithicum: tot 8800 vC' en de eindperiode 'Nieuwe tijd C: 1850 – 1950' is (dit komt 30 keer voor). Deze worden geclassificeerd als Paleolithicum (ruim).

Afbeelding 7 Vondstcomplexen binnen waarnemingen, geordend naar hoofdperiode.

Op de *interpretatie* van het gevondene kan in het kader van dit project niet in detail ingegaan worden. Bij de bespreking van de bewoningsgeschiedenis in *paragraaf 5.5* zullen de verspreidingsbeelden per periode in algemene zin aan de orde komen. Gezien het grote aantal waarnemingen en het zo goed als ontbreken van eerdere overzichtsartikelen dienaangaande, vereist dit een aparte studie. Uiteraard is de spreiding van de waarnemingen niet alleen een afspiegeling van de aan- of afwezigheid van archeologische fenomenen, maar een resultante waarbij ook de mogelijkheid tot onderzoek zoals bijvoorbeeld vondstzichtbaarheid (afdekking), aard en locatie van grondroerende activiteiten of de aanwezigheid van bos, en de 'actieradius' en specifieke belangstelling van amateurarcheologen in ogenschouw moet worden genomen.

5.4 Archeologisch onderzoek

Veel archeologische verkenningen en onderzoeken zijn in de periode vóór het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw uitgevoerd door amateurarcheologen, deels onder leiding van de provinciaal archeoloog, zonder verslaglegging in de vorm van toen nog niet verplichte basisrapportages. Het grote belang van dit onderzoek, zeker gezien het grote aantal meldingen in Archis staat buiten kijf (zie ook *afbeelding 8* in *paragraaf 5.5*). Voor korte verslagen van het onderzoek uit die periode moet worden

gesteund op jaarlijkse archeologische kronieken, jaarverslagen en andere publicaties.[34] Bijna altijd zijn deze onderzoeken en meldingen als waarneming in Archis opgenomen.
In de aanloop van Malta is het uitvoeren van archeologisch (voor)onderzoek vanaf 1997 meldingsplichtig. Registratie vindt plaats in de Archis2-database door het uitvoerende bedrijf. Daarbij wordt een uniek nummer gegenereerd, het onderzoeksmeldingsnummer (afgekort: OMG). Een onderzoeksmeldingsnummer is altijd gekoppeld aan een polygoon die het onderzoeksgebied aangeeft. De polygoon wordt aangemaakt door het uitvoerende bedrijf. Dit betekent dat de polygonen die zijn opgenomen op *kaartbijlage 8* kunnen afwijken van de plangrens die de initiatiefnemer van het desbetreffende project hanteert. De polygoon moet dan ook als indicatief worden opgevat, er kunnen geen 'rechten' aan worden ontleend. Als het onderzoek is afgerond moet gereedmelding plaats vinden in hetzelfde systeem. Ook dan wordt een uniek nummer gegenereerd: het onderzoeksnummer (afgekort: OZK) en een polygoon aangemaakt.

Het registratiesysteem wordt niet systematisch ingevuld en er vindt geen 'monitoring/controle' op de naleving vanuit de rijksdienst plaats. Vermelding van een correcte literatuurverwijzing naar het definitieve rapport vindt slechts sporadisch plaats.

Er is derhalve veel moeite gedaan de bij de onderzoeksmeldingsnummers (en de daaraan gerelateerde onderzoeksnummers) behorende literatuur op te sporen. Daartoe zijn de bibliografische overzichten voor de Nederlandse archeologie over de jaren 2004 tot en met 2009 geraadpleegd en een rapportenlijst van de provinciaal archeoloog.[35] Verder is getracht 'handmatig' in de bibliotheekcatalogus van de RCE op toponiemen te zoeken. Ook zijn door de gemeentelijk adviseur van de Milieudienst Zuidoost-Utrecht de aldaar aanwezig rapporten aangereikt. Het resultaat is verwerkt in *tabel 5* met bijbehorende aparte lijst met onderzoeksrapporten.

De eerste onderzoeksmeldingen (OMG 1250) die voor de gemeente Rhenen in de Archis2-database zijn opgenomen dateren uit de periode 1995 tot ca. 2000. Het eerste basisrapport betreft een onderzoek op het industrieterrein van Remmerden in 2001 (OMG 2270; Jongste 2001). Het laatste van de 117 onderzoeksmeldingsnummers voor de gemeente is OMG 41415 en betreft een onderzoek aan de Molenweg in Achterberg. Meer dan 90% van het onderzoek betreft vooronderzoek, er zijn slechts enkele opgravingen (proefsleuven/definitief onderzoek) uitgevoerd.

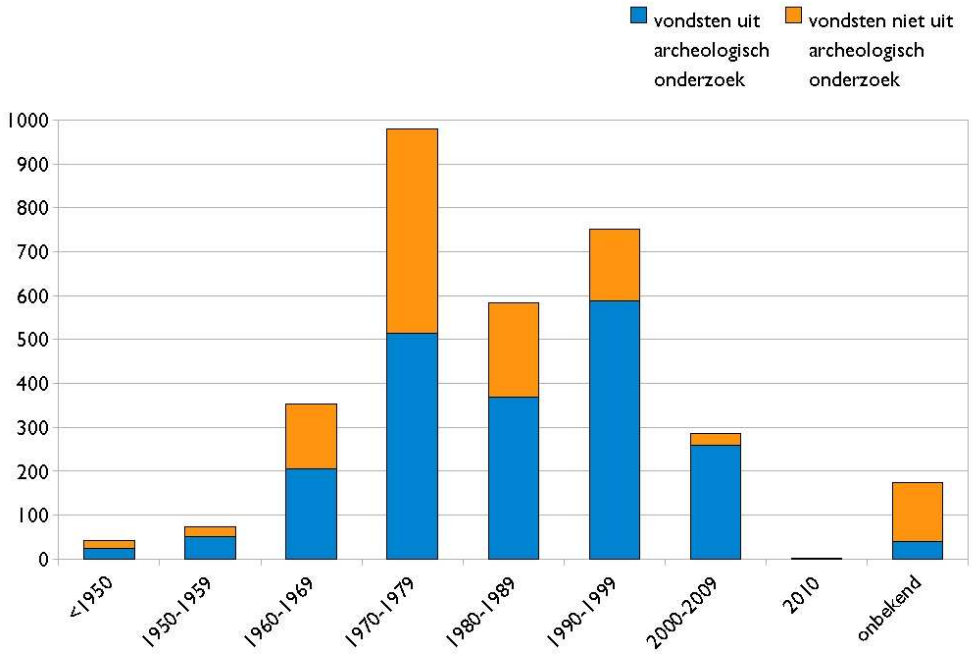
De formele status van het uitgevoerde vooronderzoek (selectiebesluiten bevoegd gezag) is niet bekend. Deze zijn uiteraard gerelateerd aan de fase waarin het archeologisch proces zich op dat moment bevond. Indien het advies luidt dat vervolg van het vooronderzoek niet noodzakelijk is, kan worden aangenomen dat dit advies is overgenomen door het bevoegd gezag. In de overige gevallen kan het onderzoek zijn voortgezet en/of kan planaanpassing hebben plaatsgevonden om gebieden veilig te stellen (behoud *in situ*). In gebieden waar planaanpassing heeft plaatsgevonden zal sprake zijn van een archeologische verwachting. Ook is het mogelijk dat daar (nog niet gewaardeerde) archeologische vindplaatsen *in situ* aanwezig zijn.

De terreinen waar onderzoek heeft plaatsgevonden kunnen vooralsnog niet op de maatregelenkaart worden 'vrijgegeven'. Wel kan bij toetsing van een vergunningaanvraag op advies van de archeologisch adviseur van de gemeente op basis van het eerder uitgevoerde onderzoek daartoe in een vroeg stadium van planproces worden besloten.

[34] Onder andere het tijdschrift Oud Rhenen, de Archeologische Kroniek van de provincie Utrecht en de jaarverslagen van de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.
[35] Deze overzichten verschijnen jaarlijks als bijlage bij de Archeo*brief*.

5.5 Bewoningsgeschiedenis

In deze paragraaf wordt de bewoningsgeschiedenis van Rhenen kort uiteen gezet per archeologische hoofdperiode. Daarbij wordt het bodemarchief van Rhenen, en dan in het bijzonder de binnen de gemeente gelegen archeologische terreinen, als leidraad gebruikt. De gemeente Rhenen kent 58 archeologische terreinen en er zijn 3246 vondstcomplexen geregistreerd. Van de vondsten zijn er 2.052 aangetroffen tijdens amateurarcheologisch onderzoek (ruim 63%), waarvan de meeste (1.199) tijdens oppervlaktekarteringen (*afbeelding 8*). De categorie toevalsvondsten en detectorvondsten (1.111) beslaat ruim 34% van het totaal aantal vondsten. Van de overige vondsten is de verwervingswijze niet bekend of alleen indirect bekend.

Afbeelding 8 Vondsten uitgesplitst naar jaar waarin de vondst is gedaan en of de vondst al dan niet gedaan is in de context van een (amateur)archeologisch onderzoek (tot 31 maart 2010).

De term 'bodemarchief' is een aanduiding voor sporen en resten uit het verleden die in de ondergrond behouden zijn gebleven. Het betreft daarmee een bron van informatie over de ongeschreven geschiedenis van stad, dorp of streek. Anders dan een 'papieren' archief kan het bodemarchief maar eenmalig 'gelezen' worden: schade die ontgravingen, onderheiing en verploeging aan archeologische waarden kunnen aanrichten is onomkeerbaar en dus definitief.

De activiteiten van de mens hebben sinds de Late Middeleeuwen een negatief effect gehad op het bodemarchief. Door onder meer ontginning van woeste gronden, bouw en uitbreiding van steden, aanleg van wegen en kanalen, turfwinning en afgraving van terpen zijn vele oudere sporen ongezien verloren gegaan, of raakten deze door verdroging en oxidatie zodanig aangetast dat ze letterlijk 'in de lucht verdwenen'. Sinds de 20e eeuw gaat dit proces in een steeds sneller tempo. Naar schatting is sinds de Tweede Wereldoorlog 30 procent van het Nederlandse bodemarchief ongezien vernietigd door de aanleg van woonwijken en industrieterreinen, grootschalige zand- en grindwinning, ontgrondingen en egalisaties,

maar ook – en dat wordt vaak vergeten – door grootschalige ingrepen als ruilverkavelingen en natuur- en landschapsontwikkeling.

In Nederland is het landschap in geologische termen zeer jong en dynamisch: de wordingsgeschiedenis van Nederland speelde zich met name af in het jongste geologische tijdperk, het Kwartair.[36] Op grond van grote klimaatwisselingen wordt het Kwartair onderverdeeld in ijstijden (glacialen) en tussenijstijden (interglacialen). Binnen het Kwartair worden twee tijdvakken onderscheiden: het Pleistoceen en het Holoceen. Het Pleistoceen omvat de periode vanaf ca. 2,5 miljoen jaar geleden tot het einde van de laatste ijstijd, ca 10.000 jaar geleden. Het Holoceen volgt op het Pleistoceen en duurt tot op heden voort. Het wordt gekenmerkt door een gematigd warm klimaat.[37]

Vele duizenden jaren lang veranderde het landschap voortdurend onder invloed van wind, water, sediment en ijs. Omdat elke fase zijn sporen achterliet, spreken we van een gelaagd landschap. Tot ver in de moderne tijd bepaalden de natuurlijke omstandigheden in sterke mate of en hoe de mens in een gebied kon verblijven. Er bestaat dus een sterk verband tussen archeologie, bodemopbouw en landschap. Het bodemarchief is opgebouwd uit stratigrafisch gescheiden bodemlagen met archeologische resten. Daarbij geldt in principe: hoe dieper in de bodem, hoe ouder de sporen.

De gemeente Rhenen ligt grotendeels in dat deel van Nederland, dat we 'Pleistoceen Nederland' noemen. Anders dan in 'Holoceen Nederland' – waar in het Holoceen onder invloed van de rivieren en de zee dikke pakketten klei zijn afgezet – liggen hier zowel de pleistocene afzettingen vrij dicht onder het oppervlak. Dat betekent ook dat zowel de meer recente als de hele oude archeologische resten vrij dicht onder het huidige maaiveld liggen. Omdat de sedimentatie in dit deel van Nederland sinds het einde van de laatste ijstijd veel beperkter is geweest, is de gelaagdheid van het bodemarchief ook geringer. Bewoningssporen uit het Neolithicum (5300-2000 voor Chr.) en resten uit de Romeinse tijd (12 voor Chr.-450 na Chr.) kunnen bijvoorbeeld op vrijwel dezelfde diepte voorkomen.

<u>Paleolithicum (tot 8800 voor Chr.)</u>
De oudste sporen van menselijke aanwezigheid in Rhenen dateren waarschijnlijk uit het Midden-Paleolithicum (300.000-35.000 BP).[38] Deze sporen zijn afkomstig uit drie zand- en grindgroeves, Kwintelooyen aan de noordzijde van de stuwwal en Leccius de Ridder en Vogelenzang aan de zuidzijde van de stuwwal (*kaartbijlage 7-1*).[39] De stuwwal bestaat uit gestuwde fluviatiele afzettingen uit het Onder- en Midden-Pleistoceen. Vanaf 1977 werden door A.M. Wouters, C.J.H. Franssen en andere amateurarcheologen in de laatste twee genoemde groeves bij stenenvangers duizenden midden-paleolithische vuurstenen artefacten verzameld. In de groeve Kwintelrooyen vond eind jaren '70 en begin jaren '80 van de vorige eeuw uitgebreid geologisch, paleontologisch en archeologisch onderzoek plaats. De artefacten van prehistorische mensen (wsch. *Homo heidelbergensis*) waren afkomstig uit een grofzandige laag met grind en stenen die tot de Formatie van Urk wordt gerekend. Mogelijk betrof het allerlei kampplaatsen. De laag is afgezet door een snelstromende, meanderende voorganger van de Rijn in de eerste helft van het Saalien tijdens het Hoogeveen-interstadiaal (250.000 – 300.000 jaar BP). Ook zijn naast deze artefacten van de 'Rhenen-industrie' botten van zoogdieren gevonden (o.a. bosolifant en nijlpaard (warmere periode), en mammoet en wolharige neushoorn (koudere periode)).

[36] Zie voor de datering van geologische en archeologische perioden figuur 6.
[37] Van Gijssel & Van der Valk 2005, 46.
[38] De afkorting BP staat voor 'Before Present', waarbij 'Present' verwijst naar 1950.
[39] Niekus & Stapert 2005; Verbeek & Janssens 2007.

In het Paleolithicum is er waarschijnlijk geen sprake van continue bewoning in Nederland. De sporen van menselijke aanwezigheid zijn overblijfselen van tijdelijke kampementen van mensen die de bewegingen volgden van de kuddes waarop ze jaagden. Deze overblijfselen beperken zich meestal tot de (vuur)stenen werktuigen van deze jagers. Andere, meer vergankelijke materialen en sporen, zijn meestal niet bewaard gebleven.

Binnen de gemeente is één terrein van archeologische waarde gelegen waarvoor een complexdatering in het Paleolithicum geldt (AMK-terrein 11.540). Het gaat hier om sporen van een kampement uit het Laat-Paleolithicum. Dit terrein is niet wettelijk beschermd. Het terrein ligt op een rug in het dekzandgebied. Verreweg de meeste waarnemingen van paleolithisch materiaal zijn gedaan op de stuwwal (*kaartbijlage 7-1*). Op de stuwwal is ook materiaal gevonden dat in het Vroeg-Paleolithicum gedateerd is (Archis-waarneming 45.575). Het gaat hier om dierlijk botmateriaal en een vuistbijl. De vuistbijl wordt gerekend tot het Acheuléen. Hoewel het Acheuléen zowel verwijst naar een techniek als naar een periode in het Vroeg-Paleolithicum, is het niet waarschijnlijk dat dit type vuistbijl in Nederland met een vroeg-paleolithische datering moet worden geassocieerd.

Mesolithicum (8800 – 4900 voor Chr.)

Opvallend is het nagenoeg ontbreken van mesolithisch vondstmateriaal binnen het grondgebied van de gemeente Rhenen (*kaartbijlage 7-2*). Het begin van het Mesolithicum valt samen met de aanvang van het Holoceen. Het klimaat wordt langzaam warmer en natter, diversiteit in dieren en planten neem toe. Daarmee wordt ook het spectrum van gereedschappen die mensen maakten en gebruikten, breder. Er is in deze periode wel sprake van continue bewoning in Nederland. Deze bewoning heeft een nomadisch karakter. Er vindt seizoensgebonden migratie plaats. Vanwege de beperkte hoeveelheid mesolithische vondsten, is het moeilijk om iets te zeggen over de locatiekeuze voor de tijdelijke kampen. Over het algemeen geldt, in een steeds natter klimaat, dat de voorkeur uitgaat naar gradiëntrijke locaties, waar een relatief grote voedselrijkdom aanwezig is (jacht). Ook voor deze periode geldt dat het vondstenspectrum vooral bestaat uit (vuur)stenen werktuigen. Dit geldt nog sterker voor pleistoceen Nederland. In de relatief droge en vaak zandige bodems vergaan organische materialen veel sneller dan in de natte kleibodems van holoceen Nederland. Daar kan bijvoorbeeld in een natte context nog een boomstamkano worden aangetroffen.

Binnen de gemeente Rhenen bevinden zich twee terreinen met een complexdatering in het Mesolithicum (AMK-terreinen 1139 en 4855). Het gaat in beide gevallen om een terrein waar ook sporen en vondsten uit andere perioden zijn aangetroffen. In het geval van AMK-terrein 1139 gaat het om sporen uit het Midden-Paleolithicum (300.000 tot 35.000 BP) tot aan het eerste deel van de Late Middeleeuwen (1050-1250 na Chr.). Van dit terrein zijn geen waarnemingen bekend met een mesolithische datering. Wel zijn er vuurstenen artefacten aangetroffen met een datering tussen het Laat-Paleolithicum en het Neolithicum of de Bronstijd, welke dus mesolithisch zouden kunnen zijn. Ook van het AMK-terrein 4855 zijn vondsten uit verschillende perioden bekend. Het gaat daarbij om sporen uit het Midden-Paleolithicum tot aan de Nieuwe tijd (1500-1950). Eén vuursteenvondst is specifiek in het Mesolithicum gedateerd. Overig vuursteenmateriaal dat mogelijk mesolithisch is heeft een ruimere datering tussen het Midden-Paleolithicum of het Laat-Paleolithicum en het Neolithicum of de Bronstijd.

Neolithicum (5300 – 2000 voor Chr.)

Het begin van het Neolithicum wordt gekenmerkt door de introductie van de landbouw. Geleidelijk verschoof de nadruk in de voedseleconomie van jagen en verzamelen naar het verbouwen van gewassen en het houden van vee. Deze overgang naar een bestaanswijze waarbij de landbouw een steeds belangrijkere

rol ging spelen wordt wel 'neolithisering' genoemd. Dit proces voltrok zich in Nederland niet overal op hetzelfde moment. Daarom eindigt het Mesolithicum later dan het Neolithicum begint.

Met de ontwikkeling van de landbouw en daarmee samenhangende domesticatie van dieren vindt een belangrijke omslag plaats in de toenmalige samenleving. De gemeenschappen van rondtrekkende jagers en verzamelaars veranderden hun levensstijl. Zij gingen geleidelijk over op landbouw, waarbij zij lange tijd op dezelfde plaats verbleven (om te kunnen zaaien en oogsten) en er permanente nederzettingen ontstonden. De eerste boeren in het gebied leefden waarschijnlijk in een zogenaamde breedspectrum-economie. Dat wil zeggen dat de traditionele voedselvoorziening (jagen, verzamelen) werd aangevuld met veeteelt en graanverbouw op kleine schaal. Hiermee werden de risico's in de voedselvoorziening zoveel mogelijk gespreid. Anders dan vroeger werd gedacht voltrok de overgang naar het boerenbestaan zich dus over een langere periode.

De behuizing bestond niet langer meer uit tenten of kleine, snel te bouwen takkenhutten. Het lange verblijf op dezelfde locatie bood de mogelijkheid huizen te bouwen met een dragend gebint. De oogst van de landbouwproductie werd opgeslagen in aardewerken potten. Een belangrijk nieuw verschijnsel in het Neolithicum is dan ook de introductie van aardewerk. De variatie in vuurstenen werktuigen nam toe, omdat voor agrarische activiteiten en huizenbouw andere gereedschappen nodig zijn (bijvoorbeeld dissels en bijlen) dan voor jacht en visvangst. De techniek van het vervaardigen van werktuigen werd bovendien geperfectioneerd. Belangrijk is ten slotte de intrede van een duidelijke grafcultuur (begraving of crematie, met of zonder heuvel).

Vondsten uit het Neolithicum concentreren zich op de zuidflank van de stuwwal en de sandr (*kaartbijlage 7-3*). In de gemeente Rhenen liggen 27 archeologische terreinen met een complexdatering in het Neolithicum. In 14 gevallen gaat het om terreinen met één of meerdere grafheuvels (AMK-terreinen 3.861, 4.859, 4.867, 7.140 t/m 7.146, 7.172, 7.174 en 11.562), in negen gevallen om terreinen met nederzettingssporen (AMK-terreinen 4.854, 7.187, 11.540, 11.541, 12.181 t/m 12.183, 12.187 en 12.188) en in vijf gevallen om terreinen met zowel grafheuvels als nederzettingssporen (AMK-terreinen 1.139, 1.141, 1.142, 4.853 en 4.855). Van de 37 grafheuvels zijn er twee gedateerd in het Laat-Neolithicum (2850-2000 voor Chr.). De overige grafheuvels hebben een ruimere datering (Laat-Neolithicum – IJzertijd). Ook de meeste nederzettingssporen zijn ruim gedateerd (Laat-Neolithicum – IJzertijd). Deze ruime datering heeft waarschijnlijk te maken met het lastig te determineren aardewerk. Het voorkomen van nederzettingssporen en graven binnen hetzelfde terrein hoeft dus niet te betekenen dat deze gelijktijdig zijn en met elkaar in verband staan.

De in Archis geregistreerde grafheuvels liggen vrijwel allemaal op de top of de zuidzijde van de stuwwal. Eén als grafheuvel geregistreerde heuvel is vrijwel zeker geen grafheuvel. Deze heuvel (Paasheuvel) is bijzonder hoog (3 meter in tegenstelling tot de meeste 'echte' grafheuvels die ongeveer 1 tot 1,5 meter hoog zijn) en is centraal gelegen in een rechthoekige structuur. Het gaat hierbij vermoedelijk om een oude landschapstuin (AMK-terrein 11.562). De grafheuvels aan de zuidzijde van de stuwwal lijken samen te hangen met uitlopers van de stuwwal. Over het algemeen heeft men de hoger gelegen delen van het landschap gekozen en bevinden de heuvels zich in clusters. Een duidelijke relatie tussen grafheuvels en nederzettingen is vooralsnog niet altijd vast te stellen.[40] Een mogelijke oorzaak hiervoor is de vaak ruime datering die voor de grafheuvels is ingevoerd (Laat-Neolithicum - IJzertijd), waardoor het moeilijk is om vervolgens een link te leggen met de nederzettingen uit de drie verschillende perioden die veelal wel nauwkeuriger zijn toegewezen aan een specifieke periode. Duidelijke wegen zijn niet direct te herkennen. Mogelijk hebben de

[40] Doch zie: Fontijn (ed.) 2010.

voormalige smeltwaterdalen gefunctioneerd als oude wegen waarlangs de grafheuvels opgeworpen zijn. Het lijkt er echter meer op dat de locatie van de grafheuvels samenhangt met het reliëf van het landschap. De zichtbaarheid van ver af, vooral vanaf de rivier, is daarbij mogelijk van belang geweest.

Een groot aantal van deze grafheuvels is te herkennen op de AHN-kaart. De niet herkenbare liggen over het algemeen in arealen waar nu geen bos meer staat en die in gebruik zijn als landbouwgrond (AMK-terreinen 4.855 en 4.854). Aangenomen kan worden, dat deze bij landbouwwerkzaamheden zijn geëgaliseerd.

Hoewel de Utrechtse Heuvelrug rijk is aan grafheuvels, heeft er in de regio nauwelijks onderzoek plaatsgevonden naar dit fenomeen en is er weinig over gepubliceerd. De chronologie van de heuvels, locatiekeuze, de grafheuvel als onderdeel van het funeraire landschap, en de relatie tussen grafheuvels en nederzettingen zijn belangrijke kennislacunes op dit gebied.[41] De in 2010 verschenen publicatie van Fontijn is in dit opzicht evenwel een waardevolle bijdrage.

<u>Bronstijd</u>

Omstreeks 2000 voor Chr. begint de Bronstijd. In deze periode voltrekt zich de geleidelijke overgang van het gebruik van (vuur)steen naar brons als grondstof voor snijdende werktuigen. In de Bronstijd leidde de mens voornamelijk een boerenbestaan met akkers en vee. Wat betreft aardewerk en grafritueel verandert er aanvankelijk weinig. Grafheuvels worden - met name in de Midden-Bronstijd - vaak hergebruikt, waarschijnlijk door de verwanten van de aanzienlijke persoon voor wie de heuvel in eerste instantie werd opgeworpen. Er ontstaan ook concentraties van grafheuvels, zodat we van necropolen kunnen spreken.

Tegen het einde van de Bronstijd ontstaat de gewoonte om doden te cremeren en de resten in een urn te verzamelen. Urnen worden ingegraven in de grond, voorzien van een laag heuveltje en een greppel, op speciaal daarvoor bestemde plaatsen (urnenvelden). Ook worden soms urnen in oudere heuvels geplaatst. Een bijzonder verschijnsel doet zijn intrede in de Bronstijd: het met opzet deponeren van bronzen objecten in natte gebieden, zoals moerassen, vennen, beken en rivieren. De traditie van deponering in natte context lijkt overigens al in het Neolithicum te beginnen, met de depositie van stenen bijlklingen.

In de Midden-Bronstijd, vanaf ca. 1.800 voor Chr., kunnen in Nederland regionale verschillen worden waargenomen, welke voornamelijk naar voren komen in het grafritueel en in het aardewerk. In Midden-Nederland spreken we dan van de Hilversum-cultuur.[42] De structuur van huizen en nederzettingen is echter in heel Nederland (en de aangrenzende gebieden) hetzelfde. Nederzettingen bestonden vermoedelijk uit niet meer dan één of twee gelijktijdige huizen. Deze boerderijen werden steeds verplaatst, waardoor de erven als het ware door het landschap zwierven. Over nederzettingen uit de Midden-Bronstijd is in Nederland meer bekend dan over nederzettingen uit de daaraan voorgaande periode. Dat heeft deels te maken met het feit dat ze makkelijker te herkennen zijn. Onder andere omdat het vee deels binnen werd gestald, werden de driebeukige boerderijen zwaarder uitgevoerd dan voorheen. Dit heeft duidelijkere sporen nagelaten. Daarnaast zijn de nederzettingsterreinen goed herkenbaar aan de kuilen die men in deze periode op de erven groef.[43] Daarnaast vinden we sporen van bijgebouwen en erfafscheidingen.

Bij de onder het kopje 'Neolithicum' beschreven terreinen met een datering Laat-Neolithicum – IJzertijd, zou het ook om grafheuvels of nederzettingen uit de Bronstijd kunnen gaan. Op zes van deze terreinen zijn

[41] Bourgeois 2008.
[42] Louwe Kooijmans *et al* (eds.) 2005, 360.
[43] Louwe Kooijmans *et al* (eds.) 2005, 362.

waarnemingen gedaan van materiaal met een exacte datering in de Bronstijd (AMK-terreinen 1.139, 4.854, 4.855, 7.145, 7.146 en 11.541). Het gaat hierbij om aardewerk, vuurstenen werktuigen en een bronzen lanspunt. Maar ook om enkele huisplattegronden en een spieker (AMK-terrein 4.854; Archis-waarnemingen 56.749 en 409.016). Daarnaast liggen er in Rhenen nog vijf archeologische terreinen met een complexdatering in de Bronstijd (AMK-terreinen 4.858, 4.859, 7.147, 7.185 en 11.549). Het gaat hierbij om drie nederzettingsterreinen met een datering (Late) Bronstijd – IJzertijd, één grafheuvel met een datering Midden-Bronstijd – IJzertijd en één nederzettingsterrein met een datering in de Vroege Bronstijd. Ook de waarnemingen van materiaal uit de Bronstijd concentreren zich op de stuwwal en de sandr (*kaartbijlage 7-4*). Opvallend is dat waarnemingen uit het dekzandgebied volledig ontbreken.

IJzertijd

De meest karakteristieke structuren uit de IJzertijd in dit gebied zijn de al eerder genoemde raatakkers of celtic fields. Deze akkers zijn herkenbaar aan wallen die volgens een raatachtig patroon de akkers omringen. De wallen liggen meestal ca. 40 meter uit elkaar. Opvallend is dat de wallen die met de hoogtelijnen meelopen een groter hoogteverschil laten zien dan de wallen die er dwars op staan (*afbeelding 9*). Er zijn theorieën over de vorming van deze akkers die er van uitgaan dat eerstgenoemde wallen ook het eerst gevormd zijn, als een soort 'graften' De celtic fields bevinden zich vooral op de hellingen van de stuwwal. In relatie tot de stuwwal zelf lijken de raatakkers vaak aan de randen van oude dalen te liggen, die toegang geven tot de stuwwal en ook een relatief makkelijke manier vormen de stuwwal over te steken. Vooral het hiervoor genoemde celtic field op het noordelijke deel van de stuwwal is zeer duidelijk herkenbaar. Uit een vergelijking van de omvang van de terreinen, zoals deze in Archis staan geregistreerd, met het AHN blijkt dat de aangegeven terreinen vaak kleiner zijn en dat soms een celtic field zich tot bijna aan de voet van de stuwwal voortzet.

De verklaring voor de goede zichtbaarheid is dat de raatakkers op de noordelijke flank van de stuwwal in gebieden liggen die van oudsher (en nog altijd) in gebruik zijn als bosarealen. Hierdoor is relatief weinig verstoring opgetreden. Het blijkt in dit geval dus goed mogelijk om met het AHN door het bladerdek heen te 'kijken'. Volgens gegevens uit Archis is er eveneens een groot aantal raatakkers ten zuiden van de stuwwal aanwezig, daar waar de sandrafzettingen aan het oppervlak liggen. Deze zijn nu echter niet meer zichtbaar, omdat ze gelegen zijn in arealen die tegenwoordig gebruikt worden als bouwland, waardoor alle hoogteverschillen vermoedelijk geëgaliseerd zijn (AMK-terreinen 4.855 en 4.854). Hier geldt waarschijnlijk dan ook hetzelfde als voor de grafheuvels in deze zone (zie hierboven). Opvallend is dat in sommige gevallen in wegbermen nog restanten van raatakkers te zien zijn. Dit levert vooral naast percelen die nu in gebruik zijn als akkers nog mogelijkheden op om de oorspronkelijke omvang van deze structuren te reconstrueren.

Van de 12 terreinen in Rhenen met een complexdatering in de IJzertijd, gaat het in zes gevallen om raatakkercomplexen (AMK-terreinen 1.142, 4.854, 4.855, 4.859 en 4.867) eventueel in combinatie met nederzettingssporen (AMK-terrein 1.139). In drie gevallen gaat het om alleen nederzettingssporen (AMK-terreinen 11.556, 11.558 en 11.565). In twee gevallen gaat het om een urnenveld (AMK-terreinen 11.541 en 12.203) en in één geval om twee urnenheuvels (AMK-terrein 7.183). Daarnaast zijn er nog twee terreinen met respectievelijk nederzettingssporen en graven met een ruimere datering (Late) IJzertijd – Romeinse tijd (AMK-terreinen 7.173 en 7.188).

Het gebruik dat in de Late Bronstijd ontstond, om een groot deel van de doden te cremeren en de crematieresten in een urn bij te zetten in de bodem, zette zich door in de IJzertijd. Wel zien we vanaf de Vroege IJzertijd op sommige plaatsen in Nederland in relatie met een urnenveld een enkel graf verschijnen dat bijzonder rijk is aan bijgiften. Een dergelijk graf is ook in Rhenen aangetroffen, op de Koerheuvel. Het

graf, in de nabijheid van het in 1990 ontdekte urnenveld, is in 1993 ontdekt en opgegraven. Het graf bevatte onder andere een bronzen *situla*,[44] een bronzen bijl en ijzeren lunsen (borgpennen voor wagenwielen). Opmerkelijk is dat een zwaard ontbreekt in dit graf.[45] Aangenomen wordt dat in deze graven de rijkdom van het graf een afspiegeling is van de sociale positie van de overledene en dat het om elitegraven gaat. Het type *situlae* dat in Nederland op enkele plaatsen in een grafcontext is aangetroffen wordt geassocieerd met de *situlae* uit de vaak nog veel rijkere graven in Centraal-Europa, het kerngebied van de Hallstatt cultuur. Daaruit wordt afgeleid dat de elite in het Nederlandse Rijngebied in contact stond met de elite in Centraal-Europa. Waar in Centraal-Europa de *situla* in het graf deel uitmaakte van een wijnservies, vervult de *situla* in de Nederlandse graven de rol van luxe crematie-urn. Het 'exotische' object heeft in de Nederlandse context dus een nieuwe, eigen functie gekregen.[46]
Ook de waarnemingen van ijzertijdmateriaal concentreren zich op de zuidelijke flank van de stuwwal en de sandr (*kaartbijlage 7-5*). Wat opvalt is de nauwkeurige datering in de IJzertijd als hele periode en in de verschillende subperioden van de meeste vondstdateringen. Een relatief groot deel van de vondsten is exact gedateerd in de IJzertijd (587) en een veel kleiner deel (118) heeft een (Late) IJzertijd – (Vroeg)-Romeinse tijd datering meegekregen.

Romeinse tijd

De campagne in *Germania* van Nero Claudius Drusus, generaal van keizer Augustus, in 12 voor Chr. wordt als begin van de Romeinse tijd in Nederland beschouwd. Halverwege de eerste eeuw na Chr. is het zuiden van Nederland onderdeel geworden van het Romeinse rijk, onderdeel van de provincie *Germania Inferior* (Beneden Germanië), en ligt de administratieve rijksgrens bij de noordelijke tak van de Rijn, de Neder-Rijn. Op de zuidelijke oever verschenen legerplaatsen en wachttorens van waaruit het verkeer over de rivier in de gaten kon worden gehouden. De rivier vormde voor de hier gelegerde troepen een essentiële verkeersader voor de aanvoer van mensen en goederen. Het is maar zeer de vraag in hoeverre deze ketting van militaire posten bedoeld of geschikt was voor het buiten de deur houden van ongewenst bezoek. Het reguleren van bewegingen van mensen en goederen ligt wellicht meer voor de hand, eventueel ook met het oog op het heffen van belastingen als financieringsbron voor de legerplaatsen. Het grondgebied van de gemeente Rhenen maakte dus geen onderdeel uit van deze nieuwe politiek-bestuurlijke eenheid. Dat betekent echter niet dat beide oevers van de Rijn in isolement van elkaar verkeerden of dat de nieuwe sociaal-politieke realiteit op de zuidoever geen impact had op het leven ten noorden van de rivier. Desalniettemin bleef veel ook bij hetzelfde. *Plus ça change, plus c'est la même chose*.

De gemeente Rhenen kent geen archeologisch terreinen met een complexdatering in de Romeinse tijd, buiten de twee hiervoor genoemde terreinen met een (Late) IJzertijd – Romeinse tijd datering. Wel staan er in Archis behoorlijk wat vondsten geregistreerd met een scherpe 'Romeinse' datering (218). Het gaat hierbij naast handgevormd aardewerk ook om gedraaid importaardewerk, zoals ruwwandig aardewerk, gladwandige kruiken, geverfde bekers en *terra sigillata*. Daarnaast komt materiaal voor als Romeinse munten, bronzen vaatwerk, bronzen wapen- en paardentuig, *fibulae* (mantelspelden) en andere sieraden. Maar ook crematieresten en resten van een huisplattegrond. Slechts een beperkt deel (29%) van de vondsten is het resultaat van archeologisch onderzoek. Daarvan is bijna de helft gevonden tijdens oppervlaktekarteringen en bijna de helft bij gravend onderzoek (proefsleuvenonderzoek of definitieve opgraving). Van de zeven onderzoeken, zijn er vier uitgevoerd tot en met 1967. Van de drie recentere onderzoeken zijn er twee uitgevoerd op reeds gewaardeerde terreinen (AMK-terreinen 4.854 en 4.855). Ook de vondsten uit de Romeinse periode concentreren zich op de zuidelijke flank van de stuwwal en de sandr (*kaartbijlage 7-6*).

[44] Een *situla* is een mengvat voor wijn.
[45] Van Heeringen 1999, 2008.
[46] Louwe Kooijmans *et al* (eds.) 2005, 645.

Vroege Middeleeuwen (450 – 1050 na Chr.)

De Vroege Middeleeuwen worden onderverdeeld in de Merovingische en Karolingische perioden. De Merovingen waren een dynastie van Frankische koningen die een steeds veranderend gebied in delen van België, Frankrijk en Duitsland regeerden van de 5e tot in de 8e eeuw. Halverwege de 8e eeuw werden de Merovingen onttroond door de Karolingen. Zij regeerden tot aan het einde van de 10e eeuw. In de 7e eeuw werd het centrale rivierengebied in Nederland opnieuw het toneel van machtsstrijd. Frankische groepen uit het zuiden en oosten en Friezen vanuit het westen kregen belangstelling voor het gebied. Dit leidde tot schermutselingen en veldslagen. Friezen en Franken hadden afwisselend de overhand in het gebied.[47]

Met de Merovingische Franken komt het Christendom in de 6e eeuw vanuit het zuiden naar Midden-Nederland. In de stad Utrecht wordt een kerkje in het Romeinse castellum gebouwd om de kerstening van de Friezen in gang te zetten. Rond dezelfde tijd komen Engelse monniken, waaronder Willibrord, het christelijk geloof verspreiden. De overlevering wil dat Willibrord, nadat hij in 695 tot aartsbisschop der Friezen was gewijd, rond 700 na Chr. Cunera heilig heeft verklaard. Volgens de legenda was Cunera een Engelse koningsdochter die in 337 samen met de heilige Ursula en een grote groep maagden op bedevaart naar Rome ging. Op de terugweg werden zijn bij Keulen door de Hunnen vermoord. Alleen Cunera overleefde het drama. Zij werd in bescherming genomen door een heidense koning, de koning van de Rijn, die zetelde in Rhenen. De echtgenote van de koning was niet gecharmeerd van deze zonderlinge indringster en wurgde haar met Cunera's eigen sjaal toen de koning van huis was. Toen de misdaad aan het licht kwam liet de koning het lichaam van Cunera, met de worgdoek nog om haar hals, opgraven en herbegraven. Op het graf van Cunera geschiedde allerlei wonderen. Ten tijde van de heiligverklaring wordt het graf geopend en worden Cunera en de worgdoek intact aangetroffen. Het lichaam wordt bijgezet in de Rhenense Pieterskerk, die sindsdien aan de heilige Cunera is gewijd.[48] Het is onduidelijk of Cunera een historische afbeelding is geweest of dat het hier gaat om een préchristelijke overlevering of cultus die ten tijde van de kerstening een Christelijk randje heeft gekregen.

Eén van de archeologische terreinen in Rhenen met een complexdatering in de Vroege Middeleeuwen is het terrein met resten van een walburg op de Heimenberg, nu beter bekend als de Grebbeberg (AMK-terrein 1.138; wettelijk beschermd monument). Het terrein ligt op een strategische locatie op het uiteinde van de Utrechtse Heuvelrug met uitzicht over de Rijn en het omliggende land. Het aardwerk is in verschillende fasen aangelegd en heeft zijn oorsprong tussen 650 en 710 na Chr.[49] Wie de versterking heeft aangelegd is niet met zekerheid te zeggen. Vanuit de walburg kan het transport over de Rijn (of over de Heuvelrug?) zijn gecontroleerd en de activiteiten aan de overzijde van de rivier in de gaten gehouden. Ook kan het complex dienst hebben gedaan als versterkte residentie van een lokaal vorst, of als wijkplaats voor de lokale bevolking ten tijde van onrust en oorlog.[50]

Verder zijn er 11 terreinen waarop restanten van middeleeuwse akkers zijn aangetroffen (AMK-terreinen 4.854, 4.859, 11.541, 12.182, 12.183, 12.187 en12.188) eventueel in combinatie met nederzettingssporen (AMK-terreinen 1.139, 1.142, 4.855 en 12.181). Op enkele van deze terreinen zijn ook vroegmiddeleeuwse graven aangetroffen (AMK-terreinen 1.142 en 4.854). Daarnaast zijn er nog vier terreinen met vroegmiddeleeuwse graven. Eén daarvan is het terrein met het zogenaamde Cunerabergje (AMK-terrein 1.145). Hier zou het graf van de heilige Cunera gelegen zijn geweest. De overige drie terreinen bevatten restanten van vroegmiddeleeuwse grafvelden (AMK-terreinen 4.858, 7.180 en 11.554). Op het terrein bij

[47] Van Doesburg 2008, 42.
[48] www.collectieutrecht.nl; Staal 2008.
[49] Van Doesburg 2008, 41.
[50] Van Doesburg 2008, 44.

Elst (AMK-terrein 4.858) is een fragment van een glazen stortbeker aangetroffen. Omdat deze over het algemeen in graven worden aangetroffen, vormt het fragment een aanwijzing voor de aanwezigheid van een vroegmiddeleeuws grafveld. Op het terrein zijn ook verschillende gouden en zilveren munten en bronzen fibulae aangetroffen, alsmede een ijzeren pijlpunt en divers vroegmiddeleeuws aardewerk. Direct ten noord van het terrein zijn in 1981 bij de nieuwbouw van woningen 157 crematiegraven, 83 inhumatiegraven en 4 paardengraven ontdekt en opgegraven (Archis-waarneming 29.082). Het grafveld (Elst – 't Woud) is in gebruik geweest tussen ca. 450 en 750 na Chr. Opvallend is een groepje zeer 'rijke' 6e-eeuwse graven. In de vrouwengraven werden onder meer sieraden en kralen (soms meer dan 200 in één graf) aangetroffen. In de mannengraven vond men onderdelen van een wapenuitrusting. Eén graf viel op door de compleetheid van de wapenuitrusting die was meegegeven, waartoe ook een *ango* (lange ijzeren werpspies) behoorde.[51]

In 1951 werd tijdens zandwinning op de zuidelijke helft van de Donderberg, ten westen van Rhenen, een Frankisch grafveld ontdekt. Dit grafveld is door de toenmalige ROB opgegraven. Er werden ruim 1.000 graven uit de periode 375 – 750 na Chr. gedocumenteerd. In de kern van het grafveld werden enkele graven aangetroffen die zich van de rest onderscheidden door het grote volume van de grafkuilen, hun architectuur (houten grafkamers) en de rijke grafgiften (paardentuig, wapentuig (waaronder een *ango*), houten emmers met bronsbeslag, bronzen vaatwerk en glazen bekers). Vanwege de aard van de bijgiften wordt er vanuit gegaan dat het hier uitsluitend om bijzettingen van mannen gaat. Mogelijk gaat het hier niet alleen om leden van de plaatselijke elite, maar gaat het om mannen die ook op supra-regionaal niveau een bijzondere positie innamen. Naast menselijke bijzettingen, telde het grafveld ook 14 paardengraven. Hiervan lagen er negen in de nabijheid van de rijke mannengraven.[52] AMK-terrein 7.180 bevat een restant van het in 1951 opgegraven grafveld. Het derde vroegmiddeleeuwse grafveld (AMK-terrein 11.554) is in 1988 ontdekt.

Wat ook in 1988 werd ontdekt is de muntschat van Remmerden. Tijdens grondwerkzaamheden aan de noordzijde van het industrieterrein Remmerden werden door twee amateurarcheologen enkele gouden en zilveren munten ontdekt. Het bleek om munten uit de 7e eeuw te gaan. Omdat muntvondsten uit deze periode zeldzaam zijn, werd een nader onderzoek ingesteld. Dit resulteerde uiteindelijk in een totaal van 239 munten: 98 gouden munten (tremisses) en 141 zilveren munten (sceatta's). Uniek is dat de muntschat uit zowel gouden als zilveren munten bestaat. Van de gouden munten droegen 62 exemplaren de randschriften DORESTATI FIT of DORESTAT FIT en MADELINVS. Madelinus was muntmeester in de handelsstad Dorestad vanaf ca. 625 na Chr. De meeste van deze munten zijn echter niet het product van deze muntmeester, maar een onofficiële nabootsingen die later in de 7e eeuw ergens in Noord-Nederland zijn vervaardigd. Bij een groot deel van de zilveren munten betreft het waarschijnlijk in Nederland geslagen nabootsingen van een van oorsprong Engels munttype ('*sceatta*' is een Oud-Engels woord, dat samenhangt met ons woord 'schat'). Door en wie en waarom de muntschat aan de bodem is toevertrouwd, zullen we waarschijnlijk nooit weten.[53]

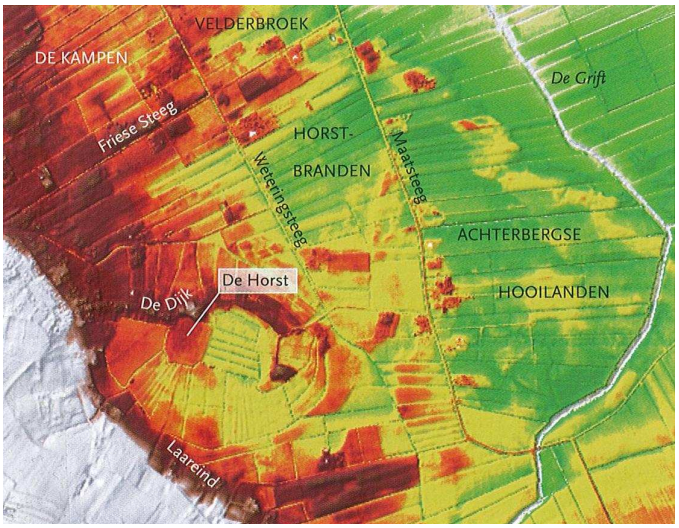
Ook de vroegmiddeleeuwse vondsten concentreren zich op de zuidelijke flank van de stuwwal en de sandr (*kaartbijlage 7-7*).

<u>Late Middeleeuwen</u>

In de Late Middeleeuwen was Utrecht een vorstendom binnen het Heilige Roomse Rijk, dat was ontstaan uit delen van het Frankische Rijk. De bisschoppen van Utrecht oefenden als vorst de landsheerlijkheid uit over het Sticht. Het gebied lag tussen de Graafschappen Holland en Gelre in. Tussen 1156 en 1178 was Godfried van Rhenen bisschop van Utrecht. Hij liet kort na 1160-1163 bij Achterberg het familiekasteel Ter

[51] Van Tent *et al.* 1983, 41-42.
[52] Wagner 1994, 180.
[53] Van Tent & Van Kregten 1989, 66; www.collectieutrecht.nl.

Horst herbouwen.[54] Ter plaatse bevond zich al een versterking, die in de eerste helft van de twaalfde eeuw door de vader van Godfried was gebouwd. Deze bestond waarschijnlijk uit een gracht met palissade, waarbinnen een huis heeft gestaan. Die houten versterking werd in 1163, waarschijnlijk in een strijd met Gelre verbrand, waarna de bisschop een nieuwe hoofdburcht in steen liet optrekken.[55] In 1178 vermaakte Godfried van Rhenen het strategisch gelegen kasteel aan de Utrechtse kerk. Het slot diende als landsheerlijke vesting tegen Gelre, als bisschoppelijk bestuurscentrum en als gevangenis. Verdedigers van Ter Horst werden gehuisvest tegenover het kasteel in de buurtschap De Dijk. Bewoners van de buurtschap konden in tijden van oorlog hun toevlucht zoeken op het kasteel.[56] In de volgende eeuwen werd het kasteel meerdere malen verpand en werd in 1429 met geweld ontworsteld aan de greep van hertog Arnold van Gelre, om een eeuw later, in 1527, weer in handen van Karel van Gelre te komen. In 1528 werd begonnen met de afbraak van het kasteel.[57] De locatie van het kasteel is op het AHN-beeld goed te zien (*afbeelding 9*). Het terrein is een wettelijk beschermd archeologisch monument (AMK-terrein 1.144). De restanten van het voorterrein en De Dijk hebben geen monumentale status (AMK-terrein 11.544).

Afbeelding 9 Kasteel Ter Horst en de buurtschap De Dijk (Spek 2008a, 22).

Volgens de Cuneralegende zou er rond 700 na Chr. in Rhenen al een kerkje hebben gestaan. Of dit op waarheid berust is nog maar de vraag. In een 12e-eeuws geschrift staat vermeld dat zich in 1016 te Rhenen een kerkje of kapel bevond die was gewijd aan Cunera en waar relieken van haar werden bewaard. Tot omstreeks 1270 bezaten de graven van Bentheim het patronaatsrecht van de kerk. Daarna werd dit recht geschonken aan de Duitse Orde, een ridderlijke kloosterorde, opgericht ter verzorging en verpleging van gewonde kruisvaarders. Mogelijk vanaf de 14e eeuw, maar met name in de loop van de 15e eeuw werd het steeds drukker in de Cunerakerk als gevolg van de groeiende bedevaart naar de relieken van de heilige Cunera, die waarschijnlijk al vanaf de 11e of de 12e eeuw in de kerk aanwezig waren. Waarschijnlijk kende de toeloop van pelgrims naar de kerk in de 15e eeuw een zodanige groei, dat de kerk al snel te klein was geworden. Mogelijk is dit de aanleiding geweest voor de verbouwing tot hallenkerk in deze periode. Dit is de kerk zoals we hem nu kennen. De toren is gebouwd tussen 1492 en 1531. Uit 15e-eeuwse documenten blijkt dat destijds met zekerheid een reliek van Cunera in de kerk bewaard werd, namelijk de *dwale* of

[54] Van Kalveen 2008, 78.
[55] Renaud 1995, 259.
[56] Van Kalveen, 2008, 78.
[57] Renaud 1995, 259-260.

worgdoek.[58] Tegenwoordig is de 'zogenaamde worgdoek van Cunera' te bewonderen in Museum Het Catharijneconvent in Utrecht. Hoewel een werkelijk verband met Cunera moeilijk te leggen is, stamt de doek wel uit de 4e eeuw. De stof is geweven in Egypte, in een Koptische omgeving.[59] Bij de Cunerakerk hoort een begraafplaats, welke waarschijnlijk ook een (vroeg)middeleeuwse oorsprong heeft (AMK-terrein 11.885). Het terrein bevat ook resten van het Agnietenconvent en de Commanderij van de Duitse Orde. De zusters van het Agnietenklooster waren aanhangsters van de Moderne Devotie, een geestelijke hervormingsbeweging die aan het einde van de 14e eeuw in Nederland vorm kreeg. Centraal herin stonden het leiden van een devoot leven, gemeenschappelijkheid en een persoonlijke geloofsbeleving. "In 1410 werd 'de huys en hofstede van de arme susteren' te Rhenen een klooster en dus een officiële kerkelijke instelling".[60] In de loop van het verkloosteringsproces hebben de Zusters van het Gemene Leven de heilige Agnes als patroonheilige aangenomen.[61] Agnes was een 13 jarige martelaarster die halverwege de 3e of begin 4e eeuw in Rome de dood vond. Zij was onder andere beschermheilige van de kuisheid.

Een ander archeologische terrein met een complexdatering in de Late Middeleeuwen is de historische kern van Rhenen (AMK-terrein 12.204). De stadsrechten van Rhenen werden in 1395 bevestigd. Dat betekent dat deze rechten al eerder aan de stad verleend waren. Wanneer precies is moeilijk te zeggen. Maar omdat er in een oorkonde uit 1258 al wordt gesproken van de stad Rhenen, is een 13e-eeuws stadsrecht aannemelijk.[62] Daarnaast zijn er nog een viertal versterkte huizen (AMK-terreinen 1.146, 7.178, 7.179 en 11.543). Het betreft hier vier hofsteden met een (vermoedelijk) laatmiddeleeuwse oorsprong, die ook in later perioden dienst hebben gedaan als buitenplaats: Remmerstein (AMK-terrein 1.146, wettelijk beschermd), Valkenburg (AMK-terrein 7.178), Levendaal (AMK-terrein 7.179) en Stuivenes (AMK-terrein 11.543).

De laatmiddeleeuwse vondsten concentreren zich op de zuidelijke flank van de stuwwal en de sandr, op de Grebbeberg en rond Achterberg (*kaartbijlage 7-8*).

<u>Nieuwe Tijd</u>

Op 28 juni 1580 kondigden de Staten van Utrecht het verbod op de katholieke eredienst af en werd het protestantisme ook in het gewest Utrecht de officieel erkende religie.[63] In 1621 zocht de ex-koning van Bohemen, Frederik V van de Palts, met zijn vrouw, de Engelse koningsdochter Elizabeth Stuart, zijn toevlucht in de Republiek. Het echtpaar speelde een leidende rol in de in 1609 opgerichte Protestantse Unie. In 1619 moesten zij Praag ontvluchten nadat het leger van Frederik van de Palts door de Duitse keizer was verslagen, slechts enkele maanden nadat Frederik de koningstroon van Bohemen had geaccepteerd na de Protestantse Opstand in Praag in 1618. Het jonge koningspaar toonde grote belangstelling voor Rhenen vanwege de mogelijkheden die de Utrechtse Heuvelrug bood voor het jachtrijden. Zij maakten, evenals Frederik Hendrik, gebruik van het Agnietenklooster als uitvalsbasis. Het was niet ongebruikelijk in de 17e eeuw om te wonen en logeren in na de Reformatie leeg staande kloostergebouwen. In 1628 heeft Frederik de Staten van Utrecht toestemming gevraagd om het klooster te mogen transformeren tot een vorstelijk buitenverblijf. Dit resulteerde uiteindelijk in de realisatie van het Koningshuis (AMK-terrein 11.885; *afbeelding 10*). Het paleis werd in 1812 gesloopt.[64]

[58] Emmens 2008, 110-116.
[59] www.collectieutrecht.nl
[60] Duits 2008, 104
[61] Duits 2008, 102-104.
[62] Cox 2008, 73-75.
[63] Strous 2008, 182.
[64] Olde Meierink 2008, 214-225.

Naast het terrein met de restanten van het Koningshuis, kent Rhenen nog drie archeologische terreinen met een complexdatering in de Nieuwe tijd. Het gaat hierbij om de nieuwetijdse fase van kasteel Ter Horst (AMK-terrein 1.144); om een verdwenen 16e-eeuwse kapel op het Cunerabergje (AMK-terrein 1.145, wettelijk beschermd); en om de locatie van een 16e/17e-eeuws veerhuis (AMK-terrein 7.181). Of er op het Cunerabergje (tot) in de eerste helft van de 16e-eeuw een kapel heeft gestaan, is nog maar de vraag. Bron hiervoor is een schilderij uit ca. 1500 waarop de inname van Rhenen door het leger van hertog Johan II van Kleef in 1499 uitgebeeld is. De kapel die op de achtergrond van het schilderij te zien is, lijkt topografisch gezien eerder de Sint Antoniuskapel op de Heimenberg (Grebbeberg). Een andere uitleg is dat het gaat om het restant van een mottekasteel (mondelinge mededeling J. van Doesburg, RCE)..

Afbeelding 10 Koningshuis te Rhenen met op de achtergrond de Cuneratoren, tekening van Jan de Beyer 1745 (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%B6nigshaus_Rhenen_C-P_038.JPG).

Anderzijds was een realistische weergave van de topografie wellicht niet het (belangrijkste) doel van de schilder. Op het schilderij wordt ook een aan de heilige Cunera toegekend wonder uitgebeeld: een van de plunderaars wordt verpletterd onder een grafzerk in de Cunerakerk. Hierop zouden de troepen zich hebben teruggetrokken.[65] Thematiek is op dit schilderij wellicht belangrijker dan exacte weergave van de topografie. Onderzoek op het terrein heeft wel uitbraaksporen van laatmiddeleeuwse steenbouw aan het licht gebracht, maar of het hier om sporen van de kapel gaat is niet vastgesteld.

[65] Van Kalveen 2008, 82.

De verspreiding van de nieuwetijdse vondsten binnen het gemeentelijk grondgebied is te zien op *kaartbijlage 7-9*.

Onbekend

Binnen de gemeente Rhenen bevinden zich 7 archeologische terreinen die niet gedateerd zijn (AMK-terreinen 4.870, 4.875, 7.176, 12.202, 12.373, 14.764 en 16.699). Het gaat hier om niet nader gedateerde grafheuvels. In sommige gevallen is ook onduidelijk of het wel een grafheuvel betreft (AMK-terreinen 7.176 en 12.202). De grafheuvel binnen AMK-terrein 16.699 dateert waarschijnlijk uit het Neolithicum en/of de Bronstijd. De niet nader gedateerde vondsten zijn opgenomen op *kaartbijlage 7-10*.

6 Cultuurhistorie, stadskern en dorpskernen

6.1 Inleiding

Een selectie van de bovengrondse cultuurhistorie die van invloed is op de archeologie is afgebeeld op *kaartbijlage 9-1*. Dit betekent geen uitputtende cultuurhistorische inventarisatie (dit viel buiten de opdracht), maar omvat slechts die elementen en structuren die van invloed kunnen zijn op de archeologische verwachting. Voor de Grebbelinie is een aparte inventarisatiekaart gemaakt op basis van gegevens aangeleverd door Adviesbureau Grebbelinie (*kaartbijlage 9-2*). Voor de kernen Achterberg, Elst, Laareind, Remmerden en Rhenen zijn detailkaarten gemaakt (*kaartbijlage 9-3*). Hieronder volgt een korte toelichting op de elementen en structuren die op de cultuurhistorische inventarisatiekaarten staan (inclusief de detailkaarten van de kernen).

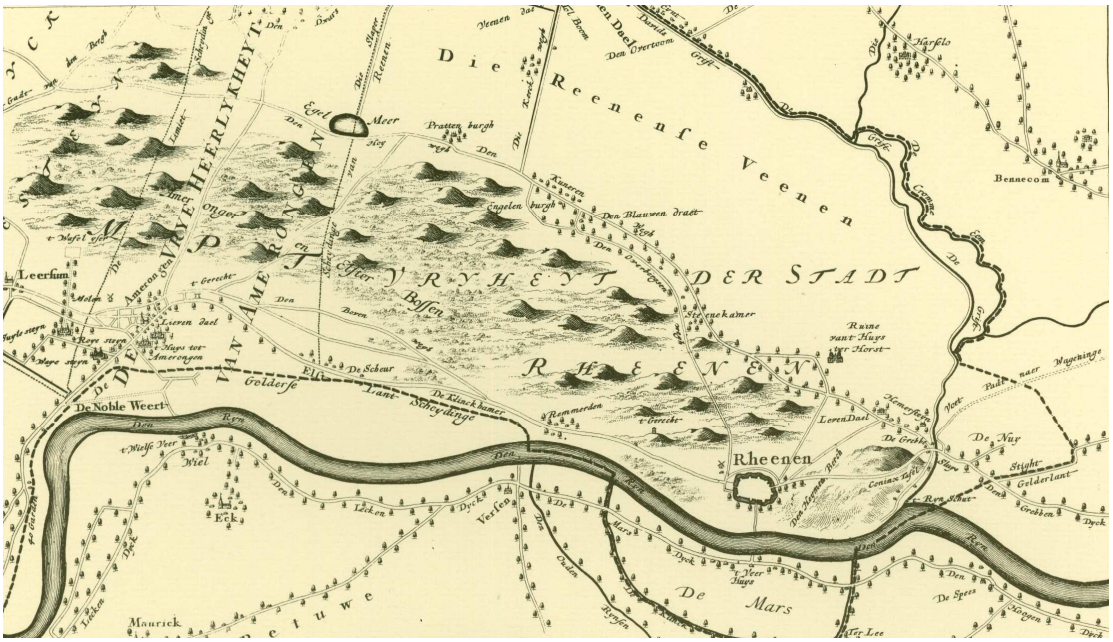
6.2 Historische wegenstructuur

De twee oudste hoofdwegen die in oost-west richting door de gemeente Rhenen lopen zijn de huidige Cuneraweg en de huidige N225 (*kaartbijlage 9-1*). De Cuneraweg loopt langs de oostflank van de Heuvelrug tot aan Prattenburg. De huidige N225 was de 'via regia' (koningsweg) tussen Utrecht en Keulen. Nadat Utrecht in 936 onderdeel ging uitmaken van het Oost-Frankische of Duitse Rijk moest de bisschop regelmatig voor overleg met de koning naar Keulen afreizen. De vroegmiddeleeuwse route tussen Utrecht en Rhenen werd tot 'via regia' verheven. Deze oudste weg van de provincie volgde tussen Doorn en Rhenen ongeveer het huidige tracé van de N225. De weg bestond uit een bovenweg en een zuidelijke, evenwijdig lopende, benedenweg. De benedenweg verbond als een kerkweg de verschillende dorpen met elkaar en ontwikkelde zich later tot de belangrijkste route. De weg Utrecht-Rhenen werd in 1818 bestraat. De combinatie van een boven- en benedenweg is ook deels te vinden bij de Cuneraweg. De Oude Veensegrindweg vormt de benedenweg van een deel van de Cuneraweg. De Oude Veensegrindweg gaat echter over in de Nieuwe en Oude Veenendaalseweg, een lokale dwarsweg richting Rhenen, want naast de oost-west georiënteerde hoofdwegen, ontwikkelde zich ook een netwerk van lokale dwarswegen. In de gemeente Rhenen zijn dit, naast de Nieuwe en Oude Veenendaalse weg, de Veenendaalsestraatweg tussen Elst en Prattenburg en de Remmerdselaan tussen Remmerden en Remmerstein. Verder lag er een patroon van haaks op de hoofdweg kronkelende schapendriften, die als 'haarvaten' de gemeenschappelijke heidegronden in lopen. Deze dwarsverbindingen maakten veelal gebruik van de natuurlijke smeltwaterdalen.

6.3 Historische bebouwing

Vanaf de 8e eeuw ontstond er een agrarisch systeem van geconcentreerde nederzettingen, bouwlandcomplexen en gemeenschappelijke gronden. De boerderijen stonden doorgaans dicht bij elkaar en in de directe nabijheid van hun akkers. Deze akkers waren tot één of meerdere bouwland complexen samengevoegd, de zogenaamde engen. Zij hebben meestal een onregelmatig ovaalvormige omtrek, omgeven door een aarden wal. De meeste engen liggen aan de voet van de zuidflank van de heuvelrug. Om de voortdurende erosie door regenval van vooral de steilere hellingen tegen te gaan, zijn vanaf de Middeleeuwen terrassen met houtwallen aangelegd. Een zeldzaam voorbeeld van deze terrasranden, de zogeheten graften, vinden we nog langs het smeltwaterdal ten westen van Rhenen, bij De Tangh. Achter de boerderijen en de engen lagen de meenten. Dit waren gronden die in gemeenschappelijk gebruik waren als

weiden (en in de natte gebieden als hooilanden). Achter de engen en de hooilanden strekten zich de woeste gronden uit, voor houtkap en afplagging eveneens in gemeenschappelijk gebruik. De woeste gronden bestonden uit velden en broeken in de natte veenzones, en uit bossen en heide op de drogere zandgronden. Vanaf de 13e eeuw werden markgenootschappen opgericht, om het gebruik van de 'gemene' gronden te reguleren en de bossen te beschermen. Het eiken-beukenbos degradeerde de daarop volgende eeuwen tot berkenbos, dat vervolgen in heide veranderde door de intensieve beweiding (zie verder *paragraaf 3.3*).
De boerennederzettingen op de Heuvelrug behoren tot het type van het engdorp. Het engdorp kent drie varianten:
- Het brinkdorp boven op de stuwwal met de engen er omheen;
- Het flankdorp onderaan en langs de stuwwal (zuidflank heuvelrug). De engen lagen hoger op de stuwal met daarachter de woeste gronden ten noorden. De weiden lagen ten zuiden van de kernen met dwars op de gradiënt noord-zuid lopende veedriften;
- Verspreide bebouwing op de dekzand(ruggen) en aan de ontsluitingswegen.
De kernen Achterberg, Elst, Laareind en Remmerden zijn ontstaan als kleine boerennederzettingen en behoren tot deze engdorpen. In de gemeente Rhenen ligt één stad, dat is Rhenen. De stad Rhenen heeft door zijn omvang en historie een uitgebreidere inventarisatie dan de vier kleine nederzettingen.
Langs de Cuneraweg ontstond een lang lint van verspreide boerderijen. Zij vestigden zich op de scheiding tussen het bouwland, de heide en de bossen aan de een zijde en het veen aan de andere zijde. Oude veldnamen wijzen op deze vroege bewoning. De strook bouwland langs de Cuneraweg had een breedte van 500 tot 600 meter. Uit sommige boerderijen langs de Cuneraweg zouden later buitenplaatsen ontstaan, zoals Prattenburg.

Afbeelding 11 Uitsnede kaart Bernard de Roy (1696).

De begrenzing van de historische bebouwing (*kaartbijlage 9-3)* is gebaseerd op de kadastrale kaarten van 1811-32.[66] Het blijkt dat de lintbebouwing binnen 50 meter van de ontginningsas ligt. Daarom is gekozen

[66] Stichting Kadastrale Atlas Utrecht.

voor een 50 meter buffer voor de historische lintbebouwingen. Voor de Cuneraweg is een buffer van 100 meter genomen, omdat blijkt dat de bebouwing langs de Cuneraweg verder van de ontginningsas is gelegen. Voor de kernen die buiten dit lint zijn ontstaan (Laareind en Remmerden), is de begrenzing gebaseerd op de begrenzing van de kadastrale kaarten (1811-1832). Voor Rhenen is de begrenzing van de AMK-terreinen (12.204 en 11.885) gebruikt.

Achterberg

Het oudste deel van Achterberg wordt gevormd door de bebouwing aan De Dijk. Deze kleine concentratie ontstond in de 12e eeuw toen kort na 1160-1163 Godfried van Rhenen het kasteel Ter Horst liet bouwen op een hoge plek in het veen. Verdedigers van Ter Horst werden gehuisvest tegenover het kasteel in het buurtschap De Dijk.[67] Van dit kasteel liep een weg over een hogere strook grond naar de Cuneraweg en aan deze dijk, vanouds De Dijk genoemd, vestigden zich personeel en Achterbergers voor wie het kasteel een veilige wijkplaats was. Dit kan gezien worden als het begin van het ontstaan van het dorp.[68] Geleidelijk heeft het dorp zich uitgebreid met een langgerekte lintbebouwing. In Achterberg stond een korenmolen, Crescendo, deze werd gesloopt in 1869 en vervangen in 1886 door een stenen korenmolen, die vervolgens weer in 1945 werd opgeblazen.[69]

Elst

De nederzetting Elst is altijd een klein engdorp geweest op de zuidelijke flank van de Heuvelrug. De boerderijen waren gesitueerd aan de benedenweg van de oude via regia. Een kerk of een ander belangrijk gebouw dat enige centrumvorming tot gevolg had, is er in Elst nooit geweest. Pas in 1819 werd de huidige kerk gebouwd. Verder staat er in Elst een korenmolen 't Wissel, die in 1855 is gebouwd. 't Wissel staat er nog en is een rijksmonument.[70]

Laareind

Het kleine buurschap Laar werd in de volksmond meestal Laareind genoemd, vanwege de ligging aan één van de uiteinden van de langgerekte Cuneraweg (de tegenhanger van Veeneind bij Veenendaal). Al in een oorkonde uit het jaar 855 wordt gesproken over de villa Hlara, oftewel het dorp Laar. Uit naamkundig en historisch onderzoek blijkt dat veel laar-namen verband houden met het weiden van vee in het bos. Hoogstwaarschijnlijk is Laar vernoemd naar een bosweide. Al in de vroege middeleeuwen lagen belangrijke bezittingen van de Frankische edelman Folcker en de Duitse abdijen van Deutz en Werden in Laar.[71]

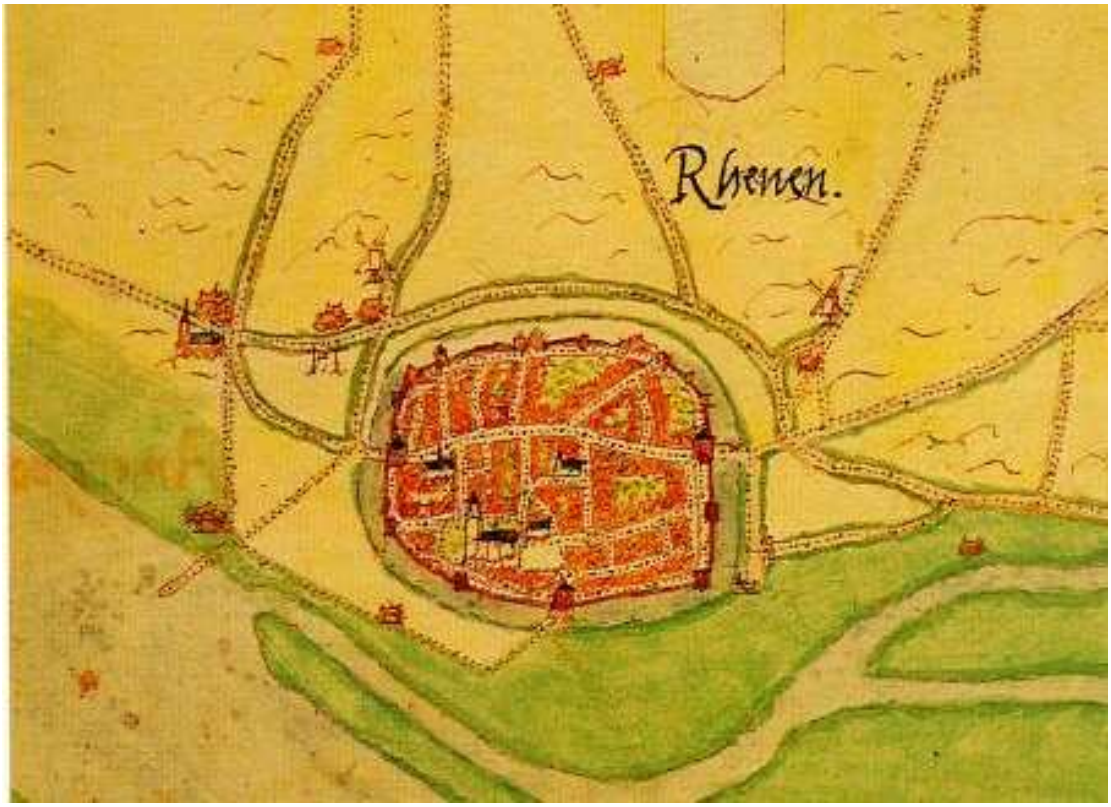
Remmerden

Er is niet zoveel bekend over Remmerden. Remmerden werd in 855 genoemd als villa Rimbrahti.[72] Waarschijnlijk was Remmerden in bezit van de domeinen. De villa Remmerden was als grootgrondbezit in handen van het duitse klooster Fulda. De abdij van Fulda bezat in de tweede helft van de 8ste eeuw goederen in de villa Rimbrahti (Remmerden).
In de 18e eeuw stonden op de engen bij Remmerden schaapskooien en liepen schaapsdriften naar de heidegebieden op de Heuvelrug. Deze paden liepen min of meer parallel aan elkaar en stonden haaks op de weg Rhenen-Utrecht.

[67] Bultje-van Dillen *et al.* 2008, 78.
[68] Bultje-van Dillen *et al.* 2008, 500.
[69] Molendatabase (Database Nr. 1692 en 630).
[70] Molendatabase (Database Nr. 832).
[71] Bultje-van Dillen *et al.* 2008, 25.
[72] In de Vroege Middeleeuwen lag Remmerden direct langs de rivier. Mogelijk verwijst de naam naar de samenstelling van rin (rand) en bracht (afgekalfd).

Rhenen

Rhenen, al in 855 villa Rheni genoemd, kwam door de verlegging van de Rijnloop begin 13e eeuw direct aan de Rivier te liggen. In het midden van de 13e eeuw kreeg Rhenen stadsrechten. Rhenen was een handelsplaats aan de rivier en een belangrijke grensvesting tegenover Gelre. Met het kasteel Ter Horst (12e eeuw) kreeg Rhenen vooruitgeschoven bewaking. Na 1346 kreeg Rhenen een ovaalvormige ommuring met stadspoorten, waarbij de heerweg de centrale as werd. Haaks daarop, vanaf de Rijn, kwam langs de Rijnstraat een handelswijk tot ontwikkeling. Na diverse Gelderse verwoestingen en na inname van de stad in 1499 liet David van Bourgondië de bisschoppelijke tol naar zijn residentie Wijk bij Duurstede verplaatsen. De handel liep terug en alleen de Cunera verering hield de stad als pelgrimsoord nog in stand, met de bouw van de Cuneratoren tussen 1492- 1531 als letterlijk hoogtepunt (*afbeelding 12*). Toen werd Rhenen ook als oostelijke vestingstad van het Sticht niet meer interessant en verviel geleidelijk aan de ommuring (zie ook in meer algemene zin *paragraaf 3*).

Afbeelding 12: Kaart Jacob van Deventer (ca. 1560).

Een aantal belangrijke gebouwen en objecten in Rhenen:

1. De stadsmuur (met gracht) met drie poorten (Utrechtse- of Westpoort, de Rijnpoort en de Bergpoort) en een aantal muurtorens (de Toltoren of Kostverlorentoren, de Spijnderstoren, de Gevangentoren, de Hollentoren, Den Oven en de Thijmenstoren). Restanten van de 14e eeuwse stadsmuur zijn nog aanwezig aan het Keldermanspad /Kon. Elizabethweg. De overige muurdelen en omwalling, alsmede de stadspoorten, zijn tussen 1840 en 1870 gesloopt;
2. Aan de Rijn werd een tolhuis, een stenen toren met daarachter een gebouw, opgericht. De toltoren werd opgenomen in de latere omwalling (nu herinnert er nog een laag bastion vlakbij de Cunerakerk aan dit gebouw);

3. De Cunerakerk met Cuneratoren, is gebouwd tussen 1492 en 1531 en had nog een voorganger. De Cunerakerk is de laatste grote, in gothische stijl gebouwde kerk in Nederland;
4. Het Agnietenconvent wordt voor het eerst aan het eind van de 14e eeuw vermeld. Rond 1470 is het klooster vernieuwd (ter plaatse is later het huis van Frederik van de Palts gebouwd);
5. De commanderij van de Duitse orde is in de 13e eeuw gesticht (het pand van de orde heeft tot in de 19e eeuw bestaan);
6. Het oude raadhuis op de Markt bestaat nog en is een rijksmonument;
7. De Gasthuiskerk met gasthuiskapel;
8. Het huis Trappenburg;
9. Het veerhuis van het veer stond vele eeuwen in de uiterwaard ten westen van de stad. Toen de spoorbrug werd vervangen door een verkeersbrug voor het autoverkeer in 1957, verviel de functie van het pontveer;
10. Het Koningshuis was gebouwd door de verdreven vorst Frederik van de Palts. Ten behoeve van dit Koningshuis werd het oude Agnietenconvent afgebroken. Het koningshuis was een renaissance-huis, dat in 1632 voltooid werd en al in de Franse tijd werd gesloopt;
11. De Binnenmolen is een korenmolen die op stadsmuur stond en in 1893 werd vervangen door een nieuwe molen. De Binnenmolen staat er nog en is een rijksmonument;[73]
12. De molen van Scheffer was een zaagmolen die is verdwenen rond 1919;[74]
13. Verder staan er op de kadastrale kaart 1811-1832 nog twee molens, die inmiddels zijn verdwenen. Ten noordoosten van de oude stadsmuur stond een korenmolen en ten oosten van de oude stadsmuur een zaagmolen. Tenslotte staat er op de kaart van Jacob van Deventer nog een molen ten noordoosten van de oude stadsmuur, hierover is verder geen informatie bekend.

<u>Buitengebied</u>

Er bevonden zich diverse kastelen binnen de gemeente Rhenen, de meeste zijn verdwenen, sommigen zijn nog herkenbaar aan bepaalde elementen:

- Heimenberg (Achterberg); [75]
- Heimerstein (Cuneraweg 12, Rhenen), nu tehuis voor verstandelijk gehandicapten);[76]
- Ter Horst (Achterberg), aan de westelijke zijde van de Cuneraweg aan De Dijk, aan de voet van de Grebbeberg stond het rond 1160 gestichte bisschoppelijke kasteel Ter Horst (afgebrand 1527, slechts grondsporen en muurresten bewaard gebleven);[77]
- Levendaal (Levensdaalseweg, Laareind). De Levendaalseweg voert nu nog langs de voet van de Grebbeberg naar de boerderij Levendaal. Een zeer oude lindeboom markeert de plaats waar het huis gestaan heeft;[78]
- Remmerstein, op een eilandje op de plaats waar het oude huis heeft gestaan, staat nu nog een oude ronde duiventoren;[79]
- Valkenburg, dit kasteel heeft gelegen aan de Cuneraweg, ten zuiden van de Geertesteeg (recht tegenover de spoorwegonderdoorgang van de spoorlijn Veenendaal-Rhenen);[80]
- Prattenburg;
- Engelenburg.

[73] Molendatabase (Database Nr 3808 en 845).
[74] Molendatabase (Database Nr 12383).
[75] Hegener 1995, 68.
[76] Olde Meierink 1995, 549.
[77] Olde Meierink 1995, 259.
[78] Olde Meierink 1995, 274
[79] Bardet 1975, 214.
[80] Olde Meierink 1995, 549.

Het lustwarande-gebied op de Utrechtse Heuvelrug breidde zich uit. Een verder ontsluiting van dit gebied vond oostwaarts plaats na de aanleg van de tramlijn Utrecht-Doorn in 1883, die vijf jaar later tot aan Rhenen werd doorgetrokken. Voorbeelden van 20e-eeuwse buitenplaatsen zijn De Tangh (1927) en De Hught.

De aarden walburcht op de Heimenberg is in de periode 650-710 na Chr. opgeworpen en in fasen opgehoogd (tot in de 12e eeuw), maar over de functie bestaan verschillende ideeën.[81] Het is echter waarschijnlijk dat het complex een defensieve functie had, mede gezien de strategische ligging van de burcht. De burcht is niet voor bewoning gebruikt en deed waarschijnlijk dienst als vluchtberg. Uit archiefgegevens is bekend dat op de Heimenberg een kapel heeft gestaan, de Anthoniskapel, die in 1579 is gesloopt. Vanaf de 17e eeuw is er sprake van een 'koningstafel' (zie ook de kaart van Bernard de Roy, 1696). Later kwamen daar nog een boswachterswoning en een ander vierkant stenen gebouw bij, die inmiddels weer zijn gesloopt en waar nog ruines van over zijn.[82]
Waarschijnlijk waren er in de 15e eeuw twee gerechtsbergen. Deze beide gerechten zijn te zien op de kaart van Jacob van Deventer. Hierop staan twee galgen, één op de Zandheuvel bij de Westpoort en de ander westelijker op de Galgenberg (ook op de kaart van Bernard de Roy uit 1696), waar later het huis De Tangh werd gebouwd. [83]

6.4 Grebbelinie

Vanaf het moment dat de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden in de 16e eeuw vorm begon te krijgen, lieten de Staten van Holland het oog al vallen op het moerassige en slecht begaanbare gebied in de Gelderse Vallei. Wanneer men de Woudenbergse Grift zou uitdiepen en met de vrijgekomen grond een landweer achter het water kon aanleggen, hoefde men alleen de meest kwetsbare plaatsen van schansen te voorzien.[84] Van de aanbevolen linie met vijf schansen kwam overigens weinig terecht. Slechts de schans bij Woudenberg kwam in 1590 gereed. Het gevolg was, dat Gelderland en Utrecht in 1629 het slachtoffer werden van plunderende keizerlijke troepen, die ongehinderd de Vallei binnen konden dringen. Op het laatste moment was de schans bij Woudenberg nog wel versterkt en waren er versterkingen aangelegd bij Veenendaal en de Grebbe.

De naam 'Grebbelinie' werd voor het eerst gebruikt in een rapport uit 1701 over de mogelijkheden van gecontroleerde inundaties in de Vallei. In 1741 werd het onderzoek vervolgd en werden plannen gemaakt voor een stelsel van dijken, kommen, kaden, versterkingen, sluizen en duikers. In de eerste fase werd de liniedijk aangelegd (vanaf 1744), die de bestaande 17e-eeuwse Slaperdijk bij Veenendaal verbond met de Eemdijk bij Amersfoort. Aan de oostzijde van de dijk zouden de inundaties moeten plaatsvinden. De Grebbeberg werd voorzien van een Hoornwerk bij de Grebbesluis. Om te voorkomen dat het water zou wegstromen naar de Zuiderzee werden keerkaden aangelegd.

Pas in 1785-1786 werd het werk aan de Grebbe voortgezet, er werden diverse verdedigingswerken aangelegd, bij de Grebbeberg werd het Hoornwerk versterkt met drie bastions, een bergbatterij en barbetbatterijen achter de Buitengrift (*kaartbijlage 9-2*). Bij de inval van de Franse legers in 1793 werd de

[81] Van Doesburg 2008.
[82] www.kasteleninutrecht.nl
[83] Bultje-van Dillen *et al.* 2008, 88 en 92.
[84] www.grebbelinie.nl, verder is deze paragraaf gebaseerd op: 'De Grebbelinie boven water! Gebiedsvisie voor de Grebbelinie' (Provincie Utrecht (2006), Rietberg 2008.

Grebbelinie voor de derde keer van verbeteringen voorzien. In de Franse periode werd de vierde 'bouwfase' aan de Grebbe gerealiseerd. Tijdens de regeerperiode van Willem III werd de Grebbelinie voor de vijfde keer aangepast en groeide het aantal dammen en sluizen in de linie, om inundaties gemakkelijker te verwezenlijken. Een belangrijk element in de verbetering van de inundatiemogelijkheden was de aanleg van het omleidingskanaal bij Veenendaal in 1866.

In 1874 kreeg de Grebbelinie officieel de functie van voorpostenlijn van de Nieuwe Hollandse Waterlinie toebedeeld. Tot de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) werden er geen belangrijke verbeteringen meer aangebracht. Men ging de Grebbelinie steeds meer als pure inundatiestelling zien en de linie degradeerde tot vestingwerk 3e klasse tot het in 1910 geheel werd gedeclasseerd. De mobilisatie in de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) ging dan ook grotendeels aan de Vallei voorbij. In 1926 werd een groot deel van de Grebbelinie opgeheven als duurzaam vestingwerk, desondanks besloot men in 1939 de linie weer in staat van verdediging te brengen. De Hollandse Waterlinie moest de hoofdverdediging vormen en de Grebbelinie kreeg onder de naam 'Valleistelling' haar oude inundatie- en voorpostenfunctie weer terug. Op het laatste moment besloot men toch om in WOII de verdediging in de Grebbelinie te concentreren en werd er aan de Hollandse Waterlinie niet veel meer gedaan. Na de capitulatie voegde de Duitse bezetter nog een aantal vestingwerken aan ons grondgebied toe, ze lieten de zogenaamde Pantherstellung aanleggen.[85] Deze volgde grotendeels het traject van de Grebbelinie.

In 1951 werden de laatste delen van de Grebbelinie opgeheven als vestingwerk. De ontwikkelingen in de oorlogsvoering na de Tweede Wereldoorlog maakten de bouw van dergelijke verdedigingswerken minder zinvol.

[85] Zie in relatie tot archeologisch onderzoek: Schute 2010.

7 Archeologische verwachting

7.1 Uitgangspunt

De archeologische waarden- en verwachtingenkaart (*kaart 1*) geeft een zo volledig en actueel mogelijk overzicht van de kennis van het archeologisch bodemarchief van de gemeente. De verwachtingenkaart is hiermee de inhoudelijke verantwoording voor de maatregelenkaart. Deze kaart geeft informatie over:

- de ligging en de aard van alle bekende archeologische waarden (monumenten/vindplaatsen);
- de verwachting (hoog, middelhoog, laag en geen) op het aantreffen van nog onbekende archeologische sporen.

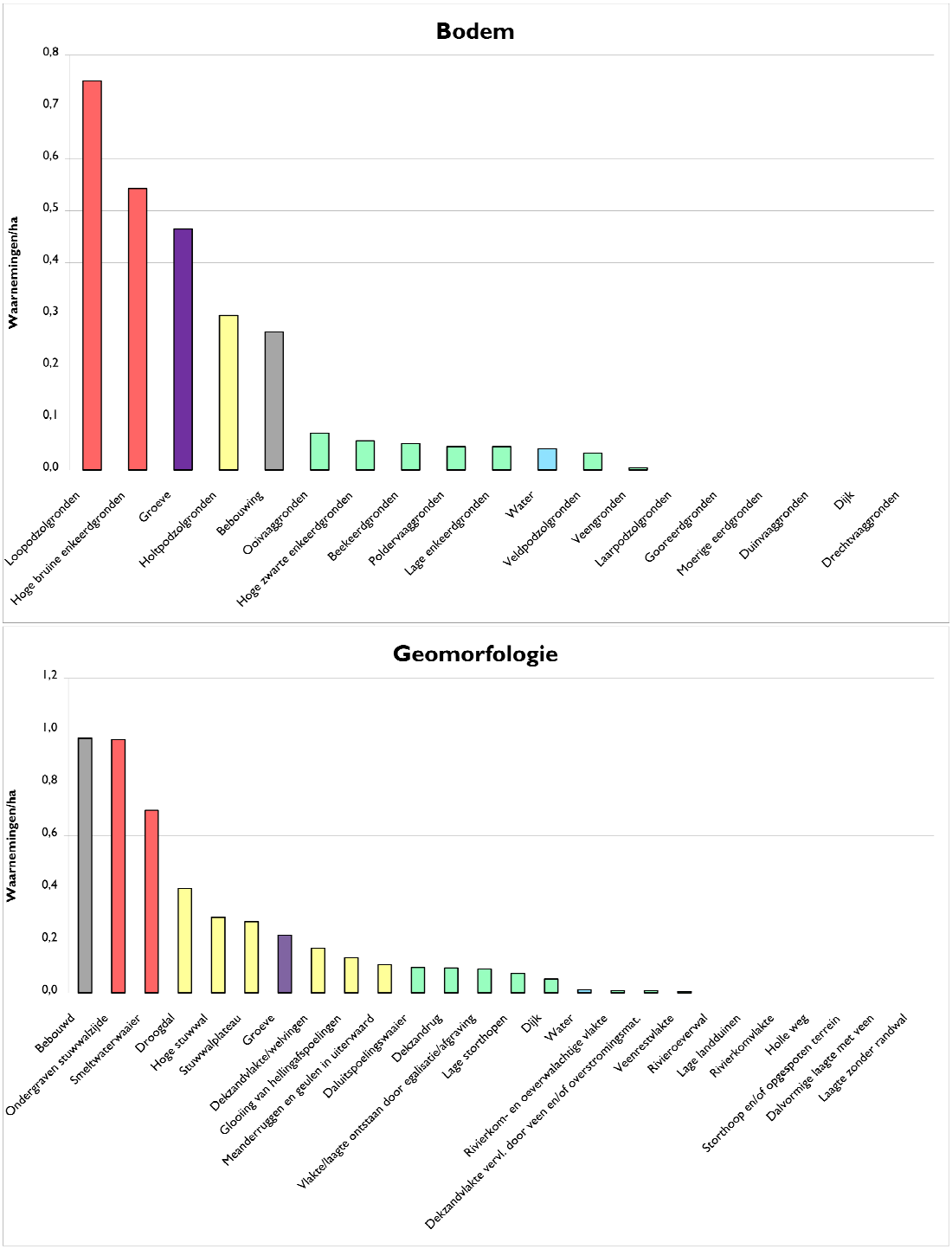
Archeologische verwachtingen zeggen iets over de trefkans op archeologische sporen in een gebied, dus de verwachte aan- of afwezigheid van archeologische sporen en de dichtheid ervan. Op de archeologische verwachtingenkaart wordt onderscheid gemaakt in zones met een hoge archeologische verwachting, zones met een middelhoge archeologische verwachting, zones met een lage archeologische verwachting, zones met een onbekende archeologische verwachting en zones zonder archeologische verwachting.
Er bestaan verschillende methoden om verwachtingkaarten te vervaardigen. Een belangrijk aspect vormt het onderscheid tussen een *deductieve* en *inductieve* benaderingswijze.[86] Bij een inductieve benadering worden verwachtingen primair gebaseerd op bekende archeologische gegevens en correlaties met locale omgevingsvariabelen (bijvoorbeeld bodemtype en diepte van het grondwater). Bij een deductieve benaderingswijze worden verwachtingen primair gebaseerd op hypothesen over landschapsgebruik en gekoppeld aan ruimtelijke modellen van het vroegere landschap. Archeologische gegevens worden gebruikt om het model te toetsen. De RCE heeft in 2006 een brochure uitgebracht die de problematiek met betrekking tot het maken van gemeentelijke kaarten samenvat.[87] Het is daarbij van wezenlijk belang te beschikken over voldoende hoogwaardige informatiebronnen.
In *paragraaf 7.2* wordt allereerst ingegaan op een inductieve benaderingswijze (*kaartbijlage 11*). In *paragraaf 7.3* komt de deductieve methode aan de orde (*kaartbijlage 12*), die uiteindelijk leidend is voor de maatregelenkaart.

7.2 Verwachting op basis van archeologische vindplaatsen en monumenten

Archeologische 'vindplaatsen' staan als waarnemingen geregistreerd in Archis2 en zijn het resultaat van meldingen van inventarisaties en veldverkenningen van amateurarcheologen, toevalsvondsten, opgravingen en booronderzoeken. Op basis van de dichtheid van archeologische waarnemingen in verschillende bodemtypen en geomorfologische eenheden is een archeologische verwachtingenkaart opgesteld. Hiervoor is per bodemtype en per geomorfologische eenheid het aantal waarnemingen per hectare berekend (*afbeelding 13*; *kaartbijlage 11*). Vervolgens is aan de bodemtypen en geomorfologische eenheden een archeologische verwachting toegekend op basis van het aantal waarnemingen per hectare. De eenheid 'groeve' is daarbij buiten beschouwing gelaten, omdat de dichtheid van waarnemingen hier relatief groot is door de graafwerkzaamheden. Om dezelfde reden is de eenheid 'bebouwing' buiten beschouwing gelaten. De eenheid 'droge dalen' van de geomorfologische kaart is een categorie die in afbeelding 13 is ingedeeld bij

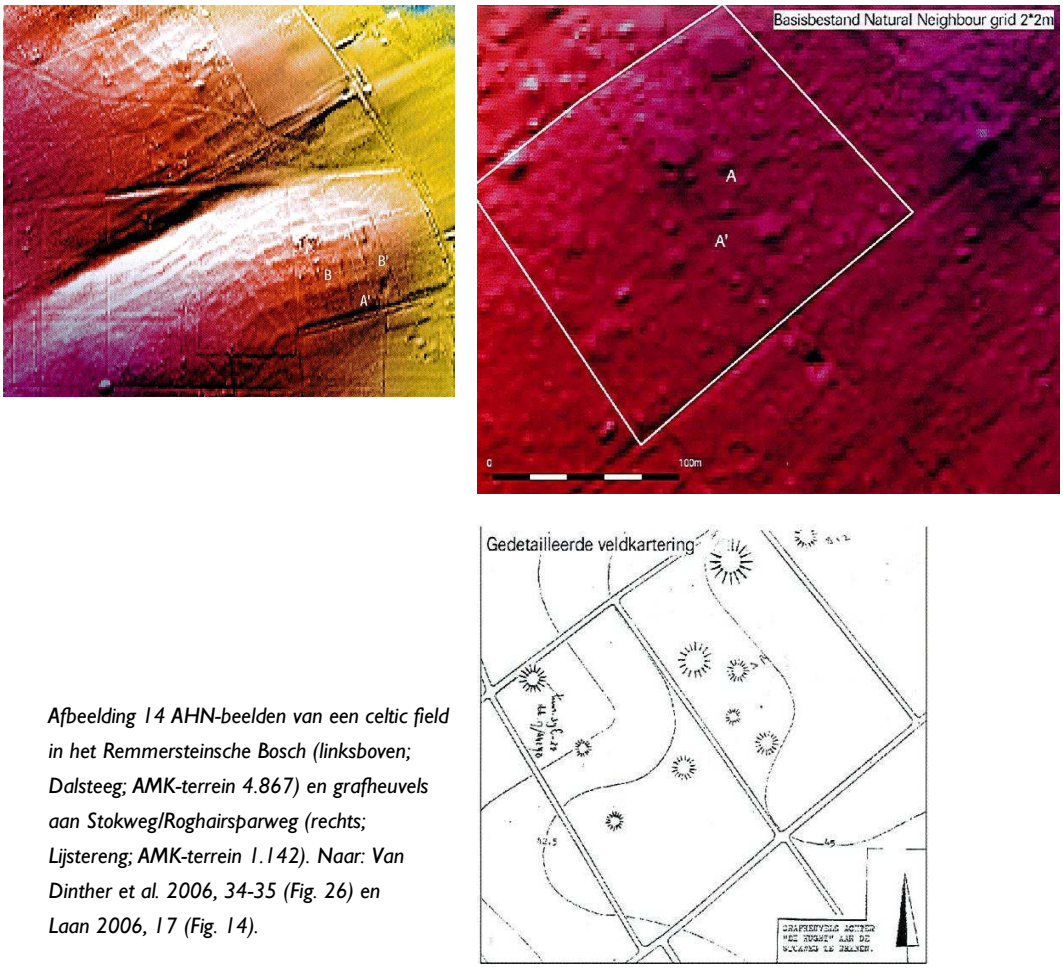
[86] Leusen *et al.* 2005.
[87] Groenewoudt, Peeters & Zoetbrood 2006.

de categorie 'gematigde verwachting'. Nadere analyse van het AHN heeft echter uitgewezen dat de ligging van de droge dalen geen naspeurbaar effect op de verwachting hebben (zie verder *paragraaf 7.4*).

Afbeelding 13 Percentage waarnemingen per ha voor bodemkundige en bodemkundige eenheden. Verwachtingscategorieën: rood: hoog, geel: middelhoog, en groen: laag.

Als we nu het kaartbeeld van *kaartbijlage 11* bekijken, dan blijkt dat de zone hoog op de stuwwal middelhoog scoort. De dekzandruggen in het noordoosten scoren bij gebrek aan waarnemingen laag. Zowel het huidige monumentenbestand (*kaartbijlage 6*, overgenomen op *kaartbijlage 11*) als de analyse van het AHN (*afbeelding 14*) wijzen er echter op dat zich op de stuwwal tal van belangwekkende archeologische fenomenen bevinden. De verklaring voor het geringere aantal waarnemingen óp de heuvelrug ligt bijna zeker in de slechte vondstzichtbaarheid tengevolge van bebossing (vergelijk *kaartbijlage 5*).

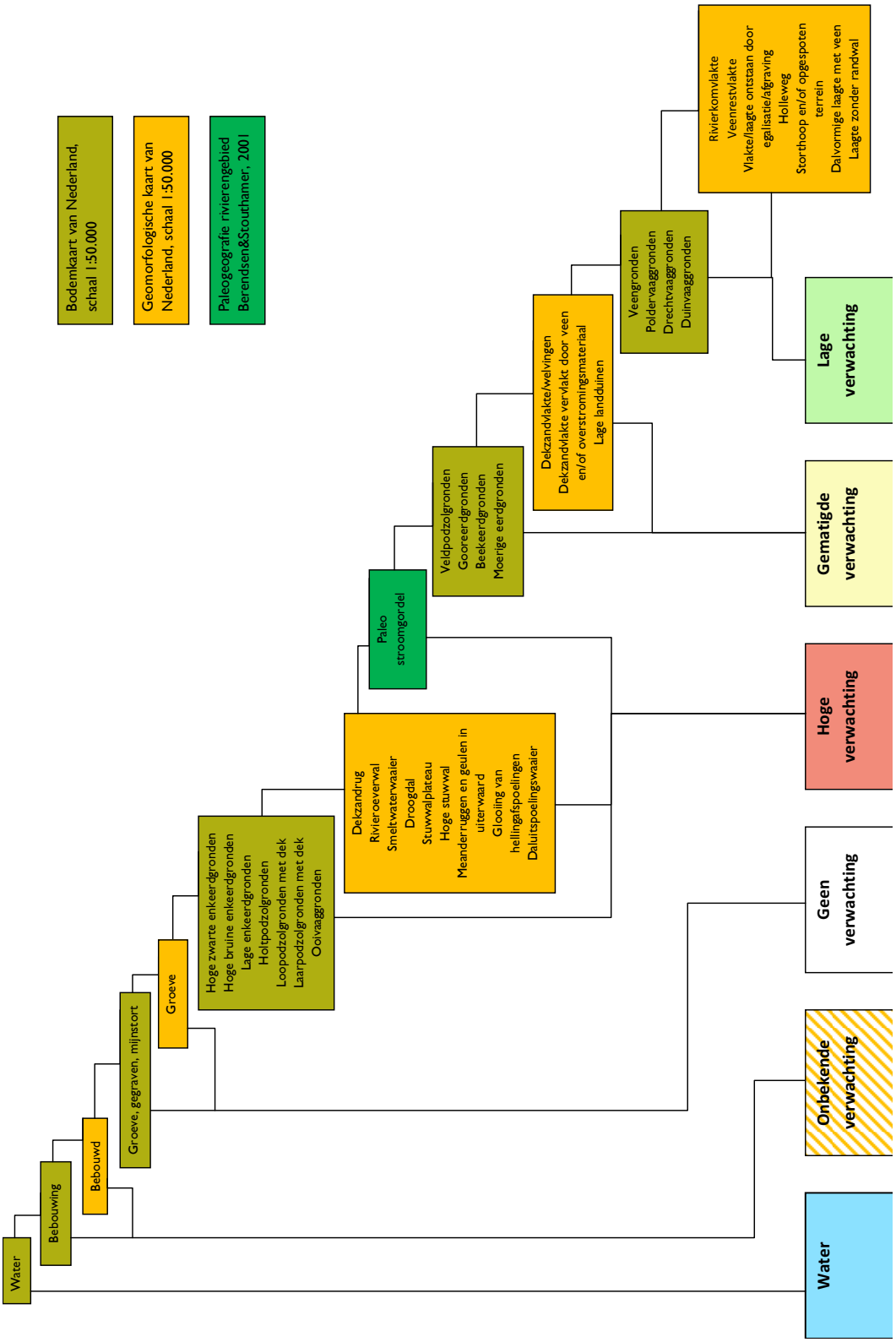

Afbeelding 14 AHN-beelden van een celtic field in het Remmersteinsche Bosch (linksboven; Dalsteeg; AMK-terrein 4.867) en grafheuvels aan Stokweg/Roghairsparweg (rechts; Lijstereng; AMK-terrein 1.142). Naar: Van Dinther et al. 2006, 34-35 (Fig. 26) en Laan 2006, 17 (Fig. 14).

7.3 Verwachting op basis van bodem en landschap

Voor de archeologische verwachting, gebaseerd op het landschap, is gebruik gemaakt van de kaartbladen 39 West en 39 Oost van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Daarnaast is de geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000 en de paleogeografische kaart van het Rivierengebied gebruikt. Welke van deze kaarten als basis dient verschilt voor de drie landschappelijke zones die in de gemeente voorkomen (*kaartbijlage 12*).

Voor het gebied met de gestuwde afzettingen van de Utrechtse Heuvelrug dient de bodemkaart als uitgangspunt. Hierop is het voorkomen van enkeerdgronden, welke een hoge archeologische verwachting hebben, aangegeven. Daarnaast is het voorkomen van de verschillende typen podzolgronden erop aangegeven. Holtpodzolgronden, laarpodzolgronden en loopodzolgronden hebben een hoge archeologische

Afbeelding 15 Bepaling van de archeologische verwachting op basis van bodem en geomorfologie.

verwachting, terwijl veldpodzolgronden, vanwege de nattere omstandigheden, een gematigde archeologische verwachting hebben. De loopodzolgronden en laarpodzolgronden in de gemeente hebben bovendien een cultuurdek, waardoor het onderliggende bodemprofiel, waar zich archeologische sporen in kunnen bevinden, beter beschermd is gebleven voor verstoringen.
In het rivierengebied, langs de zuidgrens van de gemeente en in het zuidelijkste deel van de Gelderse Vallei speelt de paleogeografische kaart van het rivierengebied een belangrijke rol bij het bepalen van de archeologische verwachting. Op deze kaart is de ligging van fossiele stroomruggen aangegeven, welke een hoge archeologische verwachting hebben. In de gemeente Rhenen bevinden zich de stroomgordel van de Nederrijn (2500 BP – heden) en de stroomgordel van Herveld (4755 – 2200 BP). Daarnaast zijn oeverwallen van de stroomruggen aangegeven op de geomorfologische kaart als rivieroeverwal. Ooivaaggronden komen vaak voor op de stroomruggen. Daarom is een hoge verwachting gekoppeld aan de ooivaaggronden op de bodemkaart. De gebieden die buiten deze eenheden vallen (rivierkomvlakte) hebben een lage archeologische verwachting.
De landschappelijke verwachting in het dekzandgebied aan de oostkant van de Utrechtse Heuvelrug is gebaseerd op de bodemkaart en de geomorfologische kaart. De ligging van dekzandruggen, zoals die op de geomorfologische kaart zijn gekarteerd, geeft aan waar de archeologische verwachting hoog is. Dekzandruggen liggen hoog in het landschap en hebben daardoor een hoge archeologische verwachting. De gooreerd-, beekeerd- en overige eerdgronden die in het dekzandgebied voorkomen hebben een gematigde archeologische verwachting. Deze bodems bevinden zich op dekzandvlaktes. Op de bodemkaart is een zone ten noordoosten van Achterberg gekarteerd als laarpodzolgronden met cultuurdek. Hiervoor geldt een hoge archeologische verwachting. Veengronden komen doorgaans voor in natte gebieden, die weinig aantrekkelijk zijn voor menselijke bewoning. Onder de verschillende veengronden die in het gebied voorkomen bevinden zich volgens de bodemkaart geen podzolbodems. Daarom is de archeologische verwachting laag voor alle veengronden die voorkomen.
Vaak is de archeologische verwachting beïnvloedt door verstoringen. De verstoorde gebieden hebben geen archeologische verwachting. Verstoringen zijn in de meeste gevallen zowel op de bodemkaart als op de geomorfologische kaart aangegeven. De stroomrug van de huidige Nederrijn is grotendeels gekarteerd als vlakte/laagte ontstaan door afgraving/egalisatie. Hierdoor krijgt deze stroomrug grotendeels een lage verwachting. Groeves en overige afgravingen zijn zo verstoord dat er geen archeologische verwachting voor geldt. Voor de bebouwde gebieden waarvoor geen bodem- en/of geomorfologische kartering gedaan is, geldt een onbekende archeologische verwachting. In *afbeelding 15* is schematisch weergegeven hoe de archeologische verwachting wordt bepaald gebaseerd op de drie genoemde karteringen.

7.4 Keuze verwachtingsmodel en verwachtingscategorieën

Op basis van in de vorige twee paragrafen uiteengezette overwegingen, wordt voor het verwachtingsbeeld voor het grondgebied van de gemeente Rhenen gekozen voor het deductieve model op basis van de landschappelijke verwachting zoals uitgewerkt in *paragraaf 7.3*, waarbij de verspreiding van de waarnemingen en monumenten fungeert als onderbouwing van het gehanteerde model. In het stroomschema van *afbeelding 15* zijn de gehanteerde verwachtingscategorieën opgenomen.

7.5 Aansluiting op archeologische verwachting buurgemeenten

In het oosten grenst de gemeente Rhenen aan de gemeente Wageningen. In 2004 is voor de gemeente een beleidsnota opgesteld.[88] Ten noorden ligt de gemeente Veenendaal met een kaart uit 2009.[89] Ten westen

[88] Piras & Hessing 2004.

van de gemeente ligt de gemeente Utrechtse Heuvelrug die in 2010 een beleidskaart heeft laten maken.[90] Op de gemeenschappelijke grenzen liggen geen terreinen van archeologische waarde. De verwachtings-categorieën op de grens tussen Utrechtse Heuvelrug en Rhenen komen grotendeels overeen. Er is een interpretatieverschil met betrekking tot de droge smeltwaterdalen, die in de buurgemeente lager scoren. De verwachtingscategorieën op de grens tussen Veenendaal en Rhenen komen ook grotendeels overeen. Op Rhenens grondgebied is een dekzandrug in een hogere klasse ondergebracht. De conclusie is dat bij de drie kaarten de grenzen tussen en de categorie-indeling van de verwachtingzones goeddeels overeenkomen. Alleen bij Wageningen is sprake van iets andere categorie-indeling.

7.6 Fysieke gaafheid

Deze paragraaf geeft een meer algemene beschouwing over de betrouwbaarheid van de archeologische dataset, die van invloed is op het toekennen van een archeologische verwachtingswaarde.

Sneeuwsmeltwaterdalen

De droge dalen die op de geomorfologische kaart (*kaartbijlage 2*) zijn weergegeven als 'stroken met een bepaalde breedte', zijn aan een aparte analyse op basis van het AHN onderworpen. Daarbij is naar voren gekomen dat de feitelijke ligging op de geomorfologische kaart bijstelling behoeft. Een analyse van de dalbodems en de zone eromheen in relatie tot waarnemingsdichtheid geeft geen gedifferentieerd beeld. De dalbodems zijn derhalve als stippellijn (aandachtsgebied) weergegeven in *kaartbijlage 11* en *kaartbijlage 12*.

Natuurlijke afdekking en erosie

In Nederland is het landschap in geologische termen zeer jong en dynamisch: de wordingsgeschiedenis van Nederland speelde zich met name af in het jongste geologische tijdperk, het Kwartair. Vele duizenden jaren lang veranderde het landschap voortdurend onder invloed van wind, water, sediment en ijs. Omdat elke fase zijn sporen achterliet, spreken we van een gelaagd landschap. Tot ver in de moderne tijd bepaalden de natuurlijke omstandigheden in sterke mate of en hoe de mens in een gebied kon verblijven. Er bestaat dus een sterk verband tussen archeologie, bodemopbouw en landschap. Het bodemarchief is opgebouwd uit stratigrafisch gescheiden bodemlagen met archeologische resten. Daarbij geldt in principe: hoe dieper in de bodem, hoe ouder de sporen. Gezien de voor Nederlandse begrippen grote hoogteverschillen over korte afstand spelen met name hellingprocessen in de gemeente Rhenen een grote rol (*kaartbijlage 4-2*). Dat betekent dat bovenop de stuwwal de bodems relatief dun zijn en onderaan de stuwwal gelaagd en relatief dik.

Antropogene verstoring van de bodem

In de gemeente Rhenen komen een aantal verstoringen van de bodem voor. Momenteel bestaat geen goed overzicht op de actuele staat van het bodemarchief. Bijna zeker zijn plaatselijk gebieden verstoord, overbouwd, afgevlakt (dekzandgebieden in het noordoosten), omgezet (engen), door bosbouw aangetast, etc.

Op verschillende plaatsen zijn grote 'gaten' in de stuwwal gegraven voor de winning van zand en grind. De grootste groeve bevindt zich aan de Cuneralaan ten oosten van Rhenen (Leccius de Ridder/Vogelenzang). Daarnaast bevindt zich een groeve bij de Oude Veensegrindweg en de Heiweg ten zuiden van Veenendaal (Kwintelooyen). De maximale omtrek van de groeves is op de maatregelenkaart aangegeven op basis van het AHN.

[89] Alkemade *et al.* 2009.
[90] Botman *et al.* 2010.

Ten tweede komen er in het rivierengebied vergravingen voor in de uiterwaarden. Ten derde is het veen in de omgeving van Veenendaal sinds de Middeleeuwen grotendeels afgegraven.[91] De humuspodzolgronden ten westen van Veenendaal, die na de vervening aan het oppervlak lagen, werden naderhand tot bouwland ontgonnen.[92] Zo ontstonden ook hier esdekken. Direct ten westen van Veenendaal is het veen vrijwel geheel tot op het dekzand afgegraven. Hier bevinden zich nu gooreerdgronden. Slechts hier en daar komen nog veenlagen voor in de laagten van het dekzandgebied. Ten zuidoosten van Veenendaal lag de zandondergrond dieper onder het oppervlak, waardoor de vervening moeilijker ging door wateroverlast. Het veen werd onder water weggebaggerd waarbij smalle zetwallen bleven staan. De uitgeveende gaten groeiden later weer dicht met zeer slap veen.

Circa veertien jaar geleden is in opdracht van de provincie Utrecht een project uitgevoerd waarbij voor een beperkt aantal archeologisch zeer waardevolle engen is gekeken hoe tot beschermende maatregelen te komen.[93] Aanleiding voor de provincie om extra aandacht te besteden aan engen was het feit dat deze oude landbouwgronden ook toen al in sterke mate bedreigd werden door onomkeerbare bodemingrepen. Het zoeken naar en het in werking stellen van beschermende maatregelen gericht op het behoud en beheer van engen met een zeer hoge archeologische waarde, is inmiddels een taak van de gemeente. Binnen de gemeente Rhenen zijn vier gebieden met archeologisch waardevolle engen in kaart gebracht. Het betreft 1. Rhenen-Laarschenberg (135 ha), 2. Rhenen-Bovenweg (75 ha), 3. Remmerden-De Tangh/Stokweg, en 4. Elst (ca. 51 ha).[94] Door middel van veldwerk is van delen van de bedreigde engen de actuele archeologische waarde vastgesteld. Vervolgens is van engen die blijkens het veldwerk een zeer hoge archeologische waarde hebben, nagegaan welke (aanvullende) maatregelen genomen dienen te worden om deze gronden te beschermen. Van de feitelijke doorwerking van de uitkomsten is geen informatie beschikbaar.
In *kaartbijlage 10* zijn de gebieden overgenomen die een mogelijk verstoord bodemprofiel (bruin) hebben. Uiteindelijk is besloten de verstoorde profielen niet op te nemen op maatregelenkaart omdat geen absolute zekerheid bestaat over de afwezigheid van betekenisvolle archeologie.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn grote delen van de binnenstand van Rhenen verwoest. *Afbeelding 16* toont de verwoest panden aan het begin van de oorlog.[95] Ook tegen het einde van de oorlog zijn, met name ten zuiden van de kerk, een reeks panden verwoest.[96]
Te oordelen naar de in de genoemde publicaties opgenomen foto's is het de vraag of de ondergrond ook zwaar aangetast is. De ingestorte muren hebben vermoedelijk als buffer gefungeerd waardoor de schade aan het bodemarchief beperkt is gebleven.

[91] Van Itterson 1932.
[92] Stiboka 1973b.
[93] Visscher *et al.* 1996.
[94] Visscher *et al.* 1996, 62 (Fig. 10), 70 (Fig. 13), 80 (Fig. 16), 86 (Fig. 18).
[95] Deys 2008a.
[96] Deys 2008b, 458.

Afbeelding 16 Overzicht van de verwoestingen in de meidagen van 1940. Naar Deys 2008a, 448.

8 Archeologische maatregelenkaart

8.1 Uitgangspunten en overwegingen

De Monumentenwet (artikel 41a) gaat uit van een algemeen ontheffingscriterium van 100 m^2, tenzij de gemeenteraad daar op archeologisch-inhoudelijke gronden anders over beslist. Deze mogelijkheid tot bijstelling van de 100 m^2-grens (*zowel naar boven als beneden*) biedt voor gemeenten de mogelijkheid om de beleidsmatige omgang met het bodemarchief in te vullen afhankelijk van de plaatselijke situatie.[97]
Voorwaarde is dat het selectie- en ontheffingsbeleid archeologisch-inhoudelijk onderbouwd en bestuurlijk is vastgesteld.[98]
Met het oog hierop is, op basis van de informatie in de voorgaande hoofdstukken van deze toelichting, een koppeling gemaakt tussen de reële archeologisch-inhoudelijke verwachting op gemeentelijk schaalniveau en de eisen van een 'normaal' ruimtegebruik en ruimtelijke ontwikkelingen. Bij het voorschrijven van archeologisch (voor)onderzoek bij bodemingrepen en ruimtelijke ontwikkelingen wordt daarbij uitgegaan van een zo effectief mogelijke inzet op archeologie. Dit resulteert in onderzoekseisen en ontheffingscriteria die een balans aanbrengen tussen het behoud van archeologische informatie (de gemeentelijke zorgplicht) en economisch-maatschappelijke criteria (tijd, kosten, procedures, regeldruk – zowel voor de burger c.q. veroorzaker als voor het bevoegd gezag). Het uitgangspunt daarbij is de potentiële kenniswinst die te behalen valt.

<u>Planschaderisicomanagement</u>
Met de inwerkingtreding van de Wamz (2007) en de nieuwe Wro (2008) is het traject voltooid waarin de wetgeving op het gebied van ruimtelijke ordening, leefkwaliteit (milieu, natuur) en cultuur nauw met elkaar zijn verbonden en de uitvoering ervan naar gemeentelijk niveau is gedecentraliseerd. Het is duidelijk dat provincie en Rijk daarbij stimuleren dat (conform het Belvedèrebeleid)[99] cultuurhistorische waarden zoveel mogelijk worden beschermd en gehanteerd als inspiratiebron voor de ruimtelijke kwaliteit. De opgave voor de gemeente daarbij is dat bij grotere bodemingrepen sprake moet zijn van een uitdaging om het erfgoed zo verantwoord mogelijk mee te wegen, daarvoor via het instrumentarium op het gebied van de ruimtelijke ordening (bestemmingsplan, beheersverordening) de juiste voorwaarden te creëren en daaraan uitvoering te geven via de omgevingsvergunning (aanleg- , bouw-, sloopvergunningen en (sommige) ontgrondingsvergunningen).

De archeologische onderzoekseisen zoals die momenteel in den lande op basis van verwachtingenkaarten worden vastgelegd in bestemmingsplannen staan momenteel in het brandpunt van de belangstelling, met

[97] Archeologisch (voor)onderzoek in kleine plangebieden levert niet altijd zinvolle informatie op, tenzij het gaat om een al bekende vindplaats of binnen historische woonkernen of de binnenstad. In dat geval kan zelfs een ingreep van *minder* dan 100m2 schade toebrengen aan het bodemarchief.

[98] Dat dit als voorwaarde mag worden opgevat, vloeit voort uit het gebruik van de term "in het belang van de archeologische monumentenzorg" in verschillende artikelen binnen hoofdstuk 5 (Archeologische monumentenzorg) van de Monumentenwet. Zie ook: Luinge 2009, 18.

[99] In de Nota Belvedere (1999) en de Nota Ruimte (2006) worden archeologische overblijfselen gelijkgesteld aan het (meestal beter zichtbare) bouwkundige en landschappelijke erfgoed. Het credo daarbij is 'behoud door ontwikkeling'. Dat wil zeggen: het aanwezige erfgoed moet een bron van inspiratie worden voor vernieuwing en verandering, waardoor het voortbestaan ervan ook op langere termijn wordt veiliggesteld.

name bij agrariërs (via LTO). Geredeneerd vanuit het veroorzakerprincipe kan de aanwijzing van archeologische verwachtingszones en de daaruit voortvloeiende beleidsregels in principe financiële en/of economische consequenties hebben voor eigenaren en gebruikers van gronden (onderzoekeisen, kosten, beperkingen). De belanghebbenden beroepen zich daarbij op de in hun ogen vaak te beperkte onderbouwing van archeologische verwachtingen in bestemmingsplannen. Daarnaast wordt verwezen naar de lopende discussie over planschadeclaims volgend op de aanwijzing van verwachtingsgebieden in een aantal agrarische gemeentes.

Gezien de recente 'juridisering' van de archeologie en uitspraken van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State is het noodzakelijk dat de gemeente zich bij het nemen van besluiten inzake de archeologische monumentenzorg (selectiebesluiten, vergunningaanvragen) baseert op een vastgesteld gemeentelijk archeologiebeleid dat:

- gebaseerd is op kennis en inzicht in de aard en staat van de bekende en te verwachten archeologische waarden;[100]
- verantwoord is vanuit het perspectief van zorg voor het bodemarchief (uitgangspunt van Malta, Monumentenwet en Wro);
- juridisch houdbaar is voor wat betreft de bestemming van gronden en daaraan te koppelen voorwaarden (bouw- en aanlegvergunningen);
- transparant is voor alle gebruikers en belanghebbenden.

Vanuit het oogpunt van goed bestuur en vanuit gemeentelijk risicomanagement is het dus van het grootste belang dat de gemeente in zijn rol van bevoegd gezag kan motiveren en inzichtelijk maken in welke gebieden archeologisch (voor)onderzoek noodzakelijk is en waarom op andere plaatsen niet.[101]

8.2 Beleidsmaatregelcategorieën

Op de archeologische maatregelenkaart (*kaart 2*) wordt onderscheid gemaakt in acht beleids-maatregelcategorieën, te weten:

- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 1: wettelijk beschermd archeologisch monument;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 2: terreinen van archeologische waarde;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 3: gebied met een hoge archeologische verwachting, mede gebaseerd op cultuurhistorie (dorpskern/historische lintbebouwing);
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 4: gebied met een hoge archeologische verwachting;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 5: gebied met een middelhoge archeologische verwachting;
- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 6: gebied met een lage archeologische verwachting;

[100] Op grond van artikel 3.2 van de AwB is het bestuursorgaan verplicht om bij de voorbereiding van een besluit (zoals een bestemmingsplan) de nodige kennis te vergaren omtrent de relevante feiten en de af te wegen belangen.

[101] In dat kader wordt ook gewezen de wet Kenbaarheid Publiekrechtelijke Beperkingen Onroerende Zaken (Wkpb), waarmee gemeenten door rijk, provincie en private initiatiefnemers kunnen worden aangesproken op het leveren van betrouwbare inhoudelijke en beleidsmatige informatie over beperkingen die verbonden zijn aan een kadastraal perceel.

- Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 7: gebied met een onbekende archeologische verwachting (bebouwd gebied);
- Maatregelcategorie Archeologievrij gebied: gebied waar geen bodemarchief meer aanwezig is. In gebieden waar geen bodemarchief meer aanwezig is, zijn de archeologisch relevante bodemlagen al verstoord. Voor deze gebieden geldt daarom dat er geen sprake meer is van een archeologische verwachting.

Voor deze maatregelcategorieën zijn verschillende ontheffingscriteria gedefinieerd. De maatregelenkaart is doorvertaald in voorbeeldplanregels voor bestemmingsplannen en beheersverordeningen. Het doel van de planregels is het bewerkstelligen van een procedurele koppeling tussen de maatregelenkaart en bestemmingsplannen. Er wordt hier gesproken over 'voorbeeldplanregels' omdat bescherming via planregels uiteindelijk voor ieder plangebied maatwerk is.

Voor de beleidscategorieën 3 t/m 6 geldt het volgende:

De ontheffing is opgebouwd uit twee criteria: oppervlakte plangebied en diepte bodemingreep. Het gaat hierbij om een opsomming. Eerst wordt namelijk gekeken naar de oppervlakte van het plangebied. Blijft de oppervlakte binnen het ontheffingscriterium, dan is nader onderzoek verder niet noodzakelijk. Valt de oppervlakte echter buiten het ontheffingscriterium, dan dient naar de ontheffingsdiepte gekeken te worden. Blijft deze binnen de ontheffingsdiepte, dan is nader onderzoek niet noodzakelijk. Indien de ontheffingsdiepte echter overschreden wordt, dan is nader archeologisch onderzoek noodzakelijk.

Bij het opstellen van de beleidsmaatregelcategorieën is een onderscheid gemaakt tussen gebieden met een hoge archeologische verwachting op basis van landschappelijke analyse (Archeologisch waardevol gebied 4) en gebieden met een hoge archeologische verwachting op basis van cultuurhistorische inventarisatie (Archeologisch waardevol gebied 3). De aard van gegevens waarop aan beide gebieden een hoge archeologische verwachting is toegekend, loopt uiteen en de verwachte dichtheid van archeologische sporen is verschillend.

<u>Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 1</u>

Deze beleidscategorie omvat de ex artikel 3 van de Monumentenwet als beschermd monument aangewezen archeologische terreinen. Hiervoor geldt op grond van artikel 11 van deze wet een vergunningplicht voor wijziging, afbraak of verwijdering. De vergunning dient te worden aangevraagd bij de uitvoerende dienst van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW), te weten de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Derhalve vallen deze gebieden buiten de bevoegdheid van de gemeente.

<u>Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 2</u>

Deze beleidscategorie omvat de archeologische terreinen die op de provinciale Archeologische Monumentenkaart (AMK) staan. Het betreft archeologische terreinen waarvan de feitelijke aanwezigheid en behoudenswaardigheid is vastgesteld. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is 'duurzaam behoud' (instandhouding). De bescherming van deze archeologische waarden wordt geregeld via het bestemmingsplan. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- geen ondergrens oppervlakte plangebied;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

<u>Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 3</u>

Deze beleidscategorie omvat de categorie 'hoge archeologische verwachting – verwachting mede gebaseerd op cultuurhistorie' van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft zones met naar verwachting een

hoge dichtheid aan archeologische sporen, mede naar aanleiding van de historisch-geografische analyse van cultuurhistorische objecten en structuren. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 100 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 4

Deze beleidscategorie omvat de categorie 'hoge archeologische verwachting' van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft landschappelijke zones met naar verwachting een hoge dichtheid aan archeologische sporen. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 100 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 5

Deze beleidscategorie omvat de categorie 'middelhoge archeologische verwachting' van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft landschappelijke zones met naar verwachting een gemiddelde dichtheid aan archeologische sporen. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 1000 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 6

Deze beleidscategorie omvat de categorie 'lage archeologische verwachting' van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft landschappelijke zones met naar verwachting een lage dichtheid aan archeologische sporen omdat deze zones in het verleden waarschijnlijk ongeschikt waren voor bewoning of omdat de archeologisch relevante bodemlaag grotendeels is aangetast door erosie. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is om alleen bij zeer grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen, die bijvoorbeeld onder de m.e.r.-plicht vallen, archeologisch vooronderzoek uit te voeren om de archeologische verwachting te specificeren. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 10.000 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Maatregelcategorie Archeologisch waardevol gebied 7

Deze beleidscategorie omdat de categorie 'onbekende archeologische verwachting (bebouwd gebied)' van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft zones waarover geen uitspraak kan worden gedaan over de verwachte dichtheid aan archeologische sporen op archeologisch relevante diepte omdat er geen of onvoldoende informatie voor handen is over de aard en de kwaliteit van het bodemarchief, maar waarvan wel kan worden vastgesteld dat ophoging van het maaiveld heeft plaatsgevonden en/of de bovenste bodemlagen geroerd zijn. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er in de diepere ondergrond sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 500 m^2;
- diepte bodemingreep tot 30 cm beneden maaiveld.

Maatregelcategorie Archeologievrij gebied

Deze beleidscategorie omvat de categorie 'geen archeologische verwachting' van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft zones waar het bodemarchief als gevolg van recente bodemverstoringen geheel is verstoord. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is vrijgave voor andere ruimtelijke functies. Wel blijft de meldplicht volgens de monumentenwet bestaan bij het aantreffen van toevalsvondsten. Het is dan ook van belang de uitvoerder van grondwerkzaamheden te attenderen op deze meldplicht. Ook zones waar het archeologisch proces tot deselectie heeft geleid vallen *de facto* binnen deze categorie, maar zijn vooralsnog niet opgenomen op de maatregelenkaart.[102]

8.3 Gebruik en actualisatie

De archeologische maatregelenkaart (*kaart 2*) wordt betrokken bij plan-m.e.r.'s, besluit-m.e.r.'s, gemeentelijke structuurvisies, bestemmingsplannen (inclusief uitwerkingen, wijzigingen en ontheffingen), beheersverordeningen, projectbesluiten en omgevingsvergunningen (bouw- en aanlegvergunningen). De implementatie en effectuering van het gemeentelijk archeologiebeleid in het ruimtelijk beleid vindt dus via deze planvormen en vergunningen plaats.

Het verdient aanbeveling de archeologische maatregelenkaart en dus ook de onderliggende kaarten periodiek (bijvoorbeeld elke vier of vijf jaar) te actualiseren, omdat naarmate er meer onderzoek wordt uitgevoerd de contouren van het archeologisch bodemarchief van Rhenen steeds scherper in beeld komen en inzichten zullen veranderen. Zo kan uit archeologisch vooronderzoek in het kader van bijvoorbeeld een omgevingsvergunning blijken dat een hoge archeologische verwachting in feite een lage verwachting moet zijn of dat een terrein van archeologische waarde moet worden opgegraven en dus van de maatregelenkaart kan worden afgevoerd.

De archeologische maatregelenkaart en ook de hierop gebaseerde plankaarten en planregels in bestemmingsplannen zullen in de praktijk dus altijd enigszins achterlopen bij de realiteit. Dit is nu eenmaal een consequentie van de wettelijke verplichting om het archeologiebeleid via bestemmingsplannen te implementeren en effectueren.

Deze situatie is ondervangen door in de voorbeeld-planregels voor bestemmingsplannen (*hoofdstuk 9*) een wijzigingsbevoegdheid op te nemen ten aanzien van archeologisch waardevolle gebieden. Deze wijzigingsbevoegdheid maakt het mogelijk om archeologisch waardevolle gebieden op te waarderen dan wel af te voeren.

8.4 Van beleidskaart naar archeologiebeleid

De archeologische beleidskaart – bestaande uit de archeologische verwachtingenkaart en de archeologische maatregelenkaart – moet primair een helder en hanteerbaar beleidsinstrument vormen, en is het resultaat van de inventarisatie en analyse van de op dit moment beschikbare gegevens over het bodemarchief van de gemeente Rhenen en een gemeentelijke belangenafweging waarbij archeologische kennisvermeerdering en conservering van erfgoed plaats krijgen in een bredere maatschappelijke context. Zoals in de vorige paragraaf is aangegeven is de kaart niet 'af' en dient regelmatig geactualiseerd te worden. Ook is de kaart geen eindstation. De kaart vormt het beginpunt van een proces van archeologische kennisvermeerdering op

[102] Het betreft een continu proces. De gemeente houdt een overzicht bij. Deze terreinen komen uiteraard in beeld bij een concrete vergunningsaanvraag.

het niveau van de gemeente en van integratie van archeologie in het ruimtelijk beleid. De gemeente Rhenen heeft met deze kaart de eerste stap gezet naar een volwaardig archeologiebeleid.

9 Archeologie in het bestemmingsplan

9.1 Model plantoelichting

In de gemeente Rhenen liggen unieke archeologische waarden. Samen vormen zij het bodemarchief. Dit bodemarchief is van groot maatschappelijk belang, omdat voor de geschiedschrijving de samenleving voor het merendeel afhankelijk is van archeologisch onderzoek. Pas voor de periode vanaf de Late Middeleeuwen kunnen wij ons tot papieren en nu ook digitale archieven en bibliotheken wenden. Tegelijkertijd faciliteert het bodemarchief als onderdeel van de ondergrond allerlei ruimtelijke functies die verband houden met wonen, werken en recreëren. Deze functies gaan niet altijd goed samen met het streven naar behoud en een goed beheer van het bodemarchief. Archeologische waarden zijn namelijk gevoelig voor bodemingrepen, zoals ploegen, heien, graven en veranderingen in het waterpeil. Daarom is het noodzakelijk dat de gemeente in het ruimtelijk beleid waarborgen inbouwt, zodat belangrijke archeologische waarden zoveel mogelijk worden ontzien dan wel, indien dit om redenen van zwaarder wegende maatschappelijke belangen niet mogelijk is, worden veiliggesteld door middel van professionele archeologische opgravingen.

De gemeente wil met het archeologiebeleid bereiken dat bij ruimtelijke ontwikkelingen zorgvuldig wordt omgegaan met archeologische waarden, zodat deze waar mogelijk behouden blijven voor toekomstige generaties.

Samenvattend liggen in Rhenen op vier niveaus archeologische waarden, te weten:

1) Voor Nederland unieke sporen van menselijke activiteit uit het Midden-Paleolithicum (300.000 tot 250.000 jaar voor heden) ín gestuwde sedimenten (de 'stuwwal');
2) Nederzettingen en andere vindplaatsen uit het Laat-Paleolithicum tot en met de Romeinse tijd waaronder landbouwarealen (Celtic Fields, late prehistorie) en grafmonumenten (grafheuvels en urnenvelden, late prehistorie) óp en aan de randen van de stuwwal, het laatglaciale dekzand, en in de nabijheid of op oudere geulafzettingen van de Rijn en de Grift;
3) Nederzettingen, grafvelden en andere vindplaatsen uit de periode van de Vroege Middeleeuwen;
4) Bewoning vanaf de Late Middeleeuwen (vanaf ca. 1200 na Chr.) tot en met de Nieuwe Tijd in stads- en dorpskernen en bewoningslinten zowel ten noorden als ten zuiden van de stuwwal.

Gemeenten zijn op grond van artikel 38a van de gewijzigde Monumentenwet verplicht om bij het vaststellen van bestemmingsplannen en het bestemmen van gronden, rekening te houden met het behoud van archeologische waarden. Ten behoeve hiervan heeft de gemeente een archeologische beleidskaart ontwikkeld die het instrument vormt voor de uitvoering van het gemeentelijk archeologiebeleid in het kader van de besluitvorming bij ruimtelijke plannen. Op de maatregelenkaart is het gemeentelijk grondgebied onderverdeeld in zeven archeologische beleidscategorieën die zijn doorvertaald in planregels:

- (Archeologisch waardevol gebied 1 (wettelijk beschermd archeologisch monument);[103]
- Archeologisch waardevol gebied 2 (archeologisch waardevol terrein);
- Archeologisch waardevol gebied 3 (waarde/verwachting stads-/dorpskern, bewoningslint);
- Archeologisch waardevol gebied 4 (hoge archeologische verwachting);

[103] Valt in principe buiten de gemeentelijke verantwoordelijkheid.

- Archeologisch waardevol gebied 5 (middelhoge archeologische verwachting);
- Archeologisch waardevol gebied 6 (lage archeologische verwachting);
- Archeologisch waardevol gebied 7 (onbekende verwachting, bebouwd gebied);
- Archeologievrij gebied (geen archeologische verwachting).

Bij de vertaling naar planregels is rekening gehouden met het archeologisch belang, met het verstorende effect van de verschillende soorten bodemingrepen op het bodemarchief en met de diepteligging van archeologische waarden. Op basis hiervan zijn ontheffingscriteria geformuleerd met betrekking tot de omvang van het plangebied en de diepte van de te verrichten bodemingrepen. Er is sprake van een archeologische onderzoeksplicht indien bij de voorgenomen ruimtelijke activiteit beide ontheffingscriteria (oppervlakte van het plangebied ***en*** diepte van de bodemingreep) worden overschreden.

9.2 Voorbeeld planregels

De planregels vormen het juridisch-planologisch kader voor de bescherming van belangrijke archeologische waarden, door de aanvrager van een omgevingsvergunning te verplichten tot:

- het uitvoeren van archeologisch (voor)onderzoek om de aard en kwaliteit van het archeologisch bodemarchief vast te stellen; en/of
- technische aanpassingen zodat archeologische waarden in de bodem behouden kunnen worden; en/of
- het laten verrichten van een archeologische opgraving teneinde behoudenswaardige resten die verstoord zullen worden, te documenteren en veilig te stellen; en/of
- het laten begeleiden van de activiteit die tot bodemverstoring leidt, door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg.

De in *hoofdstuk 8* gedefinieerde archeologische beleidscategorieën zijn hieronder vertaald in een model-planregel voor opname van archeologie als dubbelbestemming. Hierbij is gebruik gemaakt van de Standaard Vergelijkbare Bestemmingsplannen 2008.[104] Conform de SVBP valt archeologie onder de hoofdgroep dubbelbestemming 'Waarde', met bijbehorende functie/gebruiksdoel 'archeologie'.[105] De gronden gelegen binnen de zone van de beleidscategorie 'archeologievrij gebied' behoeven geen dubbelbestemming. Hetzelfde geldt voor de beleidscategorie 'archeologisch waardevol gebied 1' (wettelijk beschermde archeologische monumenten).

Dit betekent dat de volgende zes beleidscategorieën van de maatregelenkaart Rhenen (*kaart 2*) op bestemmingsplanniveau worden opgenomen als:

- Archeologisch waardevol gebied 2 → Waarde – archeologie – 2;
- Archeologisch waardevol gebied 3 → Waarde – archeologie – 3;
- Archeologisch waardevol gebied 4 → Waarde – archeologie – 4;
- Archeologisch waardevol gebied 5 → Waarde – archeologie – 5;
- Archeologisch waardevol gebied 6 → Waarde – archeologie – 6;
- Archeologisch waardevol gebied 7 → Waarde – archeologie – 7;

[104] SVBP 2008.
[105] SVBP 2008, par. 3.2, p. 12.

9.3 Begripsbepaling

Archeologisch onderzoek

Onderzoek verricht door of namens de gemeente, door een dienst, bedrijf of instelling erkend door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) en werkend volgens de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA).

Archeologische verwachting

De aan een gebied toegekende verwachting in verband met de kans op het voorkomen van archeologische sporen en relicten.

Archeologisch vooronderzoek

Archeologisch vooronderzoek kan bestaan uit locatiegericht bureauonderzoek, booronderzoek, geofysisch prospectieonderzoek, het graven van proefsleuven of een combinatie daarvan. De verschillende vormen van onderzoek worden verricht door een erkende partij en uitgevoerd volgens de desbetreffende specificaties in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De resultaten van het onderzoek worden weergegeven en geïnterpreteerd in een rapport. Op basis daarvan beoordeelt de gemeente of een vergunning kan worden verleend.

Archeologische waarde

De aan een gebied toegekende waarde in verband met de in dat gebied aanwezige archeologische sporen en relicten.

Bodemingrepen

Werken en werkzaamheden, genoemd onder Artikel XX, lid 4, waarvan mag worden aangenomen dat zij het bodemarchief kunnen aantasten.

Deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg

Een door het college van Burgemeester en Wethouders aan te wijzen archeologisch deskundige/archeoloog.

Erkende partij

Een dienst, bedrijf of instelling, erkend door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) en werkend volgens de specificaties van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

Opgraving

De ontsluiting van een archeologische vindplaats met als doel de informatie te verzamelen en vast te leggen die nodig is voor het beantwoorden van de in het Programma van Eisen verwoorde onderzoeksvra(a)g(en) en het behalen van de onderzoeksdoelstellingen. Opgravingen worden verricht door een erkende partij, beschikkend over een opgravingsvergunning ex artikel 45 van de Monumentenwet en uitgevoerd volgens de desbetreffende specificaties in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA).

Waarde – Archeologie – 1

Gronden met een zeer hoge archeologische waarde die ex artikel 3 van de Monumentenwet door het Rijk zijn aangewezen als monument. Deze terreinen vallen buiten de bevoegdheid van de gemeente.

Waarde – Archeologie – 2

Gronden met een archeologische waarde zoals aangeduid op de archeologische beleidskaart Rhenen.

Waarde – Archeologie – 3

Gronden met een archeologische waarde/verwachting zoals aangeduid op de archeologische beleidskaart Rhenen.

Waarde – Archeologie – 4

Gronden met een hoge archeologische verwachting, zoals aangeduid op de archeologische beleidskaart Rhenen.

Waarde – Archeologie – 5

Gronden met een onbekende archeologische verwachting (bebouwd) zoals vermeld op de archeologische beleidskaart Rhenen.

Waarde – Archeologie – 6

Gronden met een middelhoge archeologische verwachting zoals vermeld op de archeologische beleidskaart Rhenen.

Waarde – Archeologie – 7

Gronden met een lage archeologische verwachting zoals vermeld op de archeologische beleidskaart Rhenen.

9.4 Voorbeeld planregels archeologisch waardevol gebied

Hieronder volgt een voorbeeld van de planregels die kunnen gelden voor de bestemming archeologisch waardevol gebied.

1: Doeleindenomschrijving

De gronden die op de plankaart zijn aangewezen als 'Waarde – archeologie – 2', 'Waarde – archeologie – 3', 'Waarde – archeologie – 4', 'Waarde – archeologie – 5', 'Waarde – archeologie – 6' en 'Waarde – archeologie – 7' zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), bestemd voor doeleinden ter bescherming en veiligstelling van de in de grond aanwezige of verwachte archeologische waarden.

2: Rangorderegeling

Indien strijd ontstaat tussen het belang van het behoud en de bescherming van archeologische waarden en het bepaalde in de artikelen *[…p.m.]* prevaleert de bestemming Waarde – Archeologie.

3: Bouwregels

1. Op de in artikel 1 bedoelde gronden mogen uitsluitend bouwwerken ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming worden gebouwd, mits op basis van archeologisch onderzoek is vastgesteld dat ter plaatse geen behoudenswaardige archeologische waarden aanwezig zijn of de aanwezige behoudenswaardige archeologische waarden niet onevenredig worden geschaad.
2. Artikel 3 is niet van toepassing op:

a. Bouwaanvragen die betrekking hebben op alle bouwaanvragen waarbinnen de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 2' aangewezen gronden;
b. Bouwaanvragen die betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 100 m^2 of bouwaanvragen waarbinnen de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 3 en 4' aangewezen gronden;
c. Bouwaanvragen die betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 1000 m^2 of bouwaanvragen waarbinnen de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 5' aangewezen gronden;
d. Bouwaanvragen die niet m.e.r.-plichtig zijn en betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 10.000 m^2 of bouwaanvragen waarbinnen de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 6' aangewezen gronden.
e. Bouwaanvragen die betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 500 m^2 of bouwaanvragen waarbinnen de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 7' aangewezen gronden;

4: Ontheffing

1. Burgemeester en wethouders kunnen ontheffing verlenen van het bepaalde in artikel 3 ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming, indien is gebleken dat het oprichten van het bouwwerk, waarvoor ontheffing wordt gevraagd, niet zal leiden tot een verstoring van archeologische waarden, zowel in directe als in indirecte zin.
2. De ontheffing wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overlegd, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord, naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld. Dit rapport, het onderzoeksproces dat tot het rapport heeft geleid als ook de archeologische waardestelling dienen te voldoen aan de binnen de archeologische beroepsgroep algemeen gangbare kwaliteitsafspraken en –criteria.
3. Voor zover het oprichten van het bouwwerk, waarvoor ontheffing wordt gevraagd, kan leiden tot een onevenredige verstoring van behoudenswaardige archeologische waarden, zowel in directe als in indirecte zin, kunnen burgemeester en wethouders ontheffing verlenen van het bepaalde in artikel 3, indien aan de vergunning een, of een combinatie, van de volgende voorschriften worden verbonden:
   a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
   b. de verplichting tot het doen van opgravingen zoals bedoeld in de Monumentenwet 1988;
   c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan de door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

5 Aanlegvergunning

1. In het belang van de archeologische monumentenzorg en ter voorkoming van onevenredige aantasting van aanwezige of verwachte archeologische waarden, is het verboden op of in de gronden die op de plankaart zijn aangewezen als 'Waarde –

archeologie – 2', 'Waarde – archeologie – 3', 'Waarde – archeologie – 4', 'Waarde – archeologie – 5' en 'Waarde – archeologie – 6' zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders (aanlegvergunning) de volgende werken, geen bouwwerken zijnde, of werkzaamheden uit te voeren:

a. Het ophogen en ontgraven van de bodem;
b. Het aanleggen, verbreden of verharden van wegen, paden, banen of parkeergelegenheid en het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen;
c. Het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren;
d. Het verlagen of het verhogen van het waterpeil, tenzij dit een maatregel is van het bevoegde waterschap;
e. Het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies;
f. Het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bosgrond kunnen worden aangemerkt;
g. Het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd;
h. Het aanleggen van bos of boomgaard;
i. Het aanbrengen van diepwortelende beplantingen;
j. Het scheuren van grasland;
k. Het uitvoeren van grondbewerkingen, waartoe gerekend worden woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage, ontginnen en zodenextractie.

2. Lid 1 is niet van toepassing op:
   a. Werken of werkzaamheden die het normale onderhoud betreffen of die reeds in uitvoering zijn op het tijdstip van het van kracht worden van het bestemmingsplan;
   b. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op plangebieden waarbij de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 2' aangewezen gronden;
   c. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 100 m^2 of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 3' en 'Waarde – archeologie – 4' aangewezen gronden;
   d. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 1000 m^2 of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 5' aangewezen gronden;
   e. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op plangebieden die niet m.e.r.-plichtig zijn en groter zijn dan 10.000 m^2 of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 6' aangewezen gronden;
   f. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op plangebieden die niet groter zijn dan 500 m^2 of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot maximaal 30 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – archeologie – 7' aangewezen gronden;

3. Aanlegvergunning kan slechts worden verleend, indien:
   a) door die werken of werkzaamheden, dan wel door de daarvan hetzij direct, hetzij indirect te verwachten gevolgen, één of meer archeologische waarden

van de betreffende gronden niet onevenredig worden of kunnen worden aangetast, dan wel de mogelijkheden voor het herstel van die waarden niet onevenredig worden of kunnen worden verkleind; en

b) vooraf door aanvrager van de aanlegvergunning een rapport op basis van de in de beroepsgroep geldende normen is overgelegd waaruit naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate blijkt dat:
   - de archeologische waarden in voldoende mate zijn zeker gesteld; of
   - er geen archeologische waarden aanwezig zijn; of
   - de archeologische waarden niet of niet onevenredig worden geschaad.

4. Voor zover de in lid 1 genoemde werken en werkzaamheden kunnen leiden tot onevenredige verstoring van behoudenswaardige archeologische waarden, kunnen burgemeester en wethouders ontheffing verlenen van het bepaalde in lid 7 indien aan de vergunning een of een combinatie van de volgende voorschriften wordt verbonden:
   a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
   b. de verplichting tot het doen van opgravingen zoals bedoeld in de Monumentenwet 1988; of
   c. de verplichting de uitvoering van de werken of werkzaamheden te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.
5. Het in lid 1 gestelde verbod geldt niet voor het uitvoeren van werken, geen bouwwerk zijnde, en werkzaamheden:
   a) in het kader van archeologisch vooronderzoek en het doen van opgravingen, mits verricht door een daartoe erkende partij;
   b) waar mee is of mag worden begonnen op het tijdstip van in werkingtreding van het bestemmingsplan.
6. De onder lid 2, sub a t/m e genoemde uitzonderingsbepalingen gelden niet indien in de periode van 24 maanden voor de datum van voorgenomen werken of werkzaamheden een uitzonderingsbepaling van toepassing is geweest op aangrenzende terreinen of terreinen op een afstand van minder dan 25 meter van het onderhavige terrein.
7. Alvorens een aanlegvergunning te verlenen als bedoeld in lid 1, winnen burgemeester en wethouders advies in van een door hen aan te wijzen ter zake deskundige.

<u>6: Wijzigingsbevoegdheid</u>

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het bestemmingsplan te wijzigen in die zin dat:

a. De bestemming 'Waarde – archeologie – 2' op de plankaart wordt veranderd in de aanduiding 'Waarde – archeologie – 1' voor gronden die ingevolge artikel 3 van de Monumentenwet 1988 zijn beschermd;
b. De bestemmingen 'Waarde – archeologie – 3', 'Waarde – archeologie – 4', 'Waarde – archeologie – 5' , 'Waarde – archeologie – 6' en 'Waarde – archeologie – 7' op de plankaart worden veranderd in 'Waarde – archeologie – 2' voor gronden die op basis van deskundig archeologisch (voor-) onderzoek archeologische waarden blijken te bevatten die op grond van de gangbare waarderingssystematiek door burgemeester en wethouders als behoudenswaardig zijn bevonden (positief selectiebesluit);
c. De bestemmingen 'Waarde – archeologie – 5', 'Waarde – archeologie – 6' en 'Waarde – archeologie – 7' op de plankaart worden veranderd in en 'Waarde – archeologie – 4'

voor gronden die op basis van deskundig archeologisch (voor-)onderzoek een hoge archeologische verwachting blijken te hebben;

d. De bestemming 'Waarde – archeologie – 2', 'Waarde – archeologie – 3', 'Waarde – archeologie – 4', 'Waarde – archeologie – 5', 'Waarde – archeologie – 6', en 'Waarde – archeologie – 7' kan worden veranderd, indien uit deskundig archeologisch onderzoek blijkt dat ter plaatse geen sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden.

Literatuur

Alkemade, M.M.M./W.A.M. Hessing/K. Kaptein, 2009: *Verder met Valletta. Handreiking voor de gemeentelijk archeologische monumentenzorg*, Den Haag (VNG-publicatie).
Alkemade, M./M. Gouw/J. van den Berg/A. van den Hazelkamp, 2009: *Archeologische beleidskaart en cultuurhistorische kenmerkenkaart gemeente Veenendaal*, Amersfoort (Vestigia-rapport V608).
Anonymus, 1952: Archeologische vondsten te Rhenen. *Maandblad Oud-Utrecht 25.1*, 6 (verslag lezing Glazema over opgraving Frankisch grafveld.
Anonymus, 1956: Archeologisch nieuws. *Nieuwsbulletin KNOB 55,* 40 (IJzertijd-scherven bij steenfabriek Vogelenzang).
Anonymus, 1978: Afdelingsnieuws. Afdeling Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland. *Westerheem 27,* 173-174 (onderzoek naar stuwwallen).
Anonymus, 1980: Afdelingsnieuws. Afdeling Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland. *Westerheem 29,* 242 (vondsten van Delfin bij Remmerden).
Anonymus, 1993: Kort archeologisch nieuws. Klokbekers in Rhenen. *Westerheem 42,* 43.
Arnoldussen, S./D. Fontijn, 2006: Towards Familiar Landscapes? On the Nature and Origin of Middle Bronze Age Landscapes in the Netherlands, *Proceedings of the Prehistoric Society* 72, 289-317.
Bardet, J.D.M., 1975: *Kastelenboek Provincie Utrecht.* Bussum.
Berendsen, H.J.A., 1997: *Landschappelijk Nederland*, Assen.
Berendsen, H.J.A., 2004: *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie,* Assen (vierde geheel herziene versie).
Blijdenstijn, R., 2005: *Tastbare Tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, Utrecht/Amsterdam.
Blijdenstijn, R. / R. Stenvert, 1995: *Cultuurwaardenkaart van de provincie Utrecht, proefgebied Gelderse Vallei: monumenten*, Utrecht.
Bloo, S./P.Gieszen, 2003: Verdwenen relict in een veranderend landschap, *ADC Info* 2003, 120-124.
Bogaers, J.E., 1965: Archeologisch nieuws. *Nieuwsbulletin KNOB 64*, 64 (fragment terra sigillata uit de Rijn).
Boone, W.J. de, 1964: Oude vondstberichten – Rhenen. *Westerheem 13,* 64-68 (verschillende vondsten bij Rhenen door C.J.C. Reuvens).
Botman, A./N. de Jonge/S. van der A, 2010: *Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart gemeente Utrechtse Heuvelrug*, Amersfoort (Heritage-rapport H033).
Bourgeois, Q.P., 2008: Grafheuvelonderzoek in Nederland: een gedane zaak?, *Vitruvius 4*, 16-21.
Bourgeois, Q.P.J./D.R.Fontijn, 2007: Nieuw onderzoek naar twee grafheuvels op de Utrechtse Heuvelrug, gemeente Rhenen (NL.), *Lunula XV*, 3-12.
Brongers, J.A., 1972: Celtic Fields op de zuidpunt van de Utrechtse Heuvelrug, *Flehite 5*, 12-13 (Elst, Plantage Willem III).
Bultje-van Dillen, L., 2008: *Veldnamen in Rhenen. Onderzoek legt oude toponiemen vast*, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 314-321.
Bultje-van Dillen, L., H. Deys/T. Maas/R. Romes/W.H. Strous/F. Vogelenzang, 2008: *Geschiedenis van Rhenen*, Utrecht.
Buringh, P., 1952: *Bodemerosie in de eng van Rhenen, Boor en Spade* 5, 179-171.
Cate, J.A.M. Ten/G.C. Maarleveld, 1977: *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50.000. Toelichting op de Legenda,* Wageningen (Stiboka)/Haarlem.
Cox, J.C.M., 2008: Stad van de burgers, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 68-77.
Dael, Ph. J. van/A.J. de Jong, 2003: J.Th.M. 'Joop' Mom – In Memoriam, *Oud-Rhenen 22.1*, 36-38.

Deeben, J./E. Drenth/M.-F. van Oorsouw/L. Verhart (red.), 2005: *De steentijd van Nederland*, Zutphen (Archeologie 11/12).
Dekker, H., 2006: Heel Rhenen op de schop. *Oud-Rhenen 25.1*, 28-44 (zand- en grindwinning)
Delfin, Ch.H., 1982: Archeologie op de Donderberg, *Oud Rhenen* 2 (april), 8.
Delfin-van Mourik Broekman, Ch.H., 1983: Het grafveld bij Rhenen, *Oud Rhenen* 2, nr. 2, -12.
Delfin, L., 1990: Rhenen en de Romeinen. *Oud Rhenen 9.1*, p.?
Delfin, L., 1991: De oude steentijd van Rhenen en de heer Lieuwen, *Oud Rhenen 10.2,* 65-69.
Delfin-Van Mourik, L./A.J. de Jong, 1994: Spectaculaire archeologische vondst op de Koerheuvel, *Oud Rhenen 13.1,* 9-10 (situla).
Delfin, L., 2001: Een belangrijke archeologische vondst, *Oud Rhenen 20.12,* 18-19 (aardewerkvondst aan Cuneraweg).
Deys, H.P., 1996: De geschiedenis van de Plantage Willem III te Rhenen, *Oud Rhenen 15.1,* 3-13.
Deys, H.P., 2008a: Het wederopbouwplan voor Rhenen uit 1940, in: Bultje-van Dillen et al. 2008, 440-449.
Deys, H.P., 2008b: Het nieuwe Rhenen, 1940-1946, in: Bultje-van Dillen et al. 2008, 450-459.
Deys, H.P., A.J. de Jong/W.H. Strous, 1997: Grepen uit Rhenen's verleden, *Oud Rhenen 16.3 (*bijdragen over: prehistorie, grafheuvels, walburcht, urnenvelden, muntschat Remmerden, Agnietenklooster, commanderij Duitse Orde).
Dinther, M. van/F.J.G. van der Heijden/Th. Spek/H.M. van der Velde, 2006: Studiegebied 1: De Utrechtse heuvelrug bij Rhenen, in: Waldus, W.B./H.M. van der Velde (red.): *Archeologie in vogelvlucht. Toepassingen van het AHN in de archeologie*, Amsterdam (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 6), 25-40.
Doesburg, J. van, 2008: Het geheim van de Heimenberg ontsluierd?, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 36-45.
Drunen, A.J. van, 1996:Van binnen en buiten. Kroniek van de Werkgroep Archeologie, *Oud-Rhenen 15.3*, pp. 130-131. [diverse locaties]
Drunen, T. van, 1997: Archeologie in Achterberg. *Oud-Rhenen 16.1*, 28-32.
Drunen, A.J. van, 1999: Werkgroep Archeologie Rhenen, Jaarverslag 1998, *Oud-Rhenen 18.2*, 35-42 (diverse locaties).
Drunen, T. van, 2000: Wie het kleine niet eert. *Oud-Rhenen 19.3*, 43-48 (La Tène-armbanden op Plantage Willem III).
Drunen, T. van, 2001a: Jaarverslag 2000 Werkgroep Archeologie Rhenen, *Oud-Rhenen 20.1*, 40-47.
Drunen, T. van, 2001b: Raadsels rond Remmerden, *Oud-Rhenen 20.2*, 17-22.
Drunen, T. van, 2002: Jaarverslag 2001 Werkgroep Archeologie Rhenen, *Oud-Rhenen 21.3*, 54-58.
Drunen, T. van, 2003: Jaarverslag 2002 Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR), *Oud-Rhenen 22.1*, 50-54.
Drunen, T. van, 2004: Jaarverslag 2003 Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR), *Oud-Rhenen 23.2*, 44- (kasteel Valkenburg, Celtic Field Larikshof).
Drunen, T. van, 2005: Villa Rheni 855 – Rhenen 2005 = Rhenen 1150 jaar!, *Oud-Rhenen 24.3*, 26-38.
Drunen, T. van, 2006: Jaarverslag 2005 Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR), *Oud-Rhenen 25.1*, 48-54 (o.a. Achterberg-West, Remmerden).
Drunen, T. van, 2008: Jaarverslag 2007 Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR), *Oud-Rhenen 27.1*, 45-48 (o.a. Ecoduct Elst).
Duits, H., 2008: 'Die ghemenen susteren des besloten convents can st Agnete': het Agnietenconvent in Rhenen, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 2008, 102-109.
Emmens, K., 2008: De oude littekens van de Cunerakerk te Rhenen: de middeleeuwse bouwgeschiedenis van kerk en toren, in: Bultje-van Dillen *et al.* 2008, 110-119.
Es, W.A. van, 1968a: Archeologisch nieuws, *Nieuwsbulletin KNOB 67,* 25 (inheems aardewerk vlakbij Rhenen gevonden).

Es, W.A. van, 1968b: Hand-made pottery of the Roman period from Rhenen, Utrecht, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 18,* 267-272.
Es, W.A. van, 1997: De vroegste bewoners, in: *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528*, Utrecht, 15-42.
Es, W.A. van / W.A.M. Hessing (red.), 1994: *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland*, Utrecht / Amersfoort.
Fokkens, H., 2005: Laat-Neolithicum, Vroege- en Midden-Bronstijd: inleiding, in L.P. Louwe Kooijmans / P.W. van den Broeke / H. Fokkens / A. van Gijn (eds.) 2005: *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam.
Fontijn, D.R., (ed.), 2010: *Living near the dead. The barrow excavations of Rhenen-Elst: Two millennia of burial and habitation on the Utrechtse Heuvelrug*, Leiden.
Fontijn, D.R./A.G.F.M. Cuijpers, 1998: Prehistoric stone circles, stone platforms and a ritual enclosure from Nijmegen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 43, 33-67.
Fontijn, D./Q. Bourgeois, 2006: Grafheuvels op de Utrechtse Heuvelrug, *Archeobrief* 10, nr. 4, 2-4.
Franssen, C.J.H./A.M. Wouters, 1978: Kort bericht over een recent gevonden skelet van de bosolifant in relatie met het Midden-Acheuléen, *Westerheem 27,* 13-19.
Franssen, C.J.H., 1978: Recente vondst van een Midden-Acheuléen vuistbijl, *Westerheem 27,* 67-69.
G., M., 2004: Mevrouw Ch.H. Delfin- van Mourik Broekman 90 jaar, *Oud Rhenen* 23, nr. 2, 18-19.
Gerritsen, F.A., 2001: *Local Identities. Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse-Demer-Scheldt Region*, Amsterdam (dissertatie).
Gijssel, K. van / B. van der Valk, 2005: 'Aangespoeld, gestuwd en verwaaid: de wording van Nederland', in: Louwe Kooijmans *et al.* (red.) 2005.
Groenewoudt, B./H. Peeters/T. Veldhuis/P. Zoetbrood, 2008: *Gemeentelijke archeologische verwachtingskaarten*, Amersfoort (RACM, brochure Cultuurhistorie 11).
Heeringen, R.M. van, 1999: Burial with Rhine view: the Hallstatt situla Grave on the Koerheuvel at Rhenen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 34, 69-97.
Heeringen, R.M. van, 2008: Het vorstengraf met situla op de Koerheuvel. Een 'rijk' graf uit de vroege ijzertijd, in: Bultje-van Dillen *et al*., 26-35.
Hegener, M., 1995: *Archeologie van het landschap: Langs de aarden monumenten van Nederland*, Amsterdam.
Hessing, W.A.M., 1997a: De Romeinen in Utrecht, in: *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528*, Utrecht, 43-58.
Hessing, W.A.M., 1997b: Duistere tijden: de vijfde tot de zevende eeuw, in: *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528*, Utrecht, 59-64.
Hessing, W.A.M./M. Alkemade, 2009: *Voorbeeldbeleidsplan gemeentelijke archeologische monumentenzorg, versie 2*, Amersfoort (publicatie in opdracht van het Convent van Gemeentelijke Archeologen/CGA).
Hessing, W.A.M./P. Kooi, 2005: Urnenvelden en brandheuvels. Begraving en grafritueel in late Bronstijd en IJzertijd, in L.P. Louwe Kooijmans / P.W. van den Broeke / H. Fokkens / A. van Gijn (red.) 2005: *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam.
Hessing, W.A.M./W.J. Weerheijm/R. Schrijvers, 2009: *Advies met betrekking tot de vrijstellingsgrenzen voor archeologisch onderzoek in de gemeente Duiven*, Amersfoort (Vestigia-rapport V644).
Horbach, R./F. Landzaat, 1996: Theo van Dijk, een Utrechtse AWN-er van het eerste uur, *Westerheem 45.1*, 2-4.
Hulst, R.S., 1968: Archeologisch nieuws. *Nieuwsbulletin KNOB 67*, 54 (Koningin Wilhelminaweg; urnen uit IJzertijd).
Hulst, R.S., 1969: Archeologisch nieuws. *Nieuwsbulletin KNOB 68*, 5 (de Paardekop in Elst; nederzetting uit de Midden-Bronstijd).
Hulst, R.S., 1969: Archeologisch nieuws. *Nieuwsbulletin KNOB 68,* 69 (IJzertijd-vondsten op Plantage Willem III).
Provincie Utrecht (en H+N+S Landschapsarchitecten), 2008: *Inspiratieboek Grebbelinie*, Utrecht.

Jager, S., 1988: *Anloo-De Strubben, Kniphorstbos: een archeologishce kartering, inventarisatie en waardering*, Amerfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 7).
Jong, A.J. de, 1991: Hoe oud is Stuivenes te Achterberg?, *Oud Rhenen 10.2,* 61-64.
Jong, A.J. de, 1993: Opgravingen in de binnenstad van Rhenen. *Oud Rhenen 12.2,* 55-71 (Torenstraat, Fred. van de Paltzhof, 'Generaalsput').
Jong, A.J. de, 2003: Vuursteen en het Egelmeer, *Oud Rhenen 22.3*, 41-44.
Jong, A.J. de, 2004: De ligging van kasteel Valkenburg te Achterberg, *Oud Rhenen 23.3*, 35-38.
Kalveen, K. van, 2008: Rhenen en de middeleeuwse bisschoppen van Utrecht, 1156-1528, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 2008, 78-85.
Kok, R.S., 2008: Enkele nieuwe inzichten in de ontginning en opzet van tabaksplantage Willem III bij Rhenen, *Oud Rhenen 27.3*, 5-19.
Koot, C.W./C. Sueur/R. Schrijvers/S.D. van Dijk, 2004: *Herwaardering van de "Prehistorische terreinen van Archeologische Betekenis" ten behoeve van de Archeologische Monumentenkaart van de provincie Utrecht*, Amersfoort (Vestigia-rapport V118).
Koot, C.W./R. Schrijvers/S.D. van Dijk, 2006: De W*aardering van de "Terreinen van Archeologische Betekenis" van prehistoriche ouderdom op de Archeologische Monumentenkaart Utrecht: het veldwerk*, Amersfoort (Vestigia-rapport V251).
Klok, R.H.J., 1977: De walburcht op de Grebbeberg bij Rhenen. In: *Archeologisch reisboek voor Nederland*, Haarlem, 191-194.
Klok, R.H.J., 1977: Het Cunerabergje te Rhenen, in: *Archeologisch reisboek voor Nederland*, Haarlem, 195-197.
Laan, W., 2006: Van hoogtemeting tot maaiveldreconstructie: de technische achtergrond van het AHN, in: Waldus *et al.* 2006, 5-17.
Leusen, M./J. Deeben/D. Hallewas/H. Kamermans/P. Verhagen/P. Zoetbrood, 2005: A Baseline for Predictive Modelling in the Netherlands, in: M. van Leusen / H. Kamermans (eds.), *Predictive Modelling for Archaeological Heritage Management: A research agenda*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 29).
Litjens, G.J.J.M., 1994: De Grebbeberg en de Koningstafel, *Stichting Het Utrechts Landschap.*
Maes, E./J. Vroemen, 2001: Amateur-archeologe Delfin: Graven zit me in het bloed. *GM Kwadraat 3*, pp. 16-19.
Louwe Kooijmans, L.P./P.W. van den Broeke. H. Fokkens/A. van Gijn, 2005: *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam.
Luinge, R.A.C., 2009: *Bouwen, ruimte en archeologie. Juridisch kader voor niet-archeologen*, Gouda (SIKB).
Modderman, P.J.R., 1961: Archeologisch nieuws, *Nieuwsbulletin KNOB 60,* 142 (klokbeker op Grebbeberg gevonden).
Mulder, E.F.J. de/M.C. Geluk/I.L. Ritsema/W.E. Westerhoff/Th.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*, Groningen/Houten.
Niekus, M.J.L.Th/D. Stapert, 2005: Het Midden-Paleolithicum in Noord-Nederland, in: Deeben et al., 91-118.
Nota Belvedere, 1999: Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, 1999, Den Haag (VNG Uitgeverij).
Olde Meierink, B., 2008: Buitenplaatsen aan de rand van de Utrechtse Heuvelrug. Ontstaan en ontwikkeling van de Rhenense buitens, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 202-213.
Oostveen, J./A. Oostveen-Bonnema, 2002: Het gasthuis te Rhenen, *Westerheem 51*, 161-166.
Ooyevaar, R.J., 1991: Archeologische werkgroep Zuidwest-Utrecht, *Westerheem 40*, 326-327 (Hofstede te Vliet, kapel Eiteren, ridderhofstad Snellenburg).
Pape, J.C., 1970: Plaggen soils in the Netherlands, *Geoderma* 4, 229-255.

Piras, S.A.G./W.A.M. Hessing, 2004: *Beleidsnotitie Archeologische Monumentenzorg Gemeente Wageningen*, Amersfoort (Vestigia-rapport V115).
Renaud, J. 1995: Ter Horst, in: B. Olde Meierink / G. van Baarsen / R.G. Bosch van Drakenstein / B.G.J. Elias / E. de Ligt / M.A. Kok / C.H. Staal / F. Vogelzang / C.C.S. Wilmer (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Utrecht.
Rietberg, B., 2008: De aanleg van het hoornwerk met bastions. Rhenen als onderdeel van de Grebbelinie, in: Bultje-van Dillen et al. 2008, 246-257.
Rijks Geologische Dienst, 1984: *Toelichtingen bij de Geologische kaart van Nederland 1:50.000, kaartblad 39 Tiel West en Oost*, Haarlem
Roebroeks, W., 2005: De Neanderthaler en zijn voorgangers, Oud- en MiddenPaleolithicum, in: Louwe Kooijmans et al., 93-113.
Schwartzenberg, G.F. thoe, 1980: Mesolithicum en/of Neolithicum op de Grebbeberg. *Westerheem 29,* 214-216.
Schwartzenberg, G.F. thoe, 1981: Kiezelsteen-artefacten van de Homo erectus, *Westerheem 30,* 207-213.
Smulders, H., 2002: Het project Ringwalburcht op de Heimenberg, *Oud-Rhenen 21.2*, 51-62.
Smulders, H., 2003: Vuursteen, het staal der steentijd, *Oud-Rhenen 22.2*, 15-25.
Spek, Th., 2008a: Utrechtse heuvelrug en Gelderse vallei. Het stuwwal- en denkzandlandschap rond Rhenen, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 14-25.
Spek, Th., 2008b: Veranderingen in de rijnloop. Dynamiek van het rivierenlandschap rond Rhenen, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 46-57.
Staal, C., 2008: Die dwale van Sinte Cunera, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 2008, 132-141.
Stapert, D./W.J. van Tent, 1979: Archeologisch nieuws, *Bulletin KNOB 78,* 89 (vondsten uit twee groeves: Leccius de Ridder en Vogelenzang).
Stapert, D., 1980: Archeologisch nieuws, *Bulletin KNOB 79,* 36-42 (Paleolithisch materiaal rond Rhenen).
Stapert, D., 1981: Archeologisch nieuws, *Bulletin KNOB 80,* 56-63 (opgraving in groeve Kwintelooyen).
Stiboka, 1973a: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Kaartbladen 39 West, Rhenen en 39 Oost, Rhenen*. Wageningen (Stichting voor Bodemkartering).
Stiboka, 1973b: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 39 West, Rhenen en 39 Oost, Rhenen*. Wageningen (Stichting voor Bodemkartering).
Strous, W.H., 2008: Rhenen omarmt de reformatie: de bevolking gaat over naar het nieuwe geloof, in: Bultje-van Dillen *et al.*, 2008, 258-267.
Tent, W.J. van, 1970: Archeologisch nieuws, *Nieuwsbulletin KNOB 69*, 152-153 (grafheuvels in bossen tussen Amerongen en Rhenen).
Tent, W.J. van, 1970: Archeologisch nieuws. *Nieuwsbulletin KNOB 69*, 153-154 (De Burgwal; inheems-Romeinse nederzetting).
Tent, W.J. van, 1970: Archeologisch nieuws, *Nieuwsbulletin KNOB 69,* 154 (scherven uit Romeinse tijd op Donderberg).
Tent, W.J. van / F. van Kregten, 1989: Remmerden, gem. Rhenen: Muntschat, Vroege Middeleeuwen, *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1988*.
Tent, W.J. van / R.E. Lutter / F. van Kregten / C.M. Blommesteijn, 1983: Opgraving in 't Woud: nederzetting uit de IJzertijd, grafveld uit de Vroege Middeleeuwen, *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1981*.
Törnqvist, T.E./H.J.T. Weerts/H.J.A. Berendsen, 1993: Definition of two new members in the upper Kreftenheye and Twente Formations (Quaternary, the Netherlands): a final solution to persistent confusion?, *Geologie en Mijnbouw* 72, 251-264.
Verbraeck, A., 1984: *Toelichting bij de Geologische Kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad 39 Tiel Oost en West*, Haarlem.

Visscher, H.C.J./E. Graafstal/S. Wentink/Chr. de Bont/G.H.P Dirkx/Th. Spek, 1996: *Engen in bodembeschermingsgebieden in de provincie Utrecht. Inventarisatie, bedreiging en bescherming van oude landbouwgronden met archeologische waarde,* Amsterdam (RAAP-rapport 117).
Wagner, A. 1994: Rijke mannengraven in Rhenen, in W.A. van Es / W.A.M. Hessing (eds.), *Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland*, Utrecht / Amersfoort.
Waldus, W.B./H.M. van der Velde (red.), 2006: *Archeologie in vogelvlucht. Toepassingen van het AHN in de archeologie*, Amsterdam (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 6), 25-40.
Ypey, J., 1973: Das fränkische Gräberfeld zu Rhenen, Prov. Utrecht, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 23, 289-312.
Ypey, J., 1982: Een HILTIPREHT-zwaard uit Elst (U.)?, *Westerheem 31,* 48-52 (9e eeuws zwaard).
Ypey, J., 1983: Paardetuig?, *Westerheem 32,* 15-19.

Archeologische onderzoeksrapporten

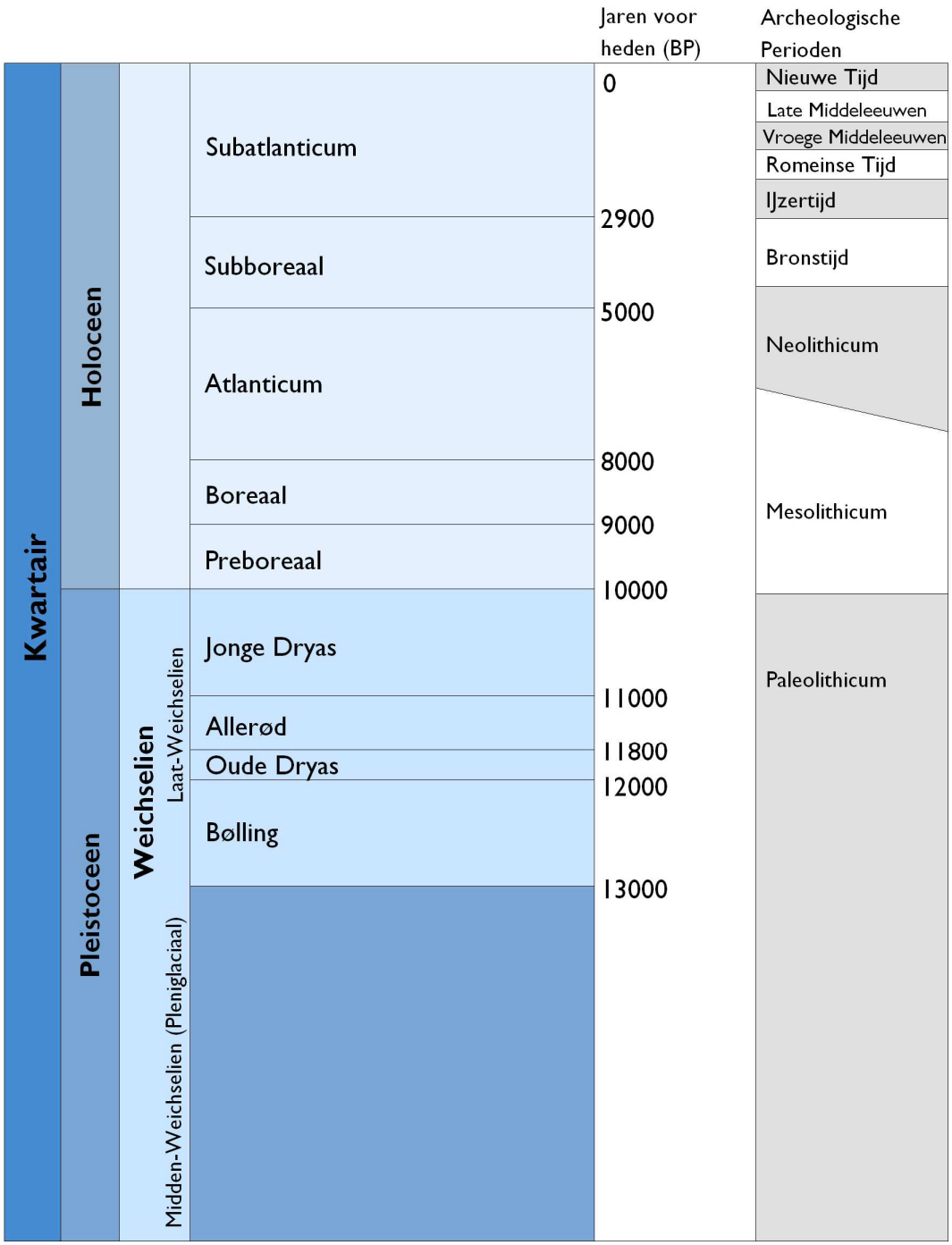
Alders, P.G., 2006: *Elst, Ecopassage. Archeologisch onderzoek op de Plantage Willem III te Elst (gemeente Rhenen)*, Amersfoort (ADC Rapport 618).
Asmussen, P.S.G., Odé, O., 1995: *Gemeente Rhenen; archeologisch onderzoek Elst-'t Bosje*, Amsterdam (RAAP Rapport 121).
Beckers, I.S.J./J.A.G. van Rooij/R.M. van der Zee, 2009: *Cuneraweg 384 te Rhenen. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek*, Amersfoort (ADC Rapport 2011).
Bijlsma, M.M./R. van Lil, 2006: *Rhenen, Cuneraweg 276-284. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen*, Amersfoort (ADC Rapport 538).
Bijlsma, M.M., 2006: *Rhenen, Cuneraweg 291. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen*,, Amersfoort (ADC Rapport 582).
Blom, J.M./R. van Lil, 2007: *Elst, Zwijnsbergen 7 [gem. Rhenen]. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek*, Amersfoort (ADC Rapport 1087).
Boer, E. de, 2006: *Cuneraweg 170 Achterberg (Rhenen). Archeologisch vooronderzoek*, Tilburg (BILAN rapport 2006/142).
Boer, E. de, 2009: *Rhenen – Elst (U), Elsterstraatweg. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase)*, Tilburg (BILAN rapport 2009/48).
Boer, P.C. de, 2009: *Quickscan restauratiewerkzaamheden gietstalen koepel kazematten G16 en G18 door Stichting De Greb*, Zeist.
Borre, J. van den/G. Sophie, 2008: *Bureau- en verkennend booronderzoek in het kader van de herbestemming Klein Daatselaar te Achterveld (gemeente Leusden),* Assen (Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/60).
Cohen Stuart/G. van der Roest, 2007: *Archeologisch onderzoek drinkwatertransportleiding Vitens – tracé Amerongen-Elst-Prattenburg – inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen*, Assen (Grontmij Archeologische Rapporten 414).
Groot, R.W. de, 2006: *Plangebied De Groene Velden, gemeente Rhenen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP Notitie 1986).
Haan, L.M. de/J. van der Roest, 2006: *Archeologisch onderzoek drinkwatertransportleiding Vitens tracé Amerongen-Elst-Prattenburg. Bureauonderzoek,* Houten (Grontmij Archeologische Rapporten 340).
Haaring, L./R.M. van der Zee, 2010: *Zuidelijke Meentsteeg 16A te Rhenen. Een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek.,* Amersfoort (ADC Rapport 2211).
Hamburg, T.D./A. Tol (red.), 2009: *Laat-prehistorische nederzettingssporen en begravingen op de sandr-vlakte bij Elst. Resultaten van een opgraving in het plangebied Elst-Het Bosje (gemeente Rhenen),* Leiden (Archol Rapport 128).
Hanemaaijer, M., 2010: *De Dijk, Achterberg, gemeente Rhenen. Een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek.*. Amersfoort (ADC Rapport 2187).
Henk, Y., 2007: *Plangebied Cuneraweg 219, gemeente Rhenen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP Notitie 2074).
Hoof, L.G.L. van/L. Meurkens, 2007: *Vluchtige huisplattegronden. Erven uit de midden-Bronstijd B en nederzettingssporen uit de vroege Bronstijd en midden-Bronstijd A (verslag van een tweede opgravingscampagne te Rhenen-Remmerden* Leiden (Archol Rapport 51).
Jager, D.H. de, 2001: *Reconstructie N233, gemeente Rhenen; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI)*, Amsterdam (RAAP Brief 2001-1830/RT).
Janssens, M., 2007: *Rhenen (U.), Vogelenzang. Burerauonderzoek*, Tilburg (BILAN-rapport, concept).

Jonge, N. de/R. van Lil, 2009: *Veenendaal, Middelbuurtseweg. Een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek,* Amersfoort (ADC Rapport 1822).
Jonge, N. de/J.M. Blom, 2010: *Molenweg 9 te Achterberg*, Amersfoort (ADC-rapport 2358).
Jongste, P.F.B., 2001: *Rhenen – Remmerden, AAO en DO*, ADC Rapport 92.
Jongste, P. & L. van Hoof, 2005: *Definitieve opgraving (DO) Rhenen-Remmerden II (opgravingen 2005),* Leiden (Archol Evaluatieverslag).
Jongste, P.F.B., 2002: *Rhenen-Boslandweg-Oost- AAO*. Bunschoten (ADC Rapport 141).
Kappel, K. van/A. de Boer, 2007: *Gemeente Rhenen, Elst, Vissersweg. Een bureauonderzoek,* Amersfoort *(*ADC Rapport 951).
Kerkhoven, A.A./K. Klerks, 2007: *Kerkeweg-Cuneraweg Veenendaal*, Amersfoort (Vestigia-rapport V447).
Koeman, S.M., 2009: *Inventariserend Veldonderzoek, karterend booronderzoek, Lijsterberg te Rhenen*, Doetinchem (Synthegra Rapport S090212).
Kooi, M./C. Verbeek, 2007: *Rhenen U –Autoweg. Archeologisch bureauonderzoek*, Tilburg (Bilan-rapport 2007-142).
Kooi, M./C. Verbeek, 2008: *Rhenen U –Autoweg. Archeologisch bureauonderzoek*, Tilburg (Bilan-rapport 2008-83).
Kooi, M./C. Verbeek, 2009: Rhenen-Elst (U), Elsterstraatweg. Proefsleuvenonderzoek, Tilburg (Bilan-rapport 2009).
Koot, C.W./C. Sueur/R. Schrijvers/S.D. van Dijk, 2004: *Herwaardering van de "Prehistorische terreinen van Archeologische Betekenis" ten behoeve van de Archeologische Monumentenkaart van de provincie Utrecht*, Amersfoort (Vestigia-rapport V118).
Koot, C.W./R. Schrijvers/S.D. van Dijk, 2006: De W*aardering van de "Terreinen van Archeologische Betekenis" van prehistoriche ouderdom op de Archeologische Monumentenkaart Utrecht: het veldwerk*, Amersfoort (Vestigia-rapport V251).
Kruidhof, C.N., 2005: *Plangebied Klein Dikkenberg, gemeente Rhenen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek,* Amsterdam (RAAP Notitie 1438).
Leuvering, J.H.F., 2007: *Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen (verkennende fase), Wegtracé N225 bij Rhenen*, Doetinchem (Synthegra Archeologie Rapport P0502149).
Leuvering, J.H.F., 2009: *Bureauonderzoek en verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen. Lijsterberg te Rhenen, gemeente Rhenen, plaats* (Synthegra Rapport S090029).
Lohof, E., 2001: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek op de locatie toekomstige fietstunnel kruispunt Geertesteeg en Cuneraweg, gemeente Rhenen*, Bunschoten (ADC Rapport 98).
Louwe, E./K. Hebinck/R.M. van Heeringen, 2008: *Middelbuurtseweg 9 te Rhenen, gemeente Rhenen; een bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek door middel van boringen*, Amersfoort (Vestigia-rapport V557).
Maronier, V./I. Vossen, 2009: *Basisonderzoeken rivierverruiming Neder-Rijn, Archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek*, Assen (Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/116).
Meurkens, L., 2006: *Elst- Het Bosje (gemeente Rhenen). Resultaten van een inventariserend veldonderzoek*, Leiden (Archol Rapport 63).
Meurkens, L., 2008: *Archeologisch onderzoek in "Het Bosje". Een opgraving en aanvullend proefsleuvenonderzoek in het plangebied Elst-"Het Bosje"(Gemeente Rhenen)*, Leiden (Archol Rapport 84).
Meurkens, L., 2009: *Een urnenveld en nederzettingssporen uit de late prehistorie bij Remmerden (Gemeente Rhenen). Resultaten van een inventariserend veldonderzoek in het plangebied Larikshof*, Leiden (Archol rapport 114).
Muller, A., 2005: *Achterberg Friesesteeg 10, gemeente Rhenen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek,* Amsterdam (RAAP Notitie 1216).
Nijdam, I.C., 2006: *Rijksstraatweg 103/105 te Elst, gemeente Rhenen. Een bureauonderzoek*, Amersfoort (ADC Rapport 777).

Nillesen, R./H. Kremer, 2010: *Bureauonderzoek, Plangebied Prattenburg, gemeenten Rhenen en Veenendaal,* Doetinchem (Synthegra Rapport S100033).
Nuenen, F. van, 2008: *Rhenen - Achterberg, Molenweg 10. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven,* 's-Hertogenbosch/Deventer (BAAC rapport A-08.0109).
Otter, Y. den, 2006: *Plangebied Binnenstad-Oost, Rhenen, gemeente Rhenen. Inventariserend archeologisch veldonderzoek. Karterende fase,* 's-Hertogenbosch/Deventer (BAAC-rapport 05.355).
Oudhof, J.W.M., 2001: *Quickscan archeologie; Rhenen, Boslandweg oost*, Amersfoort (Vestigia-rapport).
Schorn, E.A., 2007: P*langebied Molenweg 10 te Achterberg, gemeente Rhenen. Archeologisch Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek ((karterende fase)*. 's-Hertogenbosch/Deventer (BAAC rapport 07.053).
Schute, I.A., 2000: *Aanleg vier (padden)poelen, gemeente Veenendaal en gemeente Rhenen; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie*, Amsterdam (RAAP-briefrapport 2000-895/MW).
Schute, I.A., 2009: *Plangebied fietspad N225, gemeente Rhenen. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (kartering en waardering)*, Diemen (RAAP rapport 1864).
Schute, I.A., 2010: De gietstalen koepelkazematten G16 en G18 op de Grebbeberg. Gemeente Rhenen. Een archeologisch onderzoek, Weesp (RAAP-rapport 2104).
Smit, B.I., 2008: *Celtic Fields Elst-Amerongen, gem. Utrechtse Heuvelrug. Reconstructieplan Celtic Field*, Weesp (RAAP Rapport 1564).
Smole, L., 2005: *Archeologische begeleiding van de aanleg van de Parklaan in het plangebied Westeraam te Elst (gemeente Overbetuwe)*, Amersfoort (ADC Rapport 400).
Sophie, G., 2005: *N225 Amerongen-Elst: archeologisch onderzoek ten behoeve van de aanleg van faunapassages*, Amersfoort (ADC Rapport 357).
Stiekema, M., 2005a: *Elst-Paardenkop. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen*, Amersfoort (ADC Rapport 462).
Timmerman, R., 2006: *Plangebied Middelbuurtseweg 9, gemeente Rhenen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek,* Amsterdam (RAAP Rapport 1748).
Thijs, W.J.F., 2009: *Een archeologisch bureau-onderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van boringen aan de Tabaksweg 3 te Elst, gemeente Rhenen (U.),* Groningen (ARC Rapport 2008-135).
Vos, S. de/M. Janssens, 2007: *Rhenen, de Thijmse Berg. Archeologisch vooronderzoek*, Tilburg (BILAN rapport 2007/14).
Verbeek, C./M. Janssens, 2007: *Rhenen (U.), Vogelenzang. Bureauonderzoek*, Tilburg (BILAN Rapport 2007/100).
Visscher, H.C.J. e.a., 1995: *Gemeente Rhenen; Archeologisch onderzoek Rhenen-Achterberg*, Amsterdam (RAAP Rapport 150).
Visscher, H.C.J., 1996: *Gemeente Rhenen, Bestemmingsplangebied Remmerden; archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP Rapport 157).
Visscher, H.C.J., 1995: *Engen in bodembeschermingsgebieden in de provincie Utrecht, bedreiging en bescherming van oude landbouwgronden met archeologische waarde*, Amsterdam (RAAP-rapport 117).
Waldus, W., 2004: *Rhenen Larikshof, bureauonderzoek en IVO fase 1*, Bunschoten (ADC Rapport 302).
Wilgen, L.R. van, 2005: *Inventariserend d.m.v. grondboringen Bouwplan Radboudhof, Rhenen*, Heinenoord (SOB-rapport 1161-0507).
Williams, G.L., 2006: *Rhenen Noordelijke Meentsteeg. Een Bureauonderzoek en karterend onderzoek in de vorm van boringen*, Amersfoort (ADC Rapport 619).

Tabellen

Tabel 1 Geologische en archeologische perioden
Tabel 2 Archeologische perioden
Tabel 3 AMK-terreinen, complextypen en datering
Tabel 4 Waarnemingen op basis van vondstdateringen
Tabel 5 Archeologisch onderzoek op basis van onderzoeksmeldingsnummers

Tabel 1 Geologische en archeologische perioden.

Tabel 2 Archeologische periode-indeling. Naar Louwe Kooijmans et al. 2005, fig. 1.10 en Archis2.

Paleolithicum	tot 8800 v. Chr.	Vroeg-Paleolithicum	tot 300.000 BP
		Midden-Paleolithicum	300.000 BP - 35.000 BP
		Laat-Paleolithicum	35.000 BP- 8800 v. Chr.
Mesolithicum	8800 – 4900 v. Chr.	Vroeg-Mesolithicum	8800-7100 v. Chr.
		Midden-Mesolithicum	7100-6450 v. Chr.
		Laat-Mesolithicum	6450-4900 v. Chr.
Neolithicum	5300 – 2000 v. Chr.	Vroeg-Neolithicum	5300-4200 v. Chr.
		Midden-Neolithicum	4200-2850 v. Chr.
		Laat-Neolithicum	2850-2000 v. Chr.
Bronstijd	2000 – 800 v. Chr.	Vroege Bronstijd	2000-1800 v. Chr.
		Midden-Bronstijd	1800-1100 v. Chr.
		Late Bronstijd	1100-800 v. Chr.
IJzertijd	800 – 12 v. Chr.	Vroege IJzertijd	800-500 v. Chr.
		Midden-IJzertijd	500-250 v. Chr.
		Late IJzertijd	250-12 v. Chr.
Romeinse tijd	12 v. Chr. – 450 na Chr.	Vroeg-Romeinse tijd	12 voor-70 na Chr.
		Midden-Romeinse tijd	70-270 na Chr.
		Laat-Romeinse tijd	270-450 na Chr.
Middeleeuwen	450 – 1500 na Chr.	Vroege Middeleeuwen	450-1050 na Chr.
		Late Middeleeuwen	1050-1500 na Chr.
Nieuwe tijd	1500 – heden		

Waarnemingen (vondstdateringen)						
Archis (maart 2010)					Archis (juli 2010)	
Periode	**Code**	**Subperiode**	**aantal**	**subtotaal**	**aantal**	**subtotaal**
Paleolithicum	1A	Vroeg	2			
	1B	Midden	44		16	
	1C	Laat	2		5	
	1D	hele periode	5		3	
	1E	(ruim)	75		196	
		totaal:		128		220
Paleolithicum/Mesolithicum	1F	beide perioden		3	2	
Mesolithicum	2A	Vroeg	-			
	2B	Midden	-			
	2C	Laat	-			
	2D	hele periode	7		12	
	2E	(ruim)	9		3	
		totaal:		16		15
Mesolithicum/Neolithicum	2F	beide perioden	4		7	
Neolithicum	3A	Vroeg	2			
	3B	Midden	6		1	
	3C	Laat	22		2	
	3D	hele periode	51		2	
	3E	(ruim)	143			
		totaal:		228		5
Neolithicum/Bronstijd	3F	beide perioden		115	30	
Bronstijd	4A	Vroeg	21		2	
	4B	Midden	16		2	
	4C	Laat	10		1	
	4D	hele periode	110		1	
	4E	(ruim)	22		5	
		totaal:		179		11
Bronstijd/Ijzertijd	4F	beide perioden		95	15	
Ijzertijd	5A	Vroeg	19		2	
	5B	Midden	8			
	5C	Laat	59			
	5D	hele periode	485			
	5E	(ruim)	40		24	
		totaal:		611		26
Ijzertijd/Romeinse tijd	5F	beide perioden		65	54	
Romeinse tijd	6A	Vroeg	57			
	6B	Midden	37		2	
	6C	Laat	10		2	
	6D	hele periode	93		17	
	6E	(ruim)	22		15	
		totaal:		219		36
Romeinse tijd/Middeleeuwen vroeg	6F	beide perioden		34	14	
Vroege Middeleeuwen	7A	A/B	78		2	
	7B	C/D	35		19	
	7C	hele periode	53		28	
	7D	(ruim)	25		18	
		totaal:		191		67
Late Middeleeuwen	8A	A	100		41	
	8B	B	151		24	
	8C	hele periode	91		27	
	8D	(ruim)	98		22	
		totaal:		440		114
Vroege en Late Middeleeuwen	8E	beide perioden		59	4	
Nieuwe Tijd	9A	hele periode	95		21	
		totaal:		95		21
Onbekend				99		-
Totaal:			2107	2577	641	515

Tabel 3 Waarnemingen op basis van vondstdateringen.

AMK-terreinen in de gemeente Rhenen					
Monumentnr. Archis	Wettelijk beschermd	Plaats	Toponiem	Complextype(n)	Periode
1138	x	Rhenen	Grebbeberg; Koningstafel	Wal-/vluchtburg	VME-LME
1139	x	Elst	Plantage Willem III; Defensieweg	Vuursteenbewerking	MESO
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL
				Akker/tuin	VME-LME
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL
				Nederzetting, onbepaald	NEOL
				Nederzetting, onbepaald	VME
				Celtic field/raatakker	IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Nederzetting, onbepaald	IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Nederzetting, onbepaald	IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
1141		Remmerden	Remmersteinsche Bosch; Wageningselaan	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
1142	x	Remmerden	Stokweg; Lijstereng; Roghairsparweg	Celtic field/raatakker	IJZ
				Akker/tuin	VME-LME
				Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Graf	VME
1144	x	Achterberg	De Dijk; Ter Horst	Kasteel	LME
				Kasteel	NT
1145	x	Rhenen	Cuneralaan; Cunerabergje; Centrum	Kapel	NT
				Graf, onbepaald	VME
1146	x	Rhenen	Remmerstein; Sundertweg; Cuneraweg; De Duiventoren	Borg/stins/versterkt huis	LME-NT
3861		Rhenen	Grebbeberg	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
4853		Remmerden	Utrechtsestraatweg	Graf, onbepaald	NEO

Tabel 4 AMK-terreinen, complextypen en datering. Geel: terreinen grotendeels in de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

AMK-terreinen in de gemeente Rhenen					
Monumentnr. Archis	Wettelijk beschermd	Plaats	Toponiem	Complextype(n)	Periode
4854		Remmerden	Autoweg	Celtic field/raatakker	IJZ
				Akker/tuin	VME-LME
				Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
				Graf, onbepaald	VME
4855		Remmerden	Autoweg	Vuursteenbewerking	MESO
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Akker/tuin	VME-LME
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
				Nederzetting, onbepaald	VME
				Celtic field/raatakker	IJZ
4858		Elst	Centrum; Rijksstraatweg/Woudweg	Graf, onbepaald	VME
				Nederzetting, onbepaald	BRONSL-IJZ
4859		Amerongen	Elsterstraatweg	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Nederzetting, onbepaald	BRONSL-IJZ
				Celtic field/raatakker	IJZ
				Akker/tuin	VME-LME
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
4867		Remmerden	Remmersteinsche Bosch; Dalsteeg	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
				Celtic field/raatakker	IJZ
4870		Remmerden	Remmersteinsche Bosch; Dalsteeg	Grafheuvel, onbepaald	XXX
4875		Elst	Buurtsche berg; Defensieweg	Grafheuvel, onbepaald	XXX
7140		Elst	Elsterberg; Sportweg; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7141		Elst	Elsterberg; Sportweg; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7142		Elst	Elsterberg; Middenlaan; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7143		Elst	Elsterberg; Middenlaan; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7144		Elst	Elsterberg; Westerlaan; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7145		Elst	Elsterberg; Westerlaan; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7146		Elst	Prattenburgse bosch; Elsterberg; Westerlaan	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7147		Elst	Elsterberg; Westerlaan; Unitas	Grafheuvel, onbepaald	BRONSM-IJZ
7172		Elst	Prattenburgse bosch; Elsterberg; Westerlaan	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ

Tabel 4 (vervolg) AMK-terreinen, complextypen en datering. Geel: terreinen grotendeels in de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

AMK-terreinen in de gemeente Rhenen					
Monumentnr. Archis	Wettelijk beschermd	Plaats	Toponiem	Complextype(n)	Periode
7173		Elst	Sportweg; Sportpark Elst	Nederzetting, onbepaald	IJZL-ROM
7174		Elst	Veenendaalsestraatweg; Plantage Willem III	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
7176		Elst	Buurtsche berg; Defensieweg	Grafheuvel, onbepaald	XXX
7178		Rhenen	Engsteeg; Cuneraweg	Borg/stins/versterkt huis	LME-NT
7179		Rhenen	Levendaalselaan	Borg/stins/versterkt huis	LME-NT
7180		Rhenen	Utrechtsestraatweg	Graf, onbepaald	VME
7181		Rhenen	Veerweg	Borg/stins/versterkt huis	NT
7183		Rhenen	Lijster Eng; Reumersweg/Autoweg	Graf, onbepaald	IJZ
				Graf, onbepaald	IJZ
7185		Amerongen	Amerongse Bosch; Bosweg	Nederzetting, onbepaald	BRONS-IJZ
7187		Elst	Prattenburgse bosch; Elsterberg; Westerlaan	Nederzetting, onbepaald	NEO-IJZ
7188		Rhenen	Utrechtsestraatweg; De Tangh	Graf, onbepaald	IJZ-ROM
11540		Rhenen	Velderbroek	Vuursteenbewerking	NEO
				Nederzetting, onbepaald	PALEOL
11541		Laareind	Laarschen Berg; Levendaalse Weg	Nederzetting, onbepaald	NEO-IJZ
				Akker/tuin	VME
				Urnenveld	IJZ
11543		Achterberg	Centrum; Cuneraweg	Borg/stins/versterkt huis	LME-NT
11544		Achterberg	De Dijk	Kasteel	LME
				Kasteel	LME-NT
11549		Remmerden	Remmerdse Laan; Reumerweg	Nederzetting, onbepaald	BRONSV
11554		Remmerden	Industrieterrein Remmerden; Utrechtsestraatweg	Graf, onbepaald	VME
11556		Elst	Centrum; Franseweg	Nederzetting, onbepaald	IJZ
11558		Elst	Centrum; Franseweg	Nederzetting, onbepaald	IJZ
11562	x	Remmerden	Plantage Willem III; Defensieweg	Grafheuvel, onbepaald	NEOL-IJZ
11565		Rhenen	Heimerstein	Nederzetting, onbepaald	IJZ
11885		Rhenen	Centrum; Cuneratoren	Kerk	LME-NT
				Grafveld, onbepaald	LME-NT
				Nederzetting, onbepaald	NT
				Klooster(complex)	LME-NT
12181		Rhenen	Grebbeberg	Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
				Nederzetting, onbepaald	VME
				Akker/tuin	VME-LME
12182		Achterberg	Levendaalse weg	Akker/tuin	VME-LME
				Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ

Tabel 4 (vervolg) AMK-terreinen, complextypen en datering. Geel: terreinen grotendeels in de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

AMK-terreinen in de gemeente Rhenen					
Monumentnr. Archis	Wettelijk beschermd	Plaats	Toponiem	Complextype(n)	Periode
12183		Achterberg	Levendaalse weg	Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
				Akker/tuin	VME-LME
12187		Achterberg	Cuneraweg	Akker/tuin	VME-LME
				Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
12188		Rhenen	Remmestein; Remmerdselaan	Akker/tuin	VME-LME
				Nederzetting, onbepaald	NEOL-IJZ
12202		Rhenen	Koerheuvel	Grafheuvel, onbepaald	XXX
12203		Rhenen	Lijster Eng; Reumersweg/Autoweg	Urnenveld	IJZ
12204		Rhenen	Centrum	Stad	LME-NT
12373		Elst	Elsterberg; Noorderlaan	Grafheuvel, onbepaald	XXX
14764		Remmerden	geen	Grafheuvel, onbepaald	XXX
16699		Rhenen	Wageningse Laan	Onbekend	XXX

Tabel 4 (vervolg) AMK-terreinen, complextypen en datering. Geel: terreinen grotendeels in de gemeente Utrechtse Heuvelrug.

Uitgevoerd onderzoek in de gemeente Rhenen												
Onderzoeks-meldingnummer	Plaats	Toponiem	Jaar	Literatuur	Bureauonderzoek	IVO-O	IVO-P	DO	AB	Veldkartering	Consolidatie	Selectieadvies
1250	Rhenen	Het Bosje	1995	(Van Dockum)								
1251	Rhenen	-	1995	(Van Dockum)								
1252	Remmerden	Industrieterrein	1989	Van Tent JROB 1990					1			
1253	Remmerden	Industrieterrein	1989	(Van Tent)			1					
1254	Rhenen	Koerheuvel	1993	(Van Dockum)					1			
1255	Achterberg	-	1996	-								
1256	Rhenen	Koerheuvel	1990	(Van Tent)			1					
1608	Rhenen	-	1995	(Van Dockum)								
2270	Remmerden	Remmerden	2001	Jongste 2001			1					vervolgonderzoek
2320	Elst	Plantage Willem III	2000	(Bloo)								
2490	Rhenen	Cuneraweg	2001	(Lohof)			1	1				
2574	Rhenen	Heimenberg	2001	(Van Doesburg)							1	
2630	Rhenen	Cuneraweg II (N233)	2002	(Van der Heijden)								
3730	Rhenen	Reconstructie N233	2001	Jager 2001		1						IVO-P
4763	Rhenen	Achterberg	2003	(E. van Hagen, AWN)					1			
6510	Rhenen	Boslandweg-Oost	2002	Jongste 2002			1					
9048	Rhenen	Larikshof	2004	Waldus 2004					1			
9443	Rhenen	Remmerden	2005	(P.F.B. Jongste)				1				
9874	Achterberg	Achterbergse Hooilanden	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering AMK 39F-A08
9880												
9933	Remmerden	Remmersteinse Bosch	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering AMK 39E-A17
9934	Elst	Buurtsche berg	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering AMK 39E-A19
9935	Elst	Buurtsche berg	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering grafheuvels AMK 39E-A20, 39E-A24, 39E-A25, 39E-A23
9936	Remmerden	Remmersteinse Bosch	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering grafheuvels AMK 39E-A!8, 39E-A21, 39E-A22
9937	Remmerden	Remmersteinse Bosch	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering grafheuvel AMK 39E-A14
9938	Remmerden	Remmersteinse Bosch	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering grafheuvel AMK 39E-A65
9939	Remmerden	Remmersteinse Bosch	2005	Koot et al. 2004, 2006		1						herwaardering grafheuvel AMK 39E-A16
10022	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10024	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10025	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10030	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10031	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10040	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10051	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10052	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10055	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10064	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10067	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10068	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						

Tabel 5 Archeologisch onderzoek op basis van onderzoeksmeldingsnummers. Indien literatuur (met toevoeging van naam opgravingsbedrijf) tussen haakjes staat, is nog geen rapport beschikbaar.

Uitgevoerd onderzoek in de gemeente Rhenen												
Onderzoeks-meldingnummer	Plaats	Toponiem	Jaar	Literatuur	Bureauonderzoek	IVO-O	IVO-P	DO	AB	Veldkartering	Consolidatie	Selectieadvies
10080	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10088	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10098	-	-	1995	Visscher et al. 1996		1						
10113	Elst	-	1995	Asmussen & Odé 1995						1		
10135	Achterberg	-	1995	Visscher 1995		1						
10139	Remmerden	-	1995	Visscher 1996		1						
10806	Veenendaal	-	2000	Schute 2000		1						
11251	Rhenen	-	2001	Oudhof 2001		1						
12757	Elst	Plantage Willem III	2005	(Vestigia)		1						herwaardering AMK-terrein prehistorie
13250	Rhenen	Radboudweg	2005	Van Wilgen 2005		1						
13589	Elst	Paardenkop	2005	Stiekema 2005		1						
14849	Rhenen	Klein Dikkenberg	2005	(RAAP, Kruidhof)		1						
14932	Elst	Het Bosje	2005	(Jongste)			1					
15450	Elst	Plangebied Binnenstad-Oost	2006	den Otter 2006		1						
15704	Rhenen	Cuneraweg	2006	Bijlsma & van Lil 2006		1						
16325	Rhenen	Cuneraweg	2006	Bijlsma 2006		1						
16725	Elst	Ecopassage, Plantage Willem III	2006	Alders 2006			1					
16857	Rhenen	Noordelijke Meentweg	2006	(ADC, Williams)		1						
17339	Rhenen	Remmersteinsche Bosch	2006	(ROB, L. Theunissen)		1					1	(Celtic Field selectie)
17750	-	-	2006	Vos & Janssens 2007						1		
17824	Achterberg	Cuneraweg 170	2006	De Boer 2006		1						
18027	Rhenen	Middelbuurtseweg 9	2006	Timmerman 2006					1			
18569	Elst	Delphin 190/Unitas 1	2006	(Unv. Leiden, D. Fontijn)				1				
18677	Elst	Tracé Amerongen-Elst-Prattenburg	2006	de Haan & van der Roest 2006	1							
19354	Elst	Het Bosje	2006	(Archol, Jongste)			1					
19355	Elst	Het Bosje	2006	Hamburg & Tol 2009			1					
20018	Veenendaal	Cuneraweg 322	2006	(RAAP, de Groot)		1						
20521	Rhenen	Vogelenzang, Leccius de Ridder	2007	Janssens 2007	1							
21069	Rhenen	Cuneraweg	2007	Henk 2007		1						
21416	Rhenen	Heimerstein	2007	(Grontmij, Sophie)	1							
21672	Achterberg	Molenweg 10	2007	Schorn 2007		1						
22260	Rhenen	Autoweg	2007	Kooi & Verbeek 2007	1							
22587				Smit -								
22734	Rhenen	Bergweg/Lijnweg	2007	(Synthegra, Kremer)		1						
23097	Rhenen	N255	2007	Leuvering 2007		1						
23861	Elst	Zwijnsbergen 7	2007	(ADC, de Boer)		1						
25779	Veenendaal	Kerkeweg-Cuneraweg	2007	Kerkhoven & Klerks 2007		1						
26630	Elst	Het Bosje	2008	Hamburg & Tol 2009				1				
27204	Elst	Elsterstraatweg	2008	De Boer 2009		1						
27737	Rhenen	Larikshof	2008	(Archol, Hamburg)			1					(AMK-terrein 4855)
28783	Rhenen	-	2008	(BILAN-rapport B-1226)		1						
29153	Achterberg	Molenweg 10	2008	van Nuenen 2008			1					
30074	Rhenen	Fietspad N225	2008	(RAAP, Schute)				1				
30200	Rhenen	Middelbuurtseweg 9	2008	Louwe, Hebinck & van Heeringen 2008		1						
30510	Elst	Visserweg	2007	(ADC, de Boer)	1							
30766	Elst	Tabaksweg 3	2008	Thijs 2009		1						
30944				Schute 2009								
31709	Rhenen	Frederik van der Paltshof 35	2008	(ARC, Wullink)		1						

Tabel 5 (vervolg) Archeologisch onderzoek op basis van onderzoeksmeldingsnummers. Indien literatuur (met toevoeging van naam opgravingsbedrijf) tussen haakjes staat, is nog geen rapport beschikbaar.

Uitgevoerd onderzoek in de gemeente Rhenen												
Onderzoeks-meldingnummer	Plaats	Toponiem	Jaar	Literatuur	Bureauonderzoek	IVO-O	IVO-P	DO	AB	Veldkartering	Consolidatie	Selectieadvies
31984	Rhenen	Middelwaard	2008	Maronier & Vossen 2009	1							
31985	Rhenen	Tollewaard	2008	Maronier & Vossen 2009	1							
31987	Elst	Machinistenschool	2008	Maronier & Vossen 2009	1							
32000	Elst	Heideweg	1981	(ROB, W.J. van Tent)				1				
32478	Elst	Elsterstraatweg	2008	Kooi & Verbeek 2009			1					
33182	Rhenen	Lijsterberg	2009	(Synthegra, Leuvering)		1						
33214	Achterberg	Friesesteeg 15	2009	(Synthegra, Leuvering)		1						
33274	Veenendaal	Middelbuurtseweg	2009	de Jonge & van Lil 2009		1						
33275	Veenendaal	Middelbuurtseweg	2009	(ADC, van Lil)		1						
35252	Rhenen	Heimersteinlaan/Cuneraweg	2009	De Boer 2009							1	
35254	(vervalt)											
35482	Rhenen	Lijsterberg	2009	(Synthegra, Koeman)		1						
35491	Veenendaal	Rondweg West	2009	(Synthegra, Schorn)		1						
36052	Rhenen	Cuneraweg	2009	Beckers, van Rooij & van der Zee 2009		1						
36358	Rhenen	Remmerden	2009	(RAAP, Schute)				1				
37745	Rhenen	Fietspad N225	2009	(RAAP, Schute)					1			
38392	Achterberg	De Dijk	2009	Hanemaaijer 2010		1						
38465	Elst	De Oude Weg 8b	2009	(Synthegra, Hagens)	1							
38662	Rhenen	Zuidelijke Meentsteeg	2009	Haaring & van der Zee 2010		1						
39028	Rhenen	Sportpark De Meent	2010	(Milieudienst ZO-Utrecht, P.C. de Boer)	1							
39033	Rhenen	Domineesbergweg	2010	(Milieudienst ZO-Utrecht, P.C. de Boer)	1							
39364	Rhenen	Zuidelijke Meentsteeg 8-8B	2010	(Milieudienst ZO-Utrecht, P.C. de Boer)	1							
39496	Veenendaal	Prattenburg	2010	Nillesen & Kremer 2010	1							
39769	Rhenen	Heimersteinselaan/Cuneraweg	2010	(RAAP)							1	
40125	Rhenen	Heimersteinselaan/Cuneraweg	2010	(RAAP, Schute)							1	(G15/G18)
40298	Rhenen	N225	2010	(RAAP, Henk)					1			
40319	Elst	SV Candia '66	2010	(Milieudienst ZO-Utrecht, P.C. de Boer)	1							
40553	Veenendaal	Prattenburg	2010	(Synthegra, Kremer)		1						
40726	Elst	Oude Weg 8b	2010	(BAAC, Miedema)		1						
41415				de Jonge & Blom 2010								
Totaal:					**14**	**61**	**12**	**7**	**7**	**2**	**5**	

Tabel 5 (vervolg) Archeologisch onderzoek op basis van onderzoeksmeldingsnummers. Indien literatuur (met toevoeging van naam opgravingsbedrijf) tussen haakjes staat, is nog geen rapport beschikbaar.

Bijlagen op CD-ROM

Bijlage 1: Kaarten (1:10.000 / A0)

Kaart 1-1: Archeologische waarden- en verwachtingenkaart
Kaart 1-2: Archeologische waarnemingen
Kaart 2: Archeologische maatregelenkaart

Bijlage 2: Kaartbijlagen (1:35.000 / A3)

Kaartbijlage 1: Geologische kaart
Kaartbijlage 2: Geomorfologische kaart
Kaartbijlage 3: Bodemkaart
Kaartbijlage 4-1 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), hoogtekaart
Kaartbijlage 4-2 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), hellingklassen
Kaartbijlage 5 Landgebruik
Kaartbijlage 6: Archeologische terreinen (AMK)
Kaartbijlage 7-1: Waarnemingen en terreinen naar periode: Paleolithicum
Kaartbijlage 7-2: Waarnemingen en terreinen naar periode: Mesolithicum
Kaartbijlage 7-3: Waarnemingen en terreinen naar periode: Neolithicum
Kaartbijlage 7-4: Waarnemingen en terreinen naar periode: Bronstijd
Kaartbijlage 7-5: Waarnemingen en terreinen naar periode: IJzertijd
Kaartbijlage 7-6: Waarnemingen en terreinen naar periode: Romeinse tijd
Kaartbijlage 7-7: Waarnemingen en terreinen naar periode: Vroege Middeleeuwen
Kaartbijlage 7-8: Waarnemingen en terreinen naar periode: Late Middeleeuwen
Kaartbijlage 7-9: Waarnemingen en terreinen naar periode: Nieuwe Tijd
Kaartbijlage 7-10: Waarnemingen en terreinen naar periode: Onbekend
Kaartbijlage 8: Onderzoeksmeldingsgebieden naar type onderzoek
Kaartbijlage 9-1: Cultuurhistorie: kenmerken
Kaartbijlage 9-2: Cultuurhistorie: Grebbelinie
Kaartbijlage 9-3: Cultuurhistorie: Stads-/dorpsanalyse
Kaartbijlage 10: Verstoringen
Kaartbijlage 11: Archeologische waarden en verwachtingen gebaseerd op terreinen en waarnemingen
Kaartbijlage 12: Archeologische verwachtingen op basis van bodem/geomorfologie

Bijlage 3: Catalogi

Catalogus 1: Terreinen van archeologische waarden (AMK/Archis)
Catalogus 2: Archeologische waarnemingen (Archis)
Catalogus 3: Archeologische onderzoeken (Archis)

KAART 1-1 ARCHEOLOGISCHE WAARDEN- EN VERWACHTINGENKAART

N

LEGENDA

- Gemeentegrens
- Topografie (GBKN, CBS)
- Archeologische waarneming
- Terrein van archeologische waarde, wettelijk beschermd (met monumentnummer)
- Terrein van archeologische waarde (met monumentnummer)
- Dorpskern, historische lintbebouwing
- Hoge archeologische vewachting
- Gematigde archeologische verwachting
- Lage archeologische verwachting
- Onbekende archeologische verwachting (bebouwd gebied)
- Geen archeologische verwachting (groeve)
- Geen archeologische verwachting (water)

Project: V10-1542: Archeologische beleidskaart Gemeente Rhenen
Rapport: V817 versie 1.0
Datum: september 2010

Tekenaar: AL
Schaal: 1:10.000 / A0

Vestiges of the past
Sporen uit het verleden
VESTIGIA
Archeologie & Cultuurhistorie

0 1.000 m

KAART 1-2 ARCHEOLOGISCHE WAARNEMINGEN

LEGENDA

- Gemeentegrens
- Topografie (GBKN, CBS)
- Begrenzing archeologische terreinen
- Archeologische waarneming (toegevoegd aan Archis voor 31-03-2010)
- Archeologische waarneming (toegevoegd aan Archis tussen 31-03-2010 en 21-07-2010)

Project:	V10-1542: Archeologische beleidskaart Gemeente Rhenen
Rapport:	V817 versie 1.0
Datum:	september 2010
Bron:	Archis
Tekenaar:	AL
Schaal:	1:10.000 / A0

Vestigia
Archeologie & Cultuurhistorie

KAART 2 - ARCHEOLOGISCHE MAATREGELENKAART

N

LEGENDA

- Gemeentegrens
- Topografie (GBKN, CBS)
- Cat. 1, Terrein van archeologische waarde, wettelijk beschermd
- Cat. 2, Terrein van archeologische waarde
- Cat. 3, Dorpskern, historische lintbebouwing
- Cat.4, Hoge archeologische verwachting
- Cat. 5, Gematigde archeologische verwachting
- Cat.6, Lage archeologische verwachting
- Cat. 7, Onbekende archeologische verwachting
- Cat. 8, Geen archeologische verwachting

Project: V10-1542: Archeologische beleidskaart Gemeente Rhenen
Rapport: V817 versie 1.0
Datum: september 2010

Tekenaar: AL
Schaal: 1:10.000 / A0

Vestiges of the past
Sporen uit het verleden

VESTIGIA
Archeologie & Cultuurhistorie

0 1.000 m

IV Vooroverlegreactie gemeente Ede d.d. 18 september 2012

voorontwerp_bestemmingsplan_"Buitengebied_2010,_

Van	Scheffer,_Wesley
Aan	bart.brandenburg-stroo@rhenen.nl
Cc	
Datum	18 september 2012 12:19:17
Bijlagen	winmail.dat

Geachte heer Brandenburg-Stroo,

Op 7 september jl. heb ik van u een emailbericht ontvangen waarin u vraagt om een vooroverlegreactie met betrekking tot het bestemmingsplan "Buitengebied 2010, partiële herziening 2012". Uit de toelichting blijkt dat het plan hoofdzakelijk betrekking heeft op het toevoegen van de dubbelbestemming Archeologie binnen bestaande bouwvlakken. Verder worden enkele percelen gewijzigd.

Wij hebben geen op- of aanmerkingen op het bestemmingsplan.

Vertrouwende u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,

Wesley Scheffer
Juridisch adviseur

Email: wesley.scheffer@ede.nl
doorkiesnummer: 0318-68 0881
Fax: 0318-68 01 80

Gemeente Ede, afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling
Raadhuis De Doelen, Raadhuisplein 2
postadres: Postbus 9024, 6710 HM Ede

De inhoud van dit e-mailbericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Openbaarmaking, verspreiding of verstrekking aan derden zonder voorafgaande toestemming van gemeente Ede is niet toegestaan. Indien dit e-mailbericht niet voor u is bestemd verzoeken wij u het bericht aan de afzender te retourneren en het origineel te vernietigen.

The content of this e-mail communication is intended solely for the addressee. If you are not the intended recipient of this communication, please return it to sender and erase all copies

V Vooroverlegreactie provincie Utrecht d.d. 12 oktober 2012

23-10-2012

Partiële_herziening_bestemmingsplan_Buitengebied_2010

Van	Gessel, Marjolein van
Aan	'Bart Brandenburg' (bart.brandenburg-stroo@rhenen.nl)
Cc	
Datum	12 oktober 2012 15:46:39

Beste Bart,

Per mail heb je mij gevraagd een reactie te geven op het concept-voorontwerpbestemmingsplan Buitengebied 2010, partiële herziening 2012.

Op de eerste plaats wil ik mijn complimenten maken dat jullie zo snel na het definitieve besluit van GS om een proactieve aanwijzing te geven, gehoor gegeven aan uitvoering van dit besluit.

Het voorontwerpbestemmingsplan Buitengebied 2010, partiële herziening 2012, geeft mij geen aanleiding tot het maken van opmerkingen omdat dit bestemmingsplan niet strijdig is met de provinciale ruimtelijke belangen zoals opgenomen in de Provinciale Ruimtelijke Verordening en de Beleidslijn nieuwe Wro.

Met vriendelijke groet,

Marjolein van Gessel

“De informatie verzonden met dit bericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Gebruik van deze informatie door anderen dan de geadresseerde is verboden. Openbaarmaking,vermenigvuldiging, verspreiding en/of verstrekking van deze informatie aan derden is niet toegestaan.

Het is mogelijk dat tijdens het transport van dit bericht fouten zijn ontstaan zodat het bericht onjuist is overgekomen. Hiervoor kunnen wij geen aansprakelijkheid erkennen. Uitsluitend het door de bevoegde persoon dan wel het bevoegde bestuursorgaan ondertekende papieren document is bindend. Wij adviseren u om bij twijfel over de juistheid of volledigheid contact met ons op te nemen”.

VI Zienswijzen

a. **Van Westreenen, dhr. A. van Deelen, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens [betrokkene i]**

b. **Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens diverse betrokkenen [betrokkene ii t/m betrokkene xx]**

c. **Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens [betrokkene xxi]**

d. **Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD, namens [betrokkene xxii]**

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Gemeente Rhenen
Mw. K. Koopman
Postbus 201
3910 AE Rhenen

Anthonie Fokkerstraat 1a
3772 MP Barneveld
T: (0342) 47 42 55
F: (0342) 47 42 81
E: info@vanwestreenen.nl

Varsseveldseweg 65d
7131 JA Lichtenvoorde
T: (0544) 37 97 37
F: (0544) 37 83 64
E: info@vanwestreenen.nl

Ons kenmerk : AD/HEIKAM1/1645
Inzake : Cuneraweg 298 te Rhenen
Betreft : Verzoek vrijstelling van archeologisch onderzoek

Barneveld, 6 december 2012

Geachte mevrouw Koopman,

Via deze weg doen wij een aanvraag om vrijstelling van het uitvoeren van archeologisch onderzoek in verband met indiening van onze aanvraag om omgevingsvergunning welke is geregistreerd onder nummer Z-OLO-120550. Deze aanvraag heeft tot doel de bouw van een schuur op de locatie Cuneraweg 298 ten behoeve van het agrarisch gebruik mogelijk te maken.

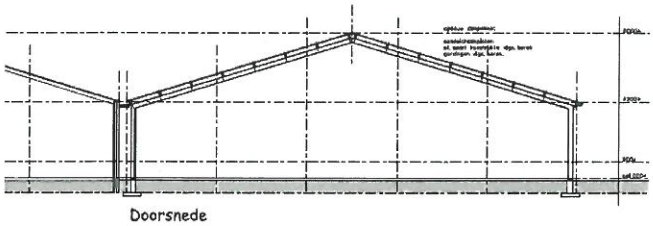
Op 17 juli hebben wij een aanvraag om omgevingsvergunning ingediend. In uw brief d.d. 28 november 2012 met kenmerk Z – 120550/alg2012 7407 verzoekt u ons een archeologisch onderzoek uit te voeren.

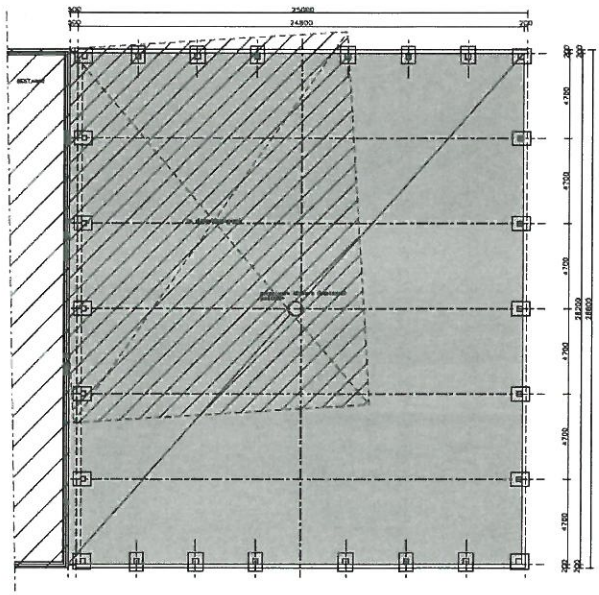
Namens cliënt verzoeken wij u vrijstelling te verlenen van het archeologisch onderzoek. Dit zullen wij in deze brief onderbouwen.

Motivatie
Op grond van het vigerend beleid is een archeologisch onderzoek vereist voor deze locatie. De locatie is gelegen in een zone met een hoge archeologische verwachting en het oppervlak van de nieuw te bouwen hal is groter dan 100 m^2.

In het beleid, zoals opgenomen in het Bestemmingsplan Buitengebied, wordt gesproken over een bouwwerk met een oppervlakte van ten hoogste X m2. In dit geval doet de oppervlakte geheel niet ter zake vanwege het feit dat de grond op dit oppervlak niet geroerd zal gaan worden. De vloer van de nieuwe hal zal bestaan uit straatklinkers. Omdat de nieuwe hal op het bestaande erf geplaatst zal worden (bestaande uit straatklinkers) zal hier geen verandering in de bodem optreden.
De funderingsplaten en betonpoeren waar de stalen spanten op bevestigd worden zijn de enige plaatsen waar de grond geroerd zal worden. Per funderingsplaat zal maximaal 2 m2 ontgraven wor-

den. In het bouwplan zijn 26 betonpoeren voorzien. Het totaal m2 te ontgraven is 2 x 26 = 52 m2. Doordat de nieuw te graven funderingsplaten deels binnen de oppervlakte van het te slopen bouwwerk en vlak naast de enkele jaren geleden nieuw gebouwde werktuigenberging vallen (geroerde grond) zijn er 15 funderingsplaten die in ongeroerde grond gegraven zullen worden. Uiteindelijk zal 30 m2 grond ontgraven gaan worden tot een diepte van ca. 80 cm.
De oppervlakte daadwerkelijk geroerde grond blijft derhalve onder de 100 m2. Gemotiveerd kan worden dat de bouw van de hal niet strijdig is met het beleid dat ertoe strekt de archeologisch waarden te beschermen. De daadwerkelijke bodemingreep blijft namelijk beperkt.

Afb. Overzicht van te slopen bebouwing en positie funderingsplaten nieuwbouw.

Afsluiting

Ik verzoek u bovenstaande in overweging te nemen en ons zo spoedig mogelijk op de hoogte te stellen van uw besluit.

Hoogachtend,
VANWESTREENEN B.V.

Albert van Deelen

alg 12/7749

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Anthonie Fokkerstraat 1a
3772 MP Barneveld
T: (0342) 47 42 55
F: (0342) 47 42 81
E: info@vanwestreenen.nl

Varsseveldseweg 65d
7131 JA Lichtenvoorde
T: (0544) 37 97 37
F: (0544) 37 83 64
E: info@vanwestreenen.nl

Aan de gemeenteraad van Rhenen
Postbus 201
3910 AE RHENEN

Gemeente Rhenen	Nr.Z-129235
Werkproces 1204	
12 DEC 2012	
Team	Raad

Uw kenmerk :
Ons kenmerk : AS/VanW
Inzake : Cliënten Van Westreenen B.V.
Betreft : Zienswijze ontwerpbestemmingsplan Buitengebied 2010, part. herz. 2012

Barneveld, 11 december 2012

Geachte leden van de raad,

Namens enkele van onze cliënten in uw gemeente (zie bijlage), wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze in te dienen tegen het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' dat ter inzage ligt van 1 november 2012 tot en met woensdag 12 december 2012.

Op grond van het ontwerpbestemmingsplan hebben de percelen van cliënten de bestemming 'Agrarisch' met een agrarische bouwvlak, een bedrijfsbestemming of een woonbestemming. Aan hun percelen is de dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie' met een nadere archeologische verwachtingswaarde toegekend.

Dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie'
Aan de bouwvlakken /bestemmingsvlakken van cliënten is de dubbelbestemming 'Waarde - Archeologie' toegekend. Bij het oprichten van bouwwerken met een oppervlakte vanaf een bepaalde oppervlakte (bijvoorbeeld 100 m^2 bij de aanduiding 'archeologische verwachtingswaarde hoog') waarvoor de bodem dieper dan 30cm beneden maaiveld geroerd wordt en die verder dan 2,5 meter uit een bestaande fundering worden gebouwd, moet archeologische begeleiding plaatsvinden of moet een archeologisch onderzoek uitgevoerd worden.

Namens cliënten willen wij aanvoeren dat grote delen van het gebied in de jaren '50 ontgonnen zijn. Grote delen van het gebied zijn in 1951, 1952 en 1953 vergraven, geëgaliseerd en doorploegd, op veel plekken tot 1 meter diep, maar minstens 50 cm diep. De juistheid van de door uw college gehanteerde archeologische kaart, welke als onderlegger fungeert voor de dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie', wordt door veel cliënten zeer betwijfeld, omdat de archeologische verwachtingswaarde gewoonweg niet aanwezig kan zijn in gebieden die in de jaren '50 vergraven zijn. Het gebruik van de huidige, niet gecategoriseerde dubbelbestemming getuigt van onvoldoende voorbereiding en is in strijd met het motiveringsbeginsel en zorgvuldigheidsbeginsel.

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Wij willen uw raad verzoeken nader onderzoek te doen naar de archeologische verwachtingswaarde en hiervoor eventueel te gaan spreken met agrariërs waarvan de gronden in de jaren '50 ontgonnen zijn.

Wij hebben dit namens veel cliënten reeds gevraagd in de voorbereidingsfase van bestemmingsplan 'Buitengebied Rhenen 2010'. Uw raad heeft toen besloten de archeologische dubbelbestemming uit de bouwvlakken te verwijderen. De provincie Utrecht heeft een reactieve aanwijzing gegeven, waardoor voorliggend bestemmingsplan opgesteld is. Wij verzoeken u wederom zorgvuldig met deze regeling om te gaan en de daadwerkelijke verwachtingswaarde, aan de hand van de ruilverkavelingsplannen van de jaren '50, zorgvuldiger vast te stellen dan nu het geval is.

Het valt op dat uw college aan alle bouwvlakken/bestemmingsvlakken een archeologische waarde heeft toegekend, ook aan de bouwvlakken die in het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010' niet in een zone lagen waarvoor een archeologische dubbelbestemming geldt. In de situatie van veel cliënten is dit het geval; enkele percelen hadden volgens de kaart van het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010' slechts voor een deel een archeologische dubbelbestemming. In voorliggend ontwerpbestemmingsplan hebben veel van deze percelen in het geheel een archeologische dubbelbestemming gekregen. Wij trekken de motivering achter deze regeling ten zeerste in twijfel en verzoeken u specifieker te bestemmen en niet zomaar voor alle percelen een uniforme regeling (zij het met een bepaalde categorisering) van toepassing te verklaren.

Tenslotte merken wij op dat de oprichting van een bouwwerk tot (bv) 100 m^2 vrijgesteld is van de onderzoeksplicht. De bedoeling van de archeologische regeling met betrekking tot het uitvoeren van onderzoek moet zijn de bescherming van de eventuele archeologische resten in de bodem. In dat licht bezien is het logischer dat voor *bodemroerende activiteiten* vanaf (bv) 100 m^2 een onderzoeks- of begeleidingsplicht geldt. Bij de bouw van veel bouwwerken, zoals kapschuren, kan gewerkt worden met poeren in plaats van een standaardfundering. Deze poeren reiken weliswaar dieper dan 30 cm, maar de oppervlakte van de bodemroerende activiteiten blijft beperkt tot de oppervlakte van de poer. Indien bij de oprichting van een bouwwerk groter dan (bv) 100 m^2 wordt gekozen voor een systematiek met poeren, waarbij de totale geroerde oppervlakte (beneden de 30 cm) onder de (bv) 100 m^2 blijft, is de oprichting van dit bouwwerk in beginsel niet strijdig met het archeologische beleid. De realisatie van bouwwerken groter dan (bv) 100 m^2 is dus wel degelijk mogelijk, mits de bodem niet meer dan (bv) 100 m^2 geroerd wordt. Op dit punt is het dus noodzakelijk dat de regeling herschreven wordt, en de onderzoeksplicht zich beperkt tot de daadwerkelijke bodemroerende activiteiten.

Afsluiting

Ik verzoek u deze zienswijze te verwerken bij de vaststelling van het ontwerpplan. Graag ontvang ik een schriftelijke bevestiging van de ontvangst van deze zienswijze. Voorts wil ik u vragen ondergetekende schriftelijk van het verdere verloop van de procedure op de hoogte te houden.

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Hoogachtend,
VAN WESTREENEN B.V.,

A. Sikking

Namens cliënten

- G. van de Scheur, Noordelijke Meentsteeg 10
- Fam. Van Os, Cuneraweg 24a en 24b
- Fam. Koudijs, De Dijk 76
- Fam. Van Oort, Weteringsteeg 4a
- Fam. Achterstraat, Friesesteeg 56
- VOF J.G.G. Rauw en Zn, Cuneraweg 125-129
- T. van Laar, Hogesteeg 25
- Hootsen, Cuneraweg 166
- Randewijk, Hogesteeg 22
- J.E. van Laar, Middelbuurtseweg 7
- Fam. Van Laar, Cuneraweg 285
- VOF G&G Van Laar, Levendaalselaan 9
- J. van Laar, Cuneraweg 38
- Fam. Van Dijk, Cuneraweg 168
- VOF Van de Scheur, Cuneraweg 218
- E.J. van Laar, Maatsteeg 16
- J. van de Brink, Cuneraweg 274
- J. van de Brink, Cuneraweg 266
- G. van de Kolk, Weteringsteeg 12 – 12a

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

alg 12/7750

Aan de gemeenteraad van Rhenen
Postbus 210
3910 AE RHENEN

Gemeente Rhenen | Nr. Z12g235
Werkproces N204
12 DEC 2012
Team | Raad

Anthonie Fokkerstraat 1a
3772 MP Barneveld
T: (0342) 47 42 55
F: (0342) 47 42 81
E: info@vanwestreenen.nl

Varsseveldseweg 65d
7131 JA Lichtenvoorde
T: (0544) 37 97 37
F: (0544) 37 83 64
E: info@vanwestreenen.nl

Uw kenmerk :
Ons kenmerk : AS/laar.1253
Inzake : Laar, Weteringsteeg 46
Betreft : Zienswijze ontwerpbestemmingsplan Buitengebied 2010, part. herz. 2012

Barneveld, 11 december 2012

Geachte leden van de raad,

Namens cliënt, Maatschap Van Laar, Weteringsteeg 46, wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze in te dienen tegen het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' dat ter inzage ligt van 1 november 2012 tot en met woensdag 12 december 2012.

Op grond van het ontwerpbestemmingsplan Buitengebied heeft het perceel van cliënt de bestemming 'Agrarisch' met de nadere aanduiding 'Intensieve veehouderij', conform het huidige gebruik. Voorts is aan het perceel de dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie' met de nadere aanduiding 'archeologische verwachtingswaarde hoog' toegekend.

Dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie'
Aan het gehele bouwvlak van cliënt is de dubbelbestemming 'Waarde - Archeologie' toegekend. Bij het oprichten van bouwwerken met een oppervlakte vanaf 100 m^2, waarvoor de bodem dieper dan 30cm beneden maaiveld geroerd wordt en die verder dan 2,5 meter uit een bestaande fundering worden gebouwd, moet archeologische begeleiding plaatsvinden of moet een archeologisch onderzoek uitgevoerd worden.

Namens cliënt willen wij aanvoeren dat grote delen van het gebied in de jaren '50 ontgonnen zijn. Grote delen van het gebied, waaronder het perceel van cliënt, zijn in 1951, 1952 en 1953 vergraven, geëgaliseerd en doorploegd, op veel plekken tot 1 meter diep, maar minstens 50 cm diep. De juistheid van de door uw college gehanteerde archeologische kaart, welke als onderlegger fungeert voor de dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie', wordt door cliënt zeer betwijfeld, omdat de archeologische verwachtingswaarde gewoonweg niet aanwezig kan zijn in gebieden die in de jaren '50 vergraven zijn. Het gebruik van de huidige, niet gecategoriseerde dubbelbestemming getuigt van onvoldoende voorbereiding en is in strijd met het motiveringsbeginsel en zorgvuldigheidsbeginsel.

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Wij willen uw raad verzoeken nader onderzoek te doen naar de archeologische verwachtingswaarde en hiervoor eventueel te gaan spreken met agrariërs waarvan de gronden in de jaren '50 ontgonnen zijn.

Wij hebben dit namens cliënt reeds gevraagd in de voorbereidingsfase van bestemmingsplan 'Buitengebied Rhenen 2010'. Uw raad heeft toen besloten de archeologische dubbelbestemming uit de bouwvlakken te verwijderen. De provincie Utrecht heeft een reactieve aanwijzing gegeven, waardoor voorliggend bestemmingsplan opgesteld is. Wij verzoeken u wederom zorgvuldig met deze regeling om te gaan en de daadwerkelijke verwachtingswaarde, aan de hand van de ruilverkavelingsplannen van de jaren '50, zorgvuldiger vast te stellen dan nu het geval is.

Het valt op dat uw college aan alle bouwvlakken een archeologische waarde heeft toegekend, ook aan de bouwvlakken die in het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010' niet in een zone lagen waarvoor een archeologische dubbelbestemming geldt. In de situatie van cliënt is dit het geval; het perceel had volgens de kaart van het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010' slechts voor een deel een archeologische dubbelbestemming. In voorliggend ontwerpbestemmingsplan heeft het gehele perceel een archeologische dubbelbestemming. Wij trekken de motivering achter deze regeling ten zeerste in twijfel en verzoeken u specifieker te bestemmen en niet zomaar voor alle percelen een uniforme regeling (zij het met een bepaalde categorisering) van toepassing te verklaren.

Tenslotte merken wij op dat de oprichting van een bouwwerk tot 100 m^2 vrijgesteld is van de onderzoeksplicht. De bedoeling van de archeologische regeling met betrekking tot het uitvoeren van onderzoek moet zijn de bescherming van de eventuele archeologische resten in de bodem. In dat licht bezien is het logischer dat voor *bodemroerende activiteiten* vanaf 100 m^2 een onderzoeks- of begeleidingsplicht geldt. Bij de bouw van veel bouwwerken, zoals kapschuren, kan gewerkt worden met poeren in plaats van een standaardfundering. Deze poeren reiken weliswaar dieper dan 30 cm, maar de oppervlakte van de bodemroerende activiteiten blijft beperkt tot de oppervlakte van de poer. Indien bij de oprichting van een bouwwerk groter dan 100 m^2 wordt gekozen voor een systematiek met poeren, waarbij de totale geroerde oppervlakte (beneden de 30 cm) onder de 100 m^2 blijft, is de oprichting van dit bouwwerk in beginsel niet strijdig met het archeologische beleid. De realisatie van bouwwerken groter dan 100 m^2 is dus wel degelijk mogelijk, mits de bodem niet meer dan 100 m^2 geroerd wordt. Op dit punt is het dus noodzakelijk dat de regeling herschreven wordt, en de onderzoeksplicht zich beperkt tot de daadwerkelijke bodemroerende activiteiten.

Afsluiting

Ik verzoek u deze zienswijze te verwerken bij de vaststelling van het ontwerpplan. Graag ontvang ik een schriftelijke bevestiging van de ontvangst van deze zienswijze. Voorts wil ik u vragen zowel cliënt als ondergetekende schriftelijk van het verdere verloop van de procedure op de hoogte te houden.

Hoogachtend,
VANWESTREENEN B.V.,
A. Sikking

alg 12/7751

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Anthonie Fokkerstraat 1a
3772 MP Barneveld
T: (0342) 47 42 55
F: (0342) 47 42 81
E: info@vanwestreenen.nl

Varsseveldseweg 65d
7131 JA Lichtenvoorde
T: (0544) 37 97 37
F: (0544) 37 83 64
E: info@vanwestreenen.nl

Aan de gemeenteraad van Rhenen
Postbus 210
3910 AE RHENEN

Gemeente Rhenen | Nr. 2-129235
Werkproces 1204
12 DEC 2012
Team | Raad

Uw kenmerk :
Ons kenmerk : AS/Rid.0000
Inzake : Zuidelijke Meentsteeg 25
Betreft : Zienswijze ontwerpbestemmingsplan Buitengebied 2010

Barneveld, 11 december 2012

Geachte leden van de raad,

Namens cliënt, J. de Ridder van de Zuidelijke Meentsteeg 25, wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om een zienswijze in te dienen tegen het ontwerpbestemmingsplan 'Buitengebied 2010, partiële herziening 2012' dat ter inzage ligt van 1 november 2012 tot en met woensdag 12 december 2012.

Op grond van het ontwerpbestemmingsplan Buitengebied heeft het perceel van cliënt de bestemming 'Agrarisch' met de nadere aanduiding 'Intensieve veehouderij', conform het huidige gebruik. Voorts is aan het perceel de dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie' met de nadere aanduiding 'archeologische verwachtingswaarde hoog' toegekend.

Dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie'
Aan het gehele bouwvlak van cliënt is de dubbelbestemming 'Waarde - Archeologie' toegekend. Bij het oprichten van bouwwerken met een oppervlakte vanaf 100 m^2, waarvoor de bodem dieper dan 30cm beneden maaiveld geroerd wordt en die verder dan 2,5 meter uit een bestaande fundering worden gebouwd, moet archeologische begeleiding plaatsvinden of moet een archeologisch onderzoek uitgevoerd worden.

Namens cliënt willen wij aanvoeren dat grote delen van het gebied in de jaren '50 ontgonnen zijn. Grote delen van het gebied, waaronder het perceel van cliënt, zijn in 1951, 1952 en 1953 vergraven, geëgaliseerd en doorploegd, op veel plekken tot 1 meter diep, maar minstens 50 cm diep. De juistheid van de door uw college gehanteerde archeologische kaart, welke als onderlegger fungeert voor de dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie', wordt door cliënt zeer betwijfeld, omdat de archeologische verwachtingswaarde gewoonweg niet aanwezig kan zijn in gebieden die in de jaren '50 vergraven zijn. Het gebruik van de huidige, niet gecategoriseerde dubbelbestemming getuigt van onvoldoende voorbereiding en is in strijd met het motiveringsbeginsel en zorgvuldigheidsbeginsel.

VANWESTREENEN
ADVISEURS VOOR HET BUITENGEBIED

Wij willen uw raad verzoeken nader onderzoek te doen naar de archeologische verwachtingswaarde en hiervoor eventueel te gaan spreken met agrariërs waarvan de gronden in de jaren '50 ontgonnen zijn.

Wij hebben dit namens cliënt reeds gevraagd in de voorbereidingsfase van bestemmingsplan 'Buitengebied Rhenen 2010'. Uw raad heeft toen besloten de archeologische dubbelbestemming uit de bouwvlakken te verwijderen. De provincie Utrecht heeft een reactieve aanwijzing gegeven, waardoor voorliggend bestemmingsplan opgesteld is. Wij verzoeken u wederom zorgvuldig met deze regeling om te gaan en de daadwerkelijke verwachtingswaarde, aan de hand van de ruilverkavelingsplannen van de jaren '50, zorgvuldiger vast te stellen dan nu het geval is.

Voorts merken wij op dat de oprichting van een bouwwerk tot 100 m^2 vrijgesteld is van de onderzoeksplicht. De bedoeling van de archeologische regeling met betrekking tot het uitvoeren van onderzoek moet zijn de bescherming van de eventuele archeologische resten in de bodem. In dat licht bezien is het logischer dat voor *bodemroerende activiteiten* vanaf 100 m^2 een onderzoeks- of begeleidingsplicht geldt. Bij de bouw van veel bouwwerken, zoals kapschuren, kan gewerkt worden met poeren in plaats van een standaardfundering. Deze poeren reiken weliswaar dieper dan 30 cm, maar de oppervlakte van de bodemroerende activiteiten blijft beperkt tot de oppervlakte van de poer. Indien bij de oprichting van een bouwwerk groter dan 100 m^2 wordt gekozen voor een systematiek met poeren, waarbij de totale geroerde oppervlakte (beneden de 30 cm) onder de 100 m^2 blijft, is de oprichting van dit bouwwerk in beginsel niet strijdig met het archeologische beleid. De realisatie van bouwwerken groter dan 100 m^2 is dus wel degelijk mogelijk, mits de bodem niet meer dan 100 m^2 geroerd wordt. Op dit punt is het dus noodzakelijk dat de regeling herschreven wordt, en de onderzoeksplicht zich beperkt tot de daadwerkelijke bodemroerende activiteiten.

Afsluiting

Ik verzoek u deze zienswijze te verwerken bij de vaststelling van het ontwerpplan. Graag ontvang ik een schriftelijke bevestiging van de ontvangst van deze zienswijze. Voorts wil ik u vragen zowel cliënt als ondergetekende schriftelijk van het verdere verloop van de procedure op de hoogte te houden.

Hoogachtend,
VAN WESTREENEN B.V.,

A. Sikking

VII Commentaarnota zienswijzen

nummer: Z-128747/alg2012 7813
contactpersoon: Bart Brandenburg-Stroo
doorkiesnummer: 0317 681 668
datum: 4 februari 2013
onderwerp: Commentaarnota zienswijzen ontwerpbestemmingsplan "Buitengebied 2010, partiële herziening 2012"

1. In voorliggende commentaarnota wordt ingegaan op 4 ingediende zienswijzen tegen het ontwerpbestemmingsplan "Buitengebied 2010, partiële herziening 2012" ex artikel 3.1 Wet ruimtelijke ordening (Wro).
2. Het ontwerpbestemmingsplan heeft van donderdag 1 november 2012 tot en met woensdag 12 december 2012 ter inzage gelegen op www.ruimtelijkeplannen.nl, op www.rhenen.nl en in het gemeentehuis van Rhenen. Iedereen kon gedurende deze periode zienswijzen tegen het ontwerpbestemmingsplan indienen.
3. Van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen is gebruik gemaakt door:

a. Van Westreenen, dhr. A. van Deelen, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7814), namens.... 4

i. Dhr. C. Heikamp, Cuneraweg 298, 3911 RT RHENEN.... 4

b. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7749), namens.... 6

ii. Familie Van Os, Cuneraweg 24a/24b, 3011 RN RHENEN.... 6
iii. Dhr. J. van Laar, Cuneraweg 38, 3911 RN RHENEN.... 6
iv. VOF J.G.G. Rauw & Zn., Cuneraweg 125-129, 3911 RG RHENEN.... 6
v. Familie Hootsen, Cuneraweg 166, 3911 RR RHENEN.... 6
vi. Familie Van Dijk, Cuneraweg 168, 3911 RR RHENEN.... 6
vii. VOF Van de Scheur, Cuneraweg 218, 3911 RS RHENEN.... 6
viii. Dhr. J. van de Brink, Cuneraweg 266, 3911 RT RHENEN.... 6
ix. Dhr. J. van de Brink, Cuneraweg 274, 3911 RT RHENEN.... 6
x. Familie Van Laar, Cuneraweg 285, 3911 RK RHENEN.... 6
xi. Familie Koudijs, De Dijk 76, 3911 SN RHENEN.... 6
xii. Familie Achterstraat, Friesesteeg 56, 3911 VR RHENEN.... 6
xiii. Familie Randewijk, Hogesteeg 22, 3911 VT RHENEN.... 6
xiv. Dhr. T. van Laar, Hogesteeg 25, 3911 VT RHENEN.... 6
xv. VOF G&G Van Laar, Levendaalselaan 9, 3911 BJ RHENEN.... 6
xvi. Dhr. E.J. van Laar, Maatsteeg 16, 3011 VL RHENEN.... 6
xvii. Dhr. J.E. van Laar, Middelbuurtseweg 7, 3911 TE RHENEN.... 6
xviii. Dhr. G. van de Scheur, Noordelijke Meentsteeg 10, 3911 SE RHENEN.... 6
xix. Familie Van Oort, Weteringsteeg 4a, 3911 VN RHENEN.... 6
xx. Dhr. G. van de Kolk, Weteringsteeg 12, 3911 VN RHENEN.... 6

c. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7750), namens.....9

xxi. Maatschap Van Laar, Weteringsteeg 46, 3911 VN RHENEN.....9

d. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7751), namens.....10

xxii. Dhr. J. de Ridder, Zuidelijke Meentsteeg 25, 3911 TD RHENEN.....10

ALGEHELE CONCLUSIE.....11

4. Hieronder wordt de gevolgde procedure beschreven.
5. Vervolgens worden, per reclamant, op de aangegeven pagina's de gronden van de zienswijze opgesomd, wordt ingegaan op de ontvankelijkheid van de zienswijze, zullen wij reageren op de gronden uit de zienswijze en geven wij een conclusie over de zienswijze.
6. Tenslotte wordt op pagina 10 een algehele conclusie gegeven over de ontvankelijkheid en gegrondheid van de zienswijzen en het vast te stellen bestemmingsplan.

Verloop procedure

7. Op 20 september 2011 heeft de gemeenteraad van Rhenen het bestemmingsplan "Buitengebied 2010" gewijzigd vastgesteld. Bij de gewijzigde vaststelling van het bestemmingsplan "Buitengebied 2010" is de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' van de bouwvlakken verwijderd.
8. Bij brief van 31 mei 2012 hebben Gedeputeerde Staten van Utrecht hun ontwerpbesluit bekendgemaakt om een proactieve aanwijzing te geven ex artikel 4.2 Wro aan de gemeenteraad van Rhenen ten aanzien van het onderdeel archeologie in het bestemmingsplan "Buitengebied 2010". Het ontwerpbesluit is bekendgemaakt overeenkomstig het bepaalde in afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht (Awb). Van 31 mei 2012 tot en met 11 juli 2012 konden zienswijzen worden ingediend. Tegen het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten zijn geen zienswijzen ingediend.
9. Bij brief van 18 september 2012 hebben Gedeputeerde Staten van Utrecht hun definitieve besluit bekendgemaakt. Zij hebben besloten om overeenkomstig artikel 4.2 Wro, de gemeenteraad van Rhenen de aanwijzing te geven dat de bouwvlakken aangegeven op de bij de brief gevoegde verbeelding een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' moeten krijgen met daarbij een gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals aangegeven op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart. Ook het definitieve besluit is overeenkomstig het bepaalde in afdeling 3.4 Awb bekendgemaakt.
10. Artikel 3.8, lid 2 Wro bepaalt dat voor zover het ontwerp van een bestemmingsplan zijn grondslag vindt in een aanwijzing, die betrekking heeft op een daarbij concreet aangegeven locatie, waarvan geen afwijking mogelijk is, zienswijzen daarop geen betrekking kunnen hebben. Dit artikel strekt ter voorkoming van doublures in de zienswijzenprocedures. De proactieve aanwijzing van de provincie Utrecht laat ons geen ruimte voor een eigen invulling van de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' met de daarbij behorende gebiedsaanduiding. Voor zover de zienswijzen betrekking hebben op het opnemen van de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' met de daarbij behorende gebiedsaanduiding van de te verwachten archeologische waarde zoals aangegeven op de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart, zullen wij voorstellen de zienswijze niet-ontvankelijk te verklaren.
11. Gedeputeerde Staten van Utrecht hebben verder in bovengenoemde brief van 31 mei 2012 verklaard dat voor de gronden aangegeven op de genoemde verbeelding een bestemmingsplan door de raad wordt voorbereid als bedoeld in artikel 3.7 j° 3.3 Wro.

12. Op 7 september 2012 is het voorontwerpbestemmingsplan “Buitengebied 2010, partiële herziening 2012”overeenkomstig artikel 3.1.1 Besluit ruimtelijke ordening (Bro) voor vooroverleg aangeboden aan de wettelijke vooroverlegpartners. Aan de provincie Utrecht, het Waterschap Vallei en Eem, het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden, Vitens en de gemeenten Buren, Wageningen, Ede, Utrechtse Heuvelrug, Neder Betuwe en Veenendaal is gevraagd om binnen vier weken een vooroverlegreactie te geven. De gemeente Ede en de provincie Utrecht hebben aangegeven geen opmerkingen op het voorontwerpbestemmingsplan te hebben. Van de overige vooroverlegpartners is geen reactie ontvangen.

13. Van 1 november 2012 tot en met 12 december 2012 heeft het ontwerpbestemmingsplan “Buitengebied 2010, partiële herziening 2012” ter inzage gelegen. Deze terinzagelegging is gepubliceerd in de Rhenense Betuwsche Courant en in de Staatscourant van 31 oktober 2012. Gedurende de genoemde periode kon, overeenkomstig artikel 3.8, lid 1, onder d Wro in samenhang met afdeling 3.4 Awb, door iedereen zienswijzen tegen het ontwerpbestemmingsplan worden ingediend.

a. Van Westreenen, dhr. A. van Deelen, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7814), namens

i. Dhr. C. Heikamp, Cuneraweg 298, 3911 RT RHENEN

Gronden van de zienswijze

14. Van Westreenen [reclamant a] namens de heer Heikamp [reclamant i] geeft in zijn zienswijze de volgende gronden:

    a. Verzocht wordt om een vrijstelling van de verplichting tot het uitvoeren van archeologisch onderzoek in verband met een aanvraag omgevingsvergunning welke is geregistreerd onder nummer Z-OLO-120550. Deze aanvraag voorziet in het realiseren van een schuur op de locatie Cuneraweg 298.

    b. In het beleid, zoals deze in het bestemmingsplan Buitengebied is opgenomen, wordt gesproken over bouwwerken met een bepaalde oppervlakte. De oppervlakte te roeren grond is veel kleiner dan de oppervlakte van het bouwwerk. De funderingsplaten en betonpoeren zijn de enige plaatsen waar de grond zal worden geroerd. De oppervlakte daadwerkelijk geroerde grond blijft met een oppervlakte van 30m^2 onder de grens van 100m^2. Reclamant stelt dat gemotiveerd kan worden dat de bouw van de hal niet strijdig is met het beleid dat ertoe strekt de archeologische waarden te beschermen.

Ontvankelijkheid

15. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant a] namens de heer Heikamp [reclamant i] is gedateerd op 6 december 2012 en is op dezelfde datum binnengekomen bij de gemeente Rhenen. De zienswijze is hiermee tijdig ingediend.

16. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant a] namens de heer Heikamp [reclamant i] heeft geen betrekking op het opnemen in voorliggend bestemmingsplan van de dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' met een daarbij behorende gebiedsaanduiding, overeenkomstig de proactieve aanwijzing. Wij verzoeken u daarom de zienswijze ontvankelijk te verklaren.

Reactie op de gronden van de zienswijze

17. Per grond van de zienswijze, zoals hierboven is opgesomd, zullen wij hieronder een reactie geven.

a. Verzoek om vrijstelling

18. Van Westreenen [reclamant a] doet een verzoek om vrijstelling van het uitvoeren van een archeologisch onderzoek in verband met een aangevraagde omgevingsvergunning. De aangevraagde omgevingsvergunning is aangehouden overeenkomstig artikel 3.3, lid 1 j° lid 2, sub a Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo), omdat vóór de dag van ontvangst van de aanvraag een voorbereidingsbesluit in werking is getreden.

19. Het verzoek om vrijstelling zullen wij daarom moeten beoordelen in het kader van de omgevingsvergunningprocedure. In zijn e-mail van 11 december 2012 verzoekt Van Westreenen [reclamant a] het verzoek om vrijstelling voor het uitvoeren van archeologisch onderzoek op Cuneraweg 298 te zien als zienswijze op voorliggend bestemmingsplan "Buitengebied 2010, partiële herziening 2012".

20. Onze reactie op de hieronder genoemde grond 'Oppervlakte bouwwerk in relatie tot oppervlakte geroerde grond', zullen wij meenemen in de beoordeling van het vrijstellingsverzoek in de omgevingsvergunningprocedure. Om de omgevingsvergunningprocedure geen rol te laten spelen in voorliggende bestemmingsplanprocedure, zal de besluitvorming over de omgevingsvergunning separaat plaatsvinden.

b. Oppervlakte bouwwerk in relatie tot oppervlakte geroerde grond

21. Het verzoek om vrijstelling hebben wij voorgelegd aan onze archeologisch adviseur van de Omgevingsdienst Regio Utrecht, mevrouw Bruning. In haar e-mail van 20 december 2012 adviseert zij om de gevraagde vrijstelling niet te verlenen.

22. Als eerste argument wordt aangedragen dat niet is aangetoond dat een deel van de nieuwe funderingspoeren wordt geplaatst in reeds geroerde grond. Het feit dat deze poeren binnen de plattegrond van de bestaande bebouwing worden geplaatst, betekent niet automatisch dat de grond hier al geroerd is. Een en ander is afhankelijk van hoe en waar de bestaande bebouwing gefundeerd is. Ons is niet gebleken dat de poeren worden gerealiseerd in reeds geroerde grond; hierdoor kunnen wij ons in het argument van mevrouw Bruning vinden.

23. Als tweede argument wordt aangedragen dat in de regels van het bestemmingsplan de archeologische onderzoeksplicht uitdrukkelijk wordt gekoppeld aan bouwwerken met een oppervlakte groter dan 100m^2. Dit heeft er mee te maken dat de daadwerkelijke grondwerkzaamheden bij bouwplannen vaak moeilijk te meten en te controleren zijn, en in de praktijk vaak omvangrijker zijn dan uit de bouwtekeningen kan worden afgeleid. Verder is de verstoring door de plaatsing van de funderingspoeren in vierkante meters mogelijk wel beperkt, maar als zich in de bodem een archeologische vindplaats bevindt, kan deze wel sterk worden aangetast als er 26 gaten doorheen gegraven worden. Ook dit argument van mevrouw Bruning kunnen wij onderschrijven.

24. Ons is niet gebleken, noch uit een contra-expertise of uit een andere rapportage, dat met de realisatie van het bouwplan geen archeologische waarden in het geding zijn. Wij kunnen ons daarom vinden in het advies van mevrouw Bruning om in elk geval een vooronderzoek te laten uitvoeren en, afhankelijk van de resultaten daarvan, vervolgens te beslissen of er nog een vervolgonderzoek moet komen.

Conclusie

25. Wij stellen voor de zienswijze van Van Westreenen [reclamant a] namens de heer Heikamp [betrokkene i]:

    a. Ontvankelijk te verklaren;

    b. Ongegrond te verklaren.

b. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7749), namens

ii. Familie Van Os, Cuneraweg 24a/24b, 3011 RN RHENEN
iii. Dhr. J. van Laar, Cuneraweg 38, 3911 RN RHENEN
iv. VOF J.G.G. Rauw & Zn., Cuneraweg 125-129, 3911 RG RHENEN
v. Familie Hootsen, Cuneraweg 166, 3911 RR RHENEN
vi. Familie Van Dijk, Cuneraweg 168, 3911 RR RHENEN
vii. VOF Van de Scheur, Cuneraweg 218, 3911 RS RHENEN
viii. Dhr. J. van de Brink, Cuneraweg 266, 3911 RT RHENEN
ix. Dhr. J. van de Brink, Cuneraweg 274, 3911 RT RHENEN
x. Familie Van Laar, Cuneraweg 285, 3911 RK RHENEN
xi. Familie Koudijs, De Dijk 76, 3911 SN RHENEN
xii. Familie Achterstraat, Friesesteeg 56, 3911 VR RHENEN
xiii. Familie Randewijk, Hogesteeg 22, 3911 VT RHENEN
xiv. Dhr. T. van Laar, Hogesteeg 25, 3911 VT RHENEN
xv. VOF G&G Van Laar, Levendaalselaan 9, 3911 BJ RHENEN
xvi. Dhr. E.J. van Laar, Maatsteeg 16, 3011 VL RHENEN
xvii. Dhr. J.E. van Laar, Middelbuurtseweg 7, 3911 TE RHENEN
xviii. Dhr. G. van de Scheur, Noordelijke Meentsteeg 10, 3911 SE RHENEN
xix. Familie Van Oort, Weteringsteeg 4a, 3911 VN RHENEN
xx. Dhr. G. van de Kolk, Weteringsteeg 12, 3911 VN RHENEN

Gronden van de zienswijze

26. Van Westreenen [reclamant b] namens diverse betrokkenen geeft in zijn zienswijze de volgende gronden:

a. Grote delen van het gebied zijn in de jaren ’50 ontgonnen, wat wil zeggen vergraven, geëgaliseerd en doorploegd, op veel plekken tot 1 meter diep, maar minstens 50 centimeter diep. Het gebruik van de archeologische kaart wordt betwijfeld, omdat de archeologische verwachtingswaarde gewoonweg niet aanwezig kan zijn in gebieden die in de jaren ’50 vergraven zijn. Het gebruik van de niet-gecategoriseerde dubbelbestemming getuigt van onvoldoende voorbereiding en is in strijd met het motiverings- en zorgvuldigheidsbeginsel. Verzocht wordt zorgvuldig met de archeologieregeling om te gaan en de daadwerkelijke verwachtingswaarde, aan de hand van het ruilverkavelingspatroon van de jaren ’50, zorgvuldiger vast te stellen dan nu het geval is.

b. Ook aan bouwvlakken die in het ontwerpbestemmingsplan “Buitengebied 2010” niet in een zone lagen waarvoor een archeologische dubbelbestemming geldt, is een archeologische waarde toegekend. Enkele percelen hadden volgens de kaart van het ontwerpbestemmingsplan “Buitengebied 2010” slechts voor een deel een archeologische dubbelbestemming. Verzocht wordt om specifieker te bestemmen en niet zomaar voor alle percelen een uniforme regeling van toepassing te verklaren.

c. Verzocht wordt om bij de oprichting van een bouwwerk een onderzoeks- of begeleidingsplicht in te stellen voor bodemroerende activiteiten vanaf bijvoorbeeld 100m^2, in plaats van de huidige 100m^2 van het bouwwerk. Indien bij de oprichting van een bouwwerk groter dan 100m^2 wordt gekozen voor een systematiek met poeren, waarbij de totale geroerde oppervlakte (beneden de 30cm) onder de 100m^2 blijft, is de oprichting van dit bouwwerk in beginsel niet strijdig met het archeologische beleid. De reali-

satie van bouwwerken groter dan 100m^2 is dus wel degelijk mogelijk, mits de bodem niet meer dan 100m^2 geroerd wordt.

Ontvankelijkheid

27. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Van Os [betrokkene ii], Van Laar [betrokkene iii], Rauw & Zn. [betrokkene iv], Hootsen [betrokkene v], Van Dijk [betrokkene vi], Van de Scheur [betrokkene vii], Van de Brink [betrokkene viii], Van de Brink [betrokkene ix], Randewijk [betrokkene xiii], Van Laar [betrokkene xiv], Van Laar [betrokkene xv], Van Laar [betrokkene xvi], Van Laar [betrokkene xvii], Van de Scheur [betrokkene xviii], Van Oort [betrokkene xix] en Van de Kolk [betrokkene xx] (verder te noemden 'diverse betrokkenen') is gedateerd op 11 december 2012 en is binnengekomen bij de gemeente Rhenen op 12 december 2012. De zienswijze is hiermee tijdig ingediend.

28. Zoals hierboven gesteld in alinea 10 kunnen geen zienswijzen worden ingediend tegen die delen van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens diverse betrokkenen heeft enkel betrekking op het deel van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. Nu de proactieve aanwijzing betrekking heeft op concreet aangegeven locaties, waarvan geen afwijking mogelijk is en de proactieve aanwijzing bovendien onherroepelijk is, stellen wij voor Van Westreenen [reclamant b] namens diverse betrokken niet-ontvankelijk te verklaren.

29. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x], Koudijs [betrokkene xi] en Achterstraat [betrokkene xii] heeft geen betrekking op een deel van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. Wij stellen daarom voor Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x], Koudijs [betrokkene xi] en Achterstraat [betrokkene xii] ontvankelijk te verklaren.

Reactie op de gronden van de zienswijze

30. Nu wij voorstellen Van Westreenen [reclamant b] namens diverse betrokken niet-ontvankelijk te verklaren, zullen wij geen reactie geven op de gronden van de zienswijze.

31. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x] heeft enkel betrekking op onderdelen welke ongewijzigd zijn ten opzichte van het bestemmingsplan "Buitengebied 2010". Voorliggend bestemmingsplan beoogt geen veranderingen te brengen in de planologische situatie, met uitzondering van de gevallen welke in paragraaf 4.2 van de toelichting worden genoemd. Voor Cunerarweg 285 zijn geen veranderingen opgenomen. In overeenstemming met de gemeentelijke archeologische maatregelenkaart hebben wij het perceel van Van Laar [reclamant x] voorzien van een dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' met gebiedsaanduiding 'hoge verwachtingswaarde'. Gezien het bepaalde in artikel 3.3 van de Provinciale Ruimtelijke Verordening en gelet op onze archeologische maatregelenkaart zijn wij niet bereid de dubbelbestemming en gebiedsaanduiding aan te passen. Wij stellen daarom voor Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x] ongegrond te verklaren.

32. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Koudijs [betrokkene xi] heeft enkel betrekking op onderdelen welke ongewijzigd zijn ten opzichte van het bestemmingsplan "Buitengebied 2010". Voorliggend bestemmingsplan beoogt geen veranderingen te brengen in de planologische situatie, met uitzondering van de gevallen welke in paragraaf 4.2 van de toelichting worden genoemd. Voor Koudijs [betrokkene xi] betekent dit dat de bestemming van het perceel De Dijk 76 is aangepast in Agrarisch, inclusief een daarbij behorend bouwvlak. De dubbelbestemming 'Waarde-Archeologie' en overige aanduidingen zijn ongewijzigd. Gezien het bepaalde in artikel 3.3 van de Provinciale Ruimtelijke Verordening en gelet op onze archeologische maatregelenkaart zijn wij niet bereid de dubbelbestemming en

gebiedsaanduiding aan te passen. Wij stellen daarom voor Van Westreenen [reclamant b] namens Koudijs [betrokkene xi] ongegrond te verklaren.

33. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Achterstraat [betrokkene xii] heeft enkel betrekking op onderdelen welke ongewijzigd zijn ten opzichte van het bestemmingsplan “Buitengebied 2010”. Voorliggend bestemmingsplan beoogt geen veranderingen te brengen in de planologische situatie, met uitzondering van de gevallen welke in paragraaf 4.2 van de toelichting worden genoemd. Voor Achterstraat [betrokkene xii] betekent dit dat de bestemming Wonen in westelijke richting met 4m is uitgebreid. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Achterstraat [betrokkene xii] gaat niet in op deze wijziging. Wij stellen daarom voor de zienswijze van Van Westreenen [reclamant b] namens Achterstraat [betrokkene xii] ongegrond te verklaren.

Conclusie

34. Wij stellen voor de zienswijze van:

    a. Van Westreenen [reclamant b] namens Van Os [betrokkene ii], Van Laar [betrokkene iii], Rauw & Zn. [betrokkene iv], Hootsen [betrokkene v], Van Dijk [betrokkene vi], Van de Scheur [betrokkene vii], Van de Brink [betrokkene viii], Van de Brink [betrokkene ix], Randewijk [betrokkene xiii], Van Laar [betrokkene xiv], Van Laar [betrokkene xv], Van Laar [betrokkene xvi], Van Laar [betrokkene xvii], Van de Scheur [betrokkene xviii], Van Oort [betrokkene xix] en Van de Kolk [betrokkene xx] niet-ontvankelijk te verklaren;

    b. Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x], Koudijs [betrokkene xi] en Achterstraat [betrokkene xii] ontvankelijk te verklaren;

    c. Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x], Koudijs [betrokkene xi] en Achterstraat [betrokkene xii] ongegrond te verklaren.

c. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7750), namens

xxi. Maatschap Van Laar, Weteringsteeg 46, 3911 VN RHENEN

Gronden van de zienswijze

35. Van Westreenen [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi] geeft in zijn zienswijze de volgende gronden:

    a. De gronden komen overeen met de gronden 'Een groot deel van de gronden is in de jaren '50 ontgonnen', 'Specifiekere wijze van bestemmen' en 'Bodemroerende activiteiten' van Van Westreenen [reclamant b] namens diverse betrokkenen, zoals aangegeven in alinea 26.

Ontvankelijkheid

36. De zienswijze van Van Westreemem [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi] is gedateerd op 11 december 2012 en is binnengekomen bij de gemeente Rhenen op 12 december 2012. De zienswijze is hiermee tijdig ingediend.

37. Zoals hierboven gesteld in alinea 10 kunnen geen zienswijzen worden ingediend tegen die delen van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi] heeft enkel betrekking op het deel van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. Nu de proactieve aanwijzing betrekking heeft op concreet aangegeven locaties, waarvan geen afwijking mogelijk is en de proactieve aanwijzing bovendien onherroepelijk is, stellen wij voor Van Westreenen [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi] niet-ontvankelijk te verklaren.

Reactie op de gronden van de zienswijze

38. Nu wij voorstellen Van Westreenen [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi] niet-ontvankelijk te verklaren, zullen wij geen reactie geven op de gronden van de zienswijze.

Conclusie

39. Wij stellen voor de zienswijze van Van Westreenen [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi]:

    a. Niet-ontvankelijk te verklaren.

d. Van Westreenen, dhr. drs. A. Sikking, Anthonie Fokkerstraat 1a, 3772 MP BARNEVELD (alg12/7751), namens

xxii. Dhr. J. de Ridder, Zuidelijke Meentsteeg 25, 3911 TD RHENEN

Gronden van de zienswijze

40. Van Westreenen [reclamant d] namens De Ridder [betrokkene xxii] geeft in zijn zienswijze de volgende gronden:

    a. De gronden komen overeen met de gronden 'Een groot deel van de gronden is in de jaren '50 ontgonnen' en 'Bodemroerende activiteiten' van Van Westreenen [reclamant b] namens diverse betrokkenen, zoals aangegeven in alinea 26.

Ontvankelijkheid

41. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant d] namens De Ridder [betrokkene xxii] is gedateerd op 11 december 2012 en is binnengekomen bij de gemeente Rhenen op 12 december 2012. De zienswijze is hiermee tijdig ingediend.

42. Zoals hierboven gesteld in alinea 10 kunnen geen zienswijzen worden ingediend tegen die delen van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. De zienswijze van Van Westreenen [reclamant c] namens De Ridder [betrokkene xxii] heeft enkel betrekking op het deel van het bestemmingsplan waarop de proactieve aanwijzing betrekking heeft. Nu de proactieve aanwijzing betrekking heeft op concreet aangegeven locaties, waarvan geen afwijking mogelijk is en de proactieve aanwijzing bovendien onherroepelijk is, stellen wij voor Van Westreenen [reclamant c] namens De Ridder [betrokkene xxii] niet-ontvankelijk te verklaren.

Reactie op de gronden van de zienswijze

43. Nu wij voorstellen Van Westreenen [reclamant d] namens De Ridder [betrokkene xxii] niet-ontvankelijk te verklaren, zullen wij geen reactie geven op de gronden van de zienswijze

Conclusie

44. Wij stellen voor de zienswijze van Van Westreenen [reclamant d] namens De Ridder [betrokkene xxii]:

    a. Niet-ontvankelijk te verklaren.

ALGEHELE CONCLUSIE

45. Voor wat betreft de ontvankelijkheid verzoeken wij u de zienswijze van:

    a. Van Westreenen [reclamant a] namens de heer Heikamp [betrokkene i] en Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x], Koudijs [betrokkene xi] en Achterstraat [betrokkene xii] ontvankelijk te verklaren;

    b. Van Westreenen [reclamant b] namens Van Os [betrokkene ii], Van Laar [betrokkene iii], Rauw & Zn. [betrokkene iv], Hootsen [betrokkene v], Van Dijk [betrokkene vi], Van de Scheur [betrokkene vii], Van de Brink [betrokkene viii], Van de Brink [betrokkene ix], Randewijk [betrokkene xiii], Van Laar [betrokkene xiv], Van Laar [betrokkene xv], Van Laar [betrokkene xvi], Van Laar [betrokkene xvii], Van de Scheur [betrokkene xviii], Van Oort [betrokkene xix] en Van de Kolk [betrokkene xx], Van Westreenen [reclamant c] namens Van Laar [betrokkene xxi] en Van Westreenen [reclamant d] namens De Ridder [betrokkene xxii] niet-ontvankelijk te verklaren.

46. Voor wat betreft de gegrondheid verzoeken wij u de zienswijze van:

    a. Van Westreenen [reclamant a] namens de heer Heikamp [betrokkene i] en Van Westreenen [reclamant b] namens Van Laar [betrokkene x], Koudijs [betrokkene xi] en Achterstraat [betrokkene xii] ongegrond te verklaren.

47. Voor wat betreft het vast te stellen bestemmingsplan verzoeken wij u het bestemmingsplan ongewijzigd vast te stellen.